

รายงานผลการวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เรื่อง โครงการวิจัยการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง
โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่
THE RESEARCH AND DEVELOPMENT OF ECOTOURISM MANAGEMENT TO
CREATE STRENGTHENING COMMUNITY BY USING PARTICIPATORY ACTION
PROCESS OF HUAY MAI COMMUNITY , SONG DISTRICT, PHRAE PROVINCE

ได้รับการจัดสรรงบประมาณวิจัย ประจำปี 2552

จำนวนเงิน 150,000 บาท

หัวหน้าโครงการ

ศิริพร พันธุ์ลี

ผู้ร่วมโครงการ

วัฒนา วนิชชานนท์

วิลาสินี บุญธรรม

งานวิจัยเสร็จสิ้นสมบูรณ์

17 / กุมภาพันธ์ / 2554

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ สำเร็จได้เนื่องจากบุคคลหลายท่านได้กรุณาช่วยเหลือให้ข้อมูลข้อเสนอแนะ คำปรึกษาแนะนำ ควดูแล คัดเห็น และกำลังใจ

ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ที่ให้โอกาสในการทำวิจัยและสนับสนุนงบประมาณการวิจัยในครั้งนี้ ภายใต้งบประมาณแผ่นดินปี 2552 ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ขอขอบคุณองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้ายอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ที่เอื้อเฟื้อสนับสนุนจัดกระบวนการเรียนรู้ในการทำวิจัยและเจ้าหน้าที่ทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือประสานงาน ติดต่อเป็นอย่างดีด้วยอัธยาศัยไมตรีที่อบอุ่นเป็นกันเอง

ขอบคุณแกนนำชุมชนและชาวบ้านทั้ง 17 หมู่บ้าน ส.อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียนเวียงเทพวิทยา เยาวชนกลุ่มรักชดออยหลวง ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยหลวง ประชาชนชาวบ้าน หมอเมือง กลุ่มแม่บ้าน นักวิชาการท้องถิ่นที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในตำบลห้วยหม้าย ตลอดจนผู้ที่มีได้เอยนาม ที่ได้ให้ความร่วมมือในการร่วมแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูลด้านต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้รายงานการวิจัยสำเร็จลุล่วง

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่ช่วยสนับสนุน และให้คำแนะนำในการจัดทำเอกสารต่างๆเป็นอย่างดี

ท้ายสุดนี้ ขอขอบคุณบุคลากรมหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ ทุกท่านที่มีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุน เต็มเต็มกำลังใจตลอดมาให้ผู้เขียนจัดทำรายงานการวิจัยจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ศิริพร พันธุ์ลีและคณะผู้วิจัย

กุมภาพันธ์ 2554

สารบัญ

บทคัดย่อ	หน้า
ABSTRACT	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	หน้า
คำนำ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญตาราง	
สารบัญแผนภูมิ	
สารบัญภาพ	
บทที่ 1 บทนำ	
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	
2. คำถามหลักของงานวิจัย	
3. วัตถุประสงค์	
4. ขอบเขตการวิจัย	
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	
6. นิยามศัพท์	
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย	
1. การบริหารจัดการ	
2. การท่องเที่ยว	
3. แนวคิดต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืน	
4. กระบวนการมีส่วนร่วม	
5. กรอบแนวคิดการวิจัย	
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
1. ระเบียบวิธีวิจัย	
2. วิธีการประมวลผลและสังเคราะห์ข้อมูล	
3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	

	หน้า
4. วิธีการ/ขั้นตอนการวิจัย	22
บทที่ 4 ผลการวิจัย	26
1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย	26
1.1 บริบทชุมชนห้วยหม้าย	27
1.2 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวชุมชนห้วยหม้าย	60
1.3 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย	81
2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : การพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น	82
3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : แนวทางและรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม	88
บทที่ 5 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ	93
1. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	93
2. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย	94
3. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : การพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น	95
4. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : แนวทางและรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม	96
5. การอภิปรายผลการวิจัย	98
6. ปัญหาจากการดำเนินการวิจัย	100
4. ข้อเสนอแนะการดำเนินการวิจัย	101
เอกสารอ้างอิง	102
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	104
ภาคผนวก ข ประมวลรูปการทำวิจัย	108
ประวัติผู้วิจัย	112

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ปฏิทินการประกอบอาชีพทางการเกษตรตำบลห้วยหม้าย	30
2	ปฏิทินวิถีชีวิตการเก็บของป่าในชุมชนห้วยหม้าย	31
3	ปฏิทินวิถีชีวิตการเก็บของป่าในชุมชนห้วยหม้าย (ต่อ)	32
4	พื้นที่ป่าชุมชนตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่	37
5	ประเพณี/กิจกรรมทางศาสนา/พิธีกรรมของชุมชนห้วยหม้ายตลอดปี	40
6	ประเพณี/กิจกรรมทางศาสนา/พิธีกรรมของชุมชนห้วยหม้ายตลอดปี (ต่อ)	41
7	เปรียบเทียบปีราศีแบบไทยและแบบล้านนา	46
8	ข้อมูลด้านผู้รู้ของชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนห้วยหม้ายทั้ง 17 หมู่บ้าน	81

สารบัญแนกมิตี

แนกมิตี

หน้า

1	กรอบนแวนคิตการวิจัย	7
2	สภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย	82
3	แสดงโครงสร้างการบริหารจัดการของชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย	89

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่ตำบลห้วยหม้าย	28
2	เส้นทางแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่	39
3	เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง	60
4	แผนที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง	61
5	หมูป่า	63
6	แก้ง	64
7	ปลวก	64
8	ลิงวอก	65
9	บ่อน้ำร้อน	66
10	อ่างเก็บน้ำห้วยโปร่ง	67
11	ศาลเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซและเจ้าพ่อสำอาง	68
12	กำแพงดินเมืองเวียงเทพ	71
13	วัดห้วยหม้าย	72
14	ศึกษาภูมิปัญญาการผลิตสุราพื้นบ้าน ณ โรงงานสุราแพรร่ยุทธนา	74
15	ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน	75

บทที่ 1

บทนำ

(INTRODUCTION)

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลห้วยหม้าย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ว่าการอำเภอสอง อยู่ห่างจากอำเภอประมาณ 13 กิโลเมตร อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดแพร่ประมาณ 52 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 17 หมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 175 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของตำบลห้วยหม้าย สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงและเนินเขา มีแม่น้ำยมไหลผ่านหมู่ 1, หมู่ 4 และหมู่ 13 ระยะทาง 1 กิโลเมตร มีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 14,117 ไร่ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวนาปี ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ฯลฯ แหล่งน้ำธรรมชาติ มีลำน้ำ/ลำห้วย 5 สาย แม่น้ำ 1 สาย คือแม่น้ำยมไหลผ่านทางทิศเหนือตำบล

จุดเด่นที่สนใจศึกษาชุมชนห้วยหม้าย ก็คือชุมชนห้วยหม้ายยังคงมีกลิ่นไอของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตแบบชนบทที่คงเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยยังคงยึดถือและพึ่งพาอาศัยป่าไม้เพื่อเก็บของป่าในการดำรงชีวิตแบบพอมีพอกินอยู่มากพอสมควร อีกทั้งมีความพร้อมทางด้านทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางปัญญา ที่มีศักยภาพ และคนในชุมชนเห็นความสำคัญและร่วมด้วยช่วยกันสืบสานและถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณีจากบรรพบุรุษมาจวบจนปัจจุบัน เช่น ประเพณีพระธาตุแดงเขียว ประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุนองจันทร์ ภูมิปัญญาการผลิตสุร่าพื้นบ้าน ตำนานเมืองเวียงเทพซึ่งมีประวัติความเป็นมายาวนานนับแต่สมัยเมืองเชียงแสนล่มสลายจวบจนปัจจุบัน

จากโครงการวิจัย “การศึกษาเรื่องราวของชุมชนห้วยหม้ายเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ซึ่งคณะวิจัยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปี 2549 จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนห้วยหม้ายมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ 1) มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพ 2) มีเอกลักษณ์วิถีชุมชนของคนห้วยหม้าย ซึ่งจุดเด่นอยู่ที่เรื่องราวประวัติศาสตร์ ตำนาน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาการผลิตสุร่าพื้นบ้านที่สืบสานมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจาก มีความพร้อมทางด้านทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางปัญญา ที่มีศักยภาพ และคนในชุมชนเห็นความสำคัญในการร่วมพัฒนาถิ่นแผ่นดินเกิดในชุมชน

โดยเข้ามามีส่วนร่วมทุกกระบวนการซึ่งเน้นคนในชุมชน และเยาวชนเป็นตัวขับเคลื่อน นำไปสู่การ
สร้างโอกาสให้ชาวบ้านช่วยกันสร้างการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน รวมถึงสามารถสร้างความ
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีขึ้นได้ แต่เนื่องจากการวิจัยที่ผ่าน
มาได้รับงบประมาณจำกัดจึงได้เพียงประเด็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีศักยภาพ และเส้นทางที่
เหมาะสมกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเท่านั้น ซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านชุมชนช่วยกัน
ยังขาดความรู้เรื่องการบริหารจัดการทางด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และทักษะการเป็นมัคคุเทศก์
ที่มีประสิทธิภาพในการนำเสนอข้อมูลชุมชนช่วยกัน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงปัญหาและเล็งเห็นความสำคัญของโครงการวิจัยและ
พัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยใช้กระบวนการมีส่วน
ร่วมของชุมชนช่วยกัน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เพื่อขยายองค์ความรู้ต่อยอดงานวิจัยให้ชุมชน
สามารถบริหารจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นตนเองได้ โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรม
ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางปัญญาของคนในชุมชน เพื่อสืบสาน ถ่ายทอดต่อ และเผยแพร่
เป็นแนวทางปฏิบัติสู่การเป็นชุมชนต้นแบบในด้านการท่องเที่ยวชุมชน โดยเน้นการอนุรักษ์
วัฒนธรรม ภูมิปัญญาในชุมชนช่วยกันให้คงอยู่ตลอดไป โดยใช้ฐานความคิดของการนำทุน
ท้องถิ่นมาจัดการให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ในด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนให้
คุ้มค่ามากที่สุด อันจะนำมาสู่การเพิ่มพื้นที่แหล่งเรียนรู้ทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
วัฒนธรรมชุมชนและเสริมรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชนช่วยกันพัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบด้าน
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่ชุมชนอื่นๆ ต่อไปในอนาคตได้

1.2 คำถามหลักของงานวิจัย

อุปสรรคของการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนช่วยกันคืออะไร
จะเสริมสร้างศักยภาพการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้แก่แกนนำในชุมชนช่วยกันอย่างไร
และชุมชนช่วยกันมีแนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
อย่างมีส่วนร่วมได้อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

- 1.3.1 เพื่อค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน
ห้วยหม้าย
- 1.3.2 เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นภาคี
ท้องถิ่น
- 1.3.3 เพื่อได้แนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดย
คนในชุมชนห้วยหม้ายและเพื่อชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

1.4 ขอบเขตในการวิจัย

ในการศึกษานี้ ได้จำแนกขอบเขตการศึกษาออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

- 1.4.1 ขอบเขตเชิงเนื้อหา : ซึ่งจะศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย การพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการ
เตรียมตัวเป็นภาคีท้องถิ่นและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดย
คนในชุมชนห้วยหม้ายและเพื่อชุมชนอย่างมีส่วนร่วมโดยให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วม
ตัดสินใจ ทุกกระบวนการ
- 1.4.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่ : การศึกษานี้จะทำการศึกษา ในตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง
จังหวัดแพร่

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.5.1 คนในชุมชนค้นพบปัญหาและอุปสรรคของชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และร่วม
คิด ร่วมแก้ปัญหาของคนในชุมชนอย่างมีรูปแบบของชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่
- 1.5.2 เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยชุมชนเองเป็นชุมชนแห่ง
การเรียนรู้มากขึ้น
- 1.5.3 คนในชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพในการเป็นภาคีท้องถิ่นที่มีความรู้
ความสามารถในการนำเที่ยวในชุมชนได้อย่างเชี่ยวชาญขึ้น
- 1.5.4 เกิดการจัดการความรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่องและกลายเป็นชุมชนปฏิบัตินำไปสู่การ
จัดตั้งเป็นชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของชุมชนห้วยหม้ายสู่การเป็น Best Practice Community
เกิดการขยายผลระดับลึกลงไปยังชุมชนอื่นๆ

1.5.5 ได้แนวทางและรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเฉพาะของชุมชนห้วยหม้าย

1.5.6 เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวางแผนกำหนดนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้

1.6 นิยามศัพท์

การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการ (Management) หมายถึง ความร่วมมือของคนในชุมชนห้วยหม้ายในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยอาศัยทรัพยากรคนในชุมชน วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในชุมชน มีการดำเนินงานแบบร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันพัฒนา โดยเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดโครงสร้างการทำงาน การจัดสรรบุคคล มีประสานงาน การประเมินผลร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายในชุมชนห้วยหม้ายมีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และรักษาระบบนิเวศท้องถิ่น พัฒนาเศรษฐกิจ รวมถึงความสามารถและสร้างกำลังใจให้กับชุมชนชนบทได้พึ่งตนเอง โดยมีการบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็ง (The Strengthening) หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้โดย

- มีความสามารถพึ่งตนเองได้ (Self-Reliance)
- มีการรวมตัวขององค์กรประชาชน (People's Organization)
- การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation)
- มีความเป็นธรรมในสังคม (Equity)

กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม (Participation Process) หมายถึง แนวทางการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชนที่เน้นให้สมาชิกในชุมชนช่วยกันคิด ทำ แก้ปัญหา พัฒนาชุมชนโดยมีรูปแบบในการบริหารจัดการ มีการประชุม ปรึกษาหารือ เพื่อการตัดสินใจ และการควบคุมกำกับดูแลการทำงานร่วมกันในรูปแบบของชุมชนช่วยกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการปฏิบัติงาน

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

(THEORY AND FRAMEWORK)

การตรวจสอบเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในบทนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ ตอนที่หนึ่งเป็นเรื่องของแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย (theoretical framework) ตอนที่สองเป็นเรื่องกรอบแนวคิดในการวิจัย (conceptual framework) และตอนที่สามเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎี

2.1.1 การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการ (Management) หมายถึง ความร่วมมือของคนในชุมชนในการจัดกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่ง ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยอาศัยทรัพยากรคนในชุมชน วัสดุอุปกรณ์ อยู่ในชุมชน มีการดำเนินงานแบบร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันพัฒนา โดยเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดโครงสร้างการทำงาน การจัดสรรบุคคล มีประสานงาน และการประเมินผลร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของชุมชน

มีกระบวนการบริหารจัดการ ดังต่อไปนี้

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง การรวบรวมกิจกรรมต่างๆ เพื่อที่จะใช้ในปฏิบัติงานในอนาคต อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ กระบวนการบริหารที่กำหนดสิ่งที่จะปฏิบัติไว้ล่วงหน้า โดยมีการกำหนดกิจกรรมวิธีทำ และชัดเจนว่า ใคร ทำอะไรที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร มีการกำหนดช่วงเวลาของแผนไว้ตามชนิดแผน และใช้ทรัพยากร ต่างๆ ได้แก่ 4 M (คน ทุน วัสดุอุปกรณ์ การจัดการ)ที่อยู่ในชุมชนเป็น

2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง เป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ในการทำงาน โดยกำหนดโครงสร้างการทำงาน ภารกิจ การแบ่งงาน อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบให้ชัดเจน และการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้งานบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การเพื่อกำหนดการปฏิบัติงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพมีการแบ่งงานที่เหมาะสม สะดวกแก่การมอบหมายงาน กำหนดขอบเขตของงาน และปฏิบัติงานให้สำเร็จตาม ความสามารถ

3. การจัดบุคคล (Staffing) หมายถึง การวางคนให้เหมาะสมกับงาน ตามความรู้ ความถนัดความสามารถของแต่ละบุคคลในการทำงานตามหน้าที่ต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการทำงานใดงานหนึ่งของชุมชน โดยผ่านการฝึกอบรมหรือเพิ่มพูนความรู้มาแล้ว เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ที่แต่ละบุคคลรับผิดชอบได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงสุด

4. การอำนวยการ (Directing) หมายถึง การสั่งการ มอบหมายงาน มอบอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ การนิเทศงาน รวมถึงการติดต่อสื่อสารและการประสานงาน การจูงใจ เพื่อให้งานดำเนินเป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่กำหนดไว้

5. การควบคุมงาน (Controlling) หมายถึง แนวทางในการติดตามงานโดยใช้เกณฑ์การบังคับ มาตรฐาน หรือการวัดผล มาใช้ในการกำกับการทำงานเพื่อให้งานเป็นไปตามแผนที่วางไว้สำเร็จได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและเสร็จตามกำหนดเวลาที่วางไว้ (บรรยงค์ ไตจินดา, 2545)

2.1.2 การท่องเที่ยว

ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543) ได้ให้คำนิยามของคำว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยตามปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อทำการศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจหรือก่อให้เกิดการกระทำร่วมกันของมนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและสังคม จนเป็นเหตุดึงดูดใจให้เดินทางและท่องเที่ยวตามแหล่งต่างๆ

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวโดยสมัครใจ ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ วัตถุประสงค์ของการเดินทางก็เพื่อการท่องเที่ยว ความบันเทิงรื่นเริงสนุกสนาน ซึ่งไม่รวมถึงการเดินทางเพื่อธุรกิจการค้า การรบ การศึกษา การรักษาพยาบาล การกลับภูมิลำเนา หรือการพำนักอยู่เป็นการถาวร เป็นปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ หรือการกระทำต่อกันของนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการรัฐและชุมชน ผู้เป็นเจ้าของในกระบวนการดึงดูดจูงใจ และการต้อนรับที่อบอุ่นแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน (ประทีป มูลภา , 2546)

การท่องเที่ยวชุมชน

David A. Fennell (1999) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว แห่งภาควิชาบัณฑิตศึกษาและการพักผ่อนศึกษา มหาวิทยาลัยบริก ประเทศแคนาดา ได้เสนอแนวคิดการท่องเที่ยวในแนวคิดที่ว่า การท่องเที่ยวไม่ควรช่วงชิงการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน แต่

ควรมุ่งตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นให้มากที่สุด ด้วยการใช้เทคโนโลยีในชุมชนเท่าที่จำเป็น ที่สำคัญยังต้องมีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับคนในชุมชน

Fennell ได้เสนอแนะแนวทางใหม่ของการท่องเที่ยว ที่ให้ความสำคัญต่อ "สิทธิการจัดการชุมชน" ด้วยตัวของคนในชุมชนเอง ทั้งในด้านของการวางแผน การจัดการ ที่รวมถึงการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ในการจัดการท่องเที่ยว การกระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว อันเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยว อาจกล่าวได้ว่าข้อเสนอแนะดังกล่าว ก็คือ การท่องเที่ยวชุมชน (community tourism) ที่มองเห็นสิ่งที่ชุมชนควรได้รับ เพื่อแลกกับสิ่งสำคัญที่ชุมชนจะต้องเสียไปในลักษณะของการได้กับได้ (win-win) ทั้งระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ รัฐ และคนในชุมชน

นอกจากนั้น Fennell ได้เสนอคุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวชุมชน ควรประกอบไปด้วย 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทน มายังครอบครัวของสมาชิกในชุมชน ในฐานะการเปิดให้เป็นที่พักอาศัยของนักท่องเที่ยวในชุมชนนั้น ๆ โดยไม่ต้องผ่านนายหน้าใด ๆ อันจัดเป็นการสร้างรายได้ทางตรงแก่คนในชุมชน อย่างไรก็ดี แต่ละครอบครัวเจ้าของที่พักเองก็ควรได้รับการฝึกอบรม และเตรียมความพร้อม เพื่อให้พร้อมรับนักท่องเที่ยวเข้ามาพักอาศัยกับครอบครัวของตนเอง

2. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับประโยชน์โดยรวมอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสาธารณูปโภค และการยกระดับความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน "เพื่อสมาชิกในชุมชน" แต่มิใช่ "เพื่อนักท่องเที่ยว"

3. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความตึงเครียด ด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน อันเนื่องมาจากความพยายาม นำความทันสมัยแบบตะวันตก (westernization) เช่น โคคาโคลา แม็คโดนัลด์ มาร์ริอ็อท ฯลฯ เข้ามาสู่ชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว พร้อมกับดึงสำนึกร่วมของคนในชุมชนออกไป ด้วยการกลืนสมาชิกในชุมชนให้อยู่กับความทันสมัยดังกล่าว อันจะนำมาซึ่งปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม ที่จะเกิดขึ้นตามมาอีกเป็นจำนวนมาก

4. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึก ในการเคารพและรักษาสิ่งแวดล้อม สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว ดังนั้น แม้ว่าการท่องเที่ยวบางประเภท ที่พยายามติดฉลากว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หากแต่ไม่มีกิจกรรมในลักษณะของการสร้างจิตสำนึกดังกล่าว ก็มีอาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวนั้นเป็นการท่องเที่ยวชุมชนโดยแท้

5. ต้องเป็นการท่องเที่ยว ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ ทั้งในระดับนานาชาติ นานาภูมิภาค ที่ล้วนอยู่ภายใต้ขนานวัฒนธรรม โดยนัยนี้ การท่องเที่ยวชุมชน ต้องเป็นการท่องเที่ยว ที่สอนให้นักท่องเที่ยวเคารพในความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม และไม่มองว่าใคร "เจริญกว่า" และใคร "ด้อยกว่า" ดังเช่นเหตุผลของนักท่องเที่ยวบางประเทศ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เดินทางไปประเทศเพื่อนบ้าน ก็เพราะต้องการ "ดู" "ความล้าหลัง (กว่าตนเอง) เมื่อ 30 ปีที่แล้ว" นั่นเอง

ในปัจจุบันการท่องเที่ยว ได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญ ในฐานะจักรกล ในการขับเคลื่อนภาวะการพัฒนาประเทศ การท่องเที่ยวชุมชนเองก็ไม่ได้ปฏิเสธในประเด็นนี้ หากแต่การกลับมาท่องเที่ยวอีกครั้ง จะต้องเป็นการท่องเที่ยวอันเนื่องมาจากความประทับใจของนักท่องเที่ยวที่เห็นความเป็นธรรมชาติทั้งสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมที่ถูกปรุงแต่งเพื่อการท่องเที่ยวน้อยที่สุด (บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข ใน นสพ. ไทยโพสต์ ฉบับวันที่ 31 มกราคม 2547:

http://www.homestayfanclub.com/home%20stay%20article/community_tourism.html

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ ในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างถาวร ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และรักษาระบบนิเวศท้องถิ่น พัฒนาเศรษฐกิจ รวมถึงความสามารถและสร้างกำลังใจให้กับชุมชนชนบทได้พึ่งตนเองอีกด้วย (ประทีป มูลภา, 2546)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีสาระสำคัญดังนี้

ในการสัมมนาระดับนานาชาติเรื่อง "การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและวัฒนธรรมชุมชน" ที่จัดขึ้น ณ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเดือนมกราคม 2540 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ถือเป็นการนิยามความหมายว่าเป็น "การท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจกับพัฒนาการทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ และในขณะเดียวกัน ก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจเพื่อให้นักท่องเที่ยวในท้องถิ่นได้รับประโยชน์โดยตรงจากการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม"

ในการจัดสัมมนาครั้งนั้น Gail Nash นักวิจัยจากสมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The Ecotourism Society) ได้นำเสนอหลักการพื้นฐาน 7 ประการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบทางด้านลบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายหรือการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยว

2. ท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยว ให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรม

3. รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและการจัดการเขตอนุรักษ์

4. ชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง จะต้องเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเน้นความสำคัญของการวางแผน และการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างหลักประกันว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของศักยภาพในการรองรับ (carrying capacity) ตามธรรมชาติของระบบนิเวศท้องถิ่น

6. รายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องตกอยู่กับประเทศผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นการใช้ผลิตภัณฑ์และบริการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องให้ความสำคัญกับการใช้จากโครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาขึ้นบนฐานคิด ซึ่งเน้นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ลดละการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง อนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้าน และจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างแท้จริง

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อวางอยู่บนแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนไว้เป็นเรื่องเดียวกัน อีกทั้งให้ความสำคัญกับมิติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ควรมีสูตรสำเร็จรูปแบบที่ตายตัวหรือนโยบายที่มีมาตรฐานเดียว หากแต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกในการพัฒนา และก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงควรได้รับการพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของแนวคิดหลัก 5 ประการดังต่อไปนี้

1.การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

2.การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน

3.การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติทางวัฒนธรรม

4.การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม

5.การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ ธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน (ยศ สันตสมบัติ: <http://www.seub.ksc.net/News/dec-131242-1.htm>)

2.1.3 แนวคิดต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืน

การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เป็นต้นมานั้น เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีเป้าหมายนำเงินตราต่างประเทศ โดยสร้างงานสร้างอาชีพให้เศรษฐกิจเจริญก้าวหน้า และเติบโตอย่างรวดเร็ว ใน พ.ศ.2525 เรื่อยมา อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยมีความเจริญทางเศรษฐกิจขึ้นเป็นลำดับ สร้าง รายได้เข้าประเทศเป็นอันดับหนึ่งมากกว่าสินค้าส่งออก ทั้งสินค้าสิ่งทอและสินค้าเกษตรกรรม ต่อมาในปี พ.ศ.2530 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ประกาศเป็นปีท่องเที่ยวไทย (Thailand Year) เป็นครั้งแรกแม้ว่าททท.ได้วางแผนพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ เพื่อรับ ผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวที่อาจเกิดคู่กัน โดยมีนโยบายหลักในข้อ 3 ว่า “อนุรักษ์ พื้นฟูสมบัติ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของ ไทยไว้ด้วยดีที่สุด ” แต่ผู้ประกอบการหลายรายมิได้ปฏิบัติตามแผนฯ แต่กลับมุ่งใช้ทรัพยากร อย่างฟุ่มเฟือย ขาดจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม ขาดการรับผิดชอบ การเสียสละต่อส่วนรวม ละเลย และละเมิดต่อกฎระเบียบ กฎหมาย ในที่สุดประมาณปี พ.ศ. 2528 – 2529 ปีที่ การท่องเที่ยวหลายแห่ง ได้รับผลกระทบจากมลพิษทางสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาขยะ ปัญหามลพิษ เสีย ปัญหาสังหารอนุภูมิภาค (น้ำ ไฟ โทรศัพท์) ไม่เพียงพอ ในเมืองต่างๆ เช่น เมืองภูเก็ต เติบโต ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ททท.

หลักการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

นักวิชาการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว ได้กำหนดหลักการในการจัดการการท่องเที่ยวทุกรูปแบบที่ยั่งยืน ตามหลักการการพัฒนาการท่องเที่ยวของโลก ไว้ดังนี้การจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1. อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using Resource Sustainable) หมายถึง ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัด ต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติ ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประกอบอยู่ด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึงการสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้มีคุณค่าต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุข รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูนและเสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมการปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด อย่างเหมาะสม และสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนานตัวอย่างการอนุรักษ์ป่าไม้ เราสามารถเข้าไปตัดต้นไม้ที่แก่สามารถใช้งานได้หรือเก็บหน่ออ่อนไปกินเป็นอาหารได้กอละ 2-4 ต้น โดยทิ้งหน่ออ่อนไว้กอละ 3-4 หน่อและปล่อยให้มันเติบโตต่อไปเป็นต้นแก่ เพื่อเก็บไว้ใช้ต่อไปได้ หรือการจัดงานประเพณีสงกรานต์ ควรจัดงานในรูปแบบเดิมที่ปুষาตาทวดเคยจัดกัน การเล่นน้ำควรเป็นไปอย่างสุภาพใช้ขันตกรดที่ตัวกัน (มิใช่ใช้ถังยกสาด อันเป็นกิริยาที่ไม่สุภาพ)

2. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น กับการลดการก่อของเสีย (Reducing Over-consumption and Waste) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยว ต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ หรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติ มีคุณภาพเหมือนกัน หรือใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น สิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้จากธรรมชาติ หากคิดให้ลดการใช้ไม้ลงโดยใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติคล้ายไม้สร้างเสริมประกอบก็เป็นการลดการใช้ไม้ หรือลดการตัดต้นไม้ลงได้ เป็นต้น หรือกรณีที่สร้างอาคารเพื่อบริการนักท่องเที่ยวผู้ประกอบการจะต้องวางแผนก่อสร้างอาคารให้ได้รับแสงสว่างธรรมชาติมากที่สุด อาจใช้วัสดุโปร่งแสงประกอบ เพื่อลดการใช้แสงสว่างจากไฟฟ้า โรงแรมบางแห่งออกแบบห้องคือฟที่ซ้อบให้มีพื้นที่ใช้สอย 2 บ ริเวณ คือพื้นที่เป็นระเบียงมีแสงสว่างและลมพัดผ่านได้ตลอดเวลา อีกส่วนหนึ่งในอาคารใช้เครื่องปรับอากาศ ซึ่งนับเป็นการจัดการที่ลดการใช้พลังงานไฟฟ้าได้ การใช้เชื้อเพลิงและไฟฟ้าอย่างประหยัดนั้น อาจหาพลังงานจากธรรมชาติทดแทนได้ เช่น

การใช้กังหันลม การใช้เซลล์พลังงานแสงอาทิตย์ และการใช้กระเบื้องใส เป็นต้น การลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และลดการใช้พลังงานไฟฟ้านั้นมีส่วนช่วยในการลดค่าใช้จ่าย หรือลดต้นทุนการผลิตทำให้ธุรกิจมีผลกำไรมากขึ้นส่วนการลดการก่อของเสีย อาทิ ขยะปฏิภูลต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ ซึ่งขยะแห้งอาจนำเข้าระบบการหมุนเวียนการใช้ (Reuse) การใช้ซ้ำ (Renew) และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ส่วนขยะเปียก อาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคม และวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยวโดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลาย เพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่า และมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมการตก การปีนหน้าผา เป็นต้น หรือหมู่บ้านวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี อาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัวหรือควาย การทำเส้นทางจักรยานให้นักท่องเที่ยวขี่ชมรอบหมู่บ้าน การเป็นอาสาสมัครนักโบราณคดีขุดค้น ขุดแต่งแหล่งโบราณคดีโบราณคดีสอนหลักการเบื้องต้นให้ เป็นต้น

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planing) ผู้รับผิดชอบการพัฒนา การท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ แต่ต้องประสานแผนการพัฒนา กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองท้องถิ่น (อบต. หรือเทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักงานโยธาและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

5. ต้องนำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ ที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น นำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การหาผลิตภัณฑ์และ กิจกรรมใหม่ ๆ ในแต่ละตำบล อันเป็นนโยบายของรัฐบาล ปัจจุบันก็เพื่อการขยายฐานสร้างรายได้เสริมให้กับท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involve Communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม

(Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน ร่วมประเมินผลการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นด้วย

7. หมั่นประชุม และปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ เพื่อร่วมประชุม ปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยวการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว แก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น การกำหนดราคาค่าบริการรถโดยสาร หรือรถรับจ้างในท้องถิ่น ควรเป็นราคามาตรฐานเดียวกัน หรือการใช้ที่สาธารณะประโยชน์ การใช้น้ำดิบเพื่อบริโภคจากแหล่งเดียวกัน การจัดการขยะ บำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

8. การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงาน อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้พนักงานมีความรู้ มีแนวคิด และวิถีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยว เช่น การฝึกอบรมพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารให้รู้วิธีการเสิร์ฟอาหารที่ เป็นมาตรฐานสากล การฝึกแม่บ้านให้การต้อนรับแบบโฮมสเตย์ การอบรมนักร้องความหมายธรรมชาตินักร้องนักร้องความหมายด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

9. การจัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing Tourist Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวข่าวสารการบริการการขาย ให้พร้อมมีเพียงพอต่อการเผยแพร่ ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวที่เป็ เอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือ วิดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

10. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) ความจำเป็นต่อการแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่า รวมถึงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การประเมินผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การประเมิน

ความเห็นจากใบประเมินผล หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ การบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว (สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา : <http://www.stou.ac.th/ Tourism>)

2.1.4 กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม (Participatory Action Process) เป็นเทคนิคการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชนที่เน้นให้คนในชุมชนสามารถรวมตัวกันในรูปขององค์กรประชาชนที่มีประสิทธิภาพ โดยเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนด้วยระบบข้อมูล ให้ประชาชนเห็นความสำคัญของข้อมูล เพราะข้อมูลจะช่วยให้คนในชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและดำเนินการพัฒนาชุมชนต่อไปได้ลักษณะที่สำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1). ในการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนต้องไปใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและถูกต้อง 2). เน้นการจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมในรูปของการรวมตัวเป็นองค์กรของคนในชุมชน 3). ให้คนในชุมชนคิดและตัดสินใจโดยตนเอง โดยไม่มีการครอบงำและมีบทบาทในทุกขั้นตอน 4). เป็นการผสมผสานแนวความคิดของการจัดการชุมชน (Community Organization) และการเรียนรู้ของชุมชนเข้าด้วยกัน (Problem Base Learning) 5). มีขั้นตอนการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ดังนี้

5.1 ระยะก่อนทำการศึกษาวิจัย มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ

- การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
- การบูรณาการนักวิจัยเข้ากับชุมชน
- การศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- การเผยแพร่แนวความคิดแก่ชุมชน

5.2 ระยะดำเนินการวิจัย มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ

- การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
- การฝึกอบรมที่วิจัยของชุมชน
- การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นและกำหนดแนวทางออกด้วย
- การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม
- การวิเคราะห์ข้อมูล
- การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน

5.3 ระยะการจัดทำแผนงาน มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ

- การฝึกอบรมที่มงานวางแผนชุมชน

- การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

5.4 ระยะการปฏิบัติงานตามแผน มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ

- การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานในรูปของอาสาสมัคร
- การฝึกอบรมทักษะในการปฏิบัติงานให้กับทีมงาน

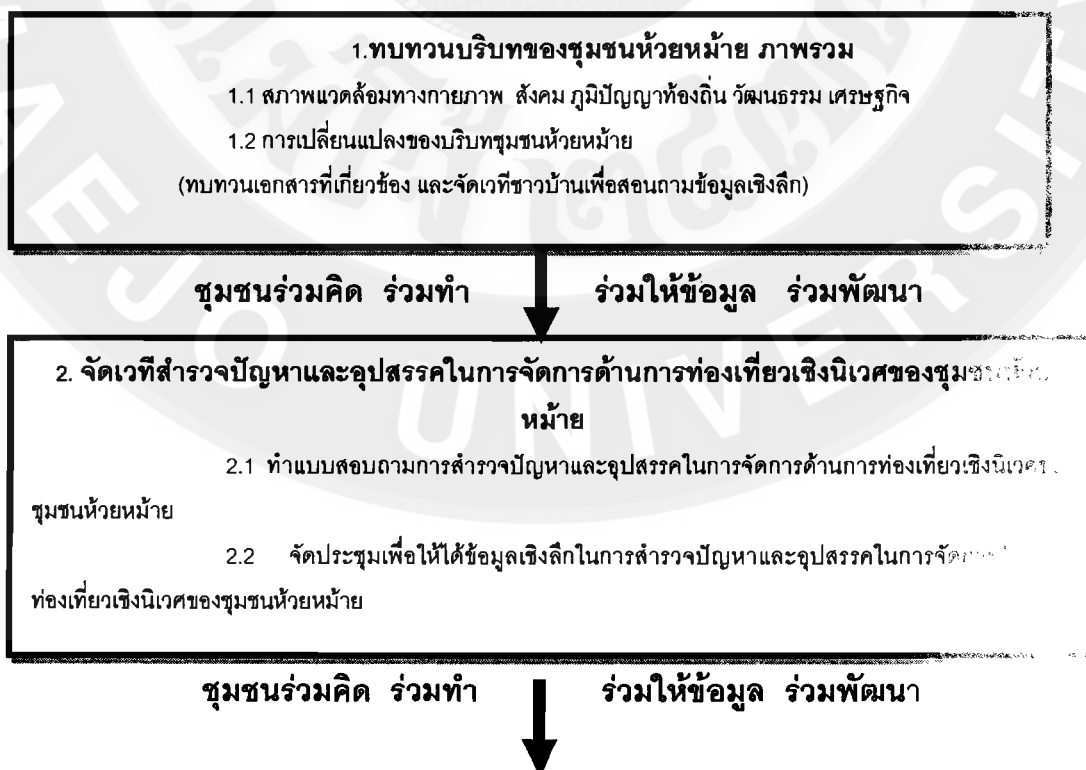
5.5 ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน

- การกำหนดทีมงานติดตามและประเมินผลของชุมชน
- การฝึกอบรมความรู้และเทคนิคในการติดตามและประเมินผลงาน
- ติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติงานทุกระยะ

- นำข้อมูลเสนอต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อรับทราบและข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ซึ่ง

ทำให้เป็นผลงานที่เกิดจากความพยายามร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยคนในชุมชนทุกกลุ่มทุกฝ่าย (สนธยา พลศรี, 2545)

2.2 กรอบแนวคิดการวิจัย

3. จัดฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนด้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

- 3.1 อบรมแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3.2 อบรมศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นแก่แกนนำชุมชนด้วยหม้าย เพื่อให้มีความรู้ในเรื่องการบริหารและการปฏิบัติตัวของมัคคุเทศก์ที่ถูกต้อง
- 3.3 อบรมเกี่ยวกับพันธุ์พืช สมุนไพร สัตว์ป่า และชื่อพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ
- 3.4 อบรมจิตวิทยาการบริการ แก่แกนนำมัคคุเทศก์ตำบลด้วยหม้าย
- 3.5 อบรมเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนด้วยหม้ายที่มีศักยภาพ

ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ

ร่วมให้ข้อมูล ร่วมพัฒนา

4. ทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยวและฝึกปฏิบัติเป็นมัคคุเทศก์จริงในพื้นที่

เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยให้คนในชุมชนบริหารจัดการกันเอง โดยร่วมเรียนรู้ปัญหาอุปสรรคและร่วมหาแนวทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นร่วมกันเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการในการท่องเที่ยวในชุมชนดีขึ้น

ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ

ร่วมให้ข้อมูล ร่วมพัฒนา

5. จัดเวทีชาวบ้าน เชิญแกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และผู้สนใจร่วมเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ร่วมจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนด้วยหม้ายขึ้นเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ

ร่วมให้ข้อมูล ร่วมพัฒนา

6. จัดเวทีชาวบ้านเพื่อหาแนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนด้วยหม้ายมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาและร่วมพัฒนา

- การวางแผน
- การประสานงาน
- การจัดสรรคน
- การจัดโครงสร้างการทำงาน
- การควบคุมการทำงาน

ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ

ร่วมให้ข้อมูล ร่วมพัฒนา

7. จัดทำฐานข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกิจกรรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นของชุมชนด้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ

ร่วมให้ข้อมูล ร่วมพัฒนา

8. จัดเวทีสรุปบทเรียนที่ได้/ค้นความรู้สู่ชุมชน

- คนในชุมชนทราบถึงปัญหาอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย มีลักษณะเป็นอย่างไร
- คนในชุมชนได้รับอะไรและนำความรู้จากกิจกรรมการฝึกอบรมการเสริมสร้างศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้อย่างไร
- คนในชุมชนทราบถึงแนวทางการดำเนินงานการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมในชุมชนห้วยหม้ายเป็นรูปแบบไหน อย่างไร

ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ

ร่วมให้ข้อมูล ร่วมพัฒนา

9. จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดารุณี บุญธรรม (2546) ได้ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนชาวม้ง บ้านน้ำเคะ จังหวัดพะเยา จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนม้งบ้านน้ำเคะ-สานก้อย มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญอีกหลายแห่ง เช่น ถ้ำ น้ำตก ลานสมุนไพร ของเลาข้าว องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยว เช่น การจักสาน การประดิษฐ์เครื่องเงิน การแปรรูปสมุนไพร การประดิษฐ์ผ้าปักลายชาวเขา และมีกลุ่มคณะกรรมการที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการท่องเที่ยวจำนวน 15 คน ซึ่งมีโครงสร้างของคณะกรรมการ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามแผนการดำเนินงานเตรียมความพร้อมชุมชน แผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แผนพัฒนาผลิตภัณฑ์ และแผนการประชาสัมพันธ์ที่สำคัญได้รูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี วิถีการดำเนินชีวิตซึ่งจากผลทดลองจัดกิจกรรมทัวร์ศึกษาวัฒนธรรมเทศกาลปีใหม่ม้ง และทัวร์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของป่าต้นน้ำยม ทำให้ชุมชนได้มีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการ การท่องเที่ยวและเป็นการเพิ่มมูลค่าให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีการดำรงชีวิตที่สำคัญคือกระบวนการเรียนรู้สร้างโอกาสให้กลุ่มคนในสังคมทุกกลุ่มตั้งแต่ผู้อาวุโส กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชนและเด็ก ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอันจะนำไปสู่การที่ยั่งยืนของชุมชนต่อไป([http://www.vijai.org/research/project_content.asp?projid=](http://www.vijai.org/research/project_content.asp?projid=0023)

ณัฐณิย์ ทวีผล ได้ศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนป่าเมี่ยง: กรณีศึกษา บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่างานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาถึงการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ป่าเมี่ยงซึ่งดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวภายใต้กระแสนโยบายการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนดังกล่าวมีศักยภาพตลอดจนความพร้อมในด้านสิ่งดึงดูดใจทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยชาวบ้านมีแนวคิดที่สำคัญในการวิเคราะห์ได้แก่ แนวคิดที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดนิเวศวิทยา เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม และแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

ประเด็นสำคัญในการศึกษาคือ ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกดำเนินการการท่องเที่ยวเชิงวิถีคิดและวิถีการในการบริหารรวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่ชุมชนประสบ และกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเพื่อจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่นผู้ศึกษาได้เก็บข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการโดยการสนทนากลุ่ม พบว่าชุมชนมีการปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหาความไม่ยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยมีการจัดการการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วมเพื่อสร้างรายได้เสริม สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ปกป้องรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งยังสามารถเป็นรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวและเป็นทางเลือกในการพัฒนาแก่ชุมชนอื่นๆ ต่อไป ข้อค้นพบที่สำคัญของงานศึกษานี้สามารถจำแนกได้เป็นประเด็นด้วยกัน ได้แก่

ประเด็นที่หนึ่ง ชุมชนบ้านแม่กำปองมีการผสมผสานแนวคิดและแนวทางที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งจากมุมมองทางวิชาการ องค์กรของรัฐ และองค์กรธุรกิจเอกชน ซึ่งได้กลายเป็นการจัดการการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบและกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่

ประเด็นที่สอง บทบาทของ “เมี่ยง” และ “ป่าเมี่ยง” ในชุมชนบ้านแม่กำปองได้เพิ่มเติมจนเดิมที่เป็นสินค้าสำหรับบริโภคซึ่งสร้างรายได้หลักแก่ครัวเรือน ให้สามารถเป็นสินค้าสำหรับธุรกิจบริการ ซึ่งสร้างรายได้เสริมแก่ชุมชน ทั้งนี้ถือได้ว่าเป็นการสร้าง “มูลค่า” ให้เกิดขึ้นแก่ “คุณค่า” ของระบบนิเวศเกษตร ป่าเมี่ยง และ “มูลค่า” ที่เกิดขึ้นยังส่งผลให้ชุมชนเกิดตระหนักใน “คุณค่า” ของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ได้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยได้แก่ ชุมชนควรมีความพยายามจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม มีการเน้นย้ำให้การท่องเที่ยวเป็นเพียงทางเลือกหนึ่งในการสร้างรายได้เสริมแก่ชุมชน นอกจากนี้ผู้นำชุมชนยังต้องมีศักยภาพในการระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากมุมมองของสมาชิกในชุมชน อันจะนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง ในอนาคต ควรมีการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลกระทบที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีต่อชุมชน และแนวโน้มการสืบทอดอาชีพผลิตเมี่ยงเพื่อเข้าสู่ตลาดบริโภคและตลาดบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงแนวทางการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนต่อไป (http://www.soc.cmu.ac.th/~socant/thesis_all/Nuttanee_Thaveephon.htm)

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

(RESEARCH METHODOLOGY)

3.1 ระเบียบวิธีวิจัย

3.1.1 วิธีการเก็บข้อมูลและแหล่งข้อมูล

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ได้จากการสอบถามข้อมูลเบื้องต้น และสัมภาษณ์เชิงลึก จากชาวบ้านตำบลห้วยหม้าย หมอเมือง ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน ในชุมชนห้วยหม้าย รวมถึงสังกัดหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง กลุ่มรักษาดอยหลวง องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย สถาบันการศึกษา วิทยาลัยอาชีวศึกษา วิทยาลัยการศึกษานานาชาติ วัด ตลอดจนนักวิชาการท้องถิ่นที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือได้ศึกษาเกี่ยวกับชุมชน โดยเน้นสัมภาษณ์แบบเจาะลึก รวมถึงมีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีการศึกษาเรียนรู้และวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยให้คนในชุมชนห้วยหม้ายมีส่วนร่วมในการคิด ทำ แก้ปัญหา ซึ่งได้ประเมินผล ร่วมกับนักวิจัย

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ได้จากการศึกษาเอกสารของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลด้านสถิติต่างๆ แผนที่ ข้อมูล กชช 2 ค. ข้อมูล จปฐ. สิ่งตีพิมพ์ งานวิจัย บทความ ความตลอดจนเอกสารต่างๆในชุมชนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนห้วยหม้าย

3.1.2 วิธีการประมวลผลและสังเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์สาระ (Content Analysis) พิจารณาจากข้อมูลเอกสารและข้อมูลเชิงจริงที่ได้จากการสำรวจ สัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในพื้นที่เป้าหมาย โดยนำข้อมูลที่ได้ในแต่ละกิจกรรมนำมาจัดระเบียบข้อมูลใหม่ โดยการจำแนกประเภทเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและกิจกรรม แล้วนำมาวิเคราะห์ควบคู่บริบท รวมทั้งการเปิดเวทีสรุปผลการปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ซึ่งมีชุมชนและทีมวิจัยร่วมวิเคราะห์ กำหนดตัวชี้วัด และประมวลผลร่วมกัน โดยยึดประชาชนในชุมชนเป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนและมีส่วนร่วม

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

3.2.1 นักวิจัยและทีมวิจัย

3.2.2 ชาวบ้าน/อาสาสมัคร ในชุมชนห้วยหม้ายที่ร่วมดำเนินการ

3.2.3 เยาวชน ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน หมอเมือง ในชุมชนห้วยหม้ายที่สนใจ

3.2.4 ตัวแทนหน่วยงานในชุมชนห้วยหม้าย ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมสะท้อนกลับ

3.3 วิธีการ/ขั้นตอนการวิจัยในชุมชนห้วยหม้าย

การวิจัยและพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ครั้งนี้ ใช้รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ของคนในชุมชนห้วยหม้ายร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อจัดการปัญหาและค้นหาแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้ายร่วมกัน โดยการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมพัฒนาด้วยคนในชุมชนห้วยหม้ายเอง ผ่านการจัดเวทีพูดคุยสะท้อนปัญหาสู่แนวทางแห่งปัญญาร่วมกัน มีวิธีการดำเนินการวิจัย 10 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 : ทบทวนบริบทของชุมชนห้วยหม้ายภาพรวม

การดำเนินการขั้นนี้มุ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้วิจัยและสมาชิกในชุมชน เพื่อทราบถึงศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนห้วยหม้าย ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนห้วยหม้ายโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ รวบรวมและนำเสนอข้อมูลศักยภาพชุมชนห้วยหม้ายแก่คณะวิจัยและชาวบ้าน ได้รับทราบ โดยจัดเวทีชาวบ้านในการค้นหาบริบทชุมชน/ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชนร่วมกันก่อให้เกิดองค์ความรู้ และคนในชุมชนรู้จักชุมชนของตนเองดีขึ้น

สำหรับวิธีการศึกษาบริบทของชุมชนห้วยหม้าย มี 2 วิธี ดังนี้

1.1 ศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม เศรษฐกิจ

1.2 การเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชนห้วยหม้าย

สำหรับวิธีการศึกษาบริบทของอำเภอร่องควาง มี 2 วิธี ดังนี้

1. ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง : โดยการศึกษาของมูลพื้นฐานจากการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานราชการที่สำคัญทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอเกี่ยวกับตำบลห้วยหม้าย เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ศึกษาในภาพรวม รวมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานทางด้านสถิติต่างๆ แผนที่ฯ ของหน่วยงานราชการทั้งในระดับอำเภอเพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สุขภาพ ฯลฯ และประมวลข้อมูลจากข้อมูล กชช 2 ค. ข้อมูลจปฐ. และ ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทความวิจัยของศิริพร พันธุ์ดี (2552) เพื่อวิเคราะห์ทุนทางสังคม อุปสรรคและปัญหาด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเบื้องต้น
2. จัดเวทีชาวบ้านเพื่อสอบถามข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชนห้วยหม้าย

ขั้นตอนที่ 2 : จัดเวทีสำรวจปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย

การดำเนินการขั้นที่สองนี้ เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชน ในการจัดเวทีสอบถามข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้ายโดยเน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในคิดวิเคราะห์ปัญหา สรุปประเด็นปัญหาในด้านต่างๆ ร่วมกันโดยเชิญตัวแทนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในตำบลห้วยหม้ายเข้าร่วมการอบรมครั้งนี้ ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง ประธานกลุ่มเยาวชน (กลุ่มรักษ์ดอยหลวง) ผู้ใหญ่บ้านทั้ง 17 หมู่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย ทั้ง 17 หมู่ ผู้อำนวยการโรงเรียนเวียงเทพวิทยา เป็นต้น ซึ่งได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากสมาชิกในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 : จัดฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

การดำเนินการในขั้นที่สามนี้ เป็นการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น แก่เยาวชนและชาวบ้านซึ่งเป็นแกนนำชุมชนทั้ง 17 หมู่ทั้งในตำบลห้วยหม้าย ประกอบด้วย การอบรมให้ความรู้ในเรื่องการบริการ และการปฏิบัติตัวมัคคุเทศก์ที่ถูกต้อง การอบรมจิตวิทยาการบริการ แก่แกนนำมัคคุเทศก์ตำบลห้วยหม้ายเพื่อบริการให้นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจสูงสุด และการอบรมให้ความรู้เรื่องราวป่า

เป็นมาเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนห้วยหม้ายที่มีศักยภาพเพื่อให้ทราบข้อมูลที่ต้องการในการนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว

ขั้นตอนที่ 4 : ทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยวและฝึกปฏิบัติเป็นมัคคุเทศก์จริงในพื้นที่

การดำเนินการในขั้นที่สี่ เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชนในการจัดกิจกรรมทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยวและฝึกปฏิบัติเป็นมัคคุเทศก์จริงในพื้นที่ เพื่อฝึกทักษะการนำเที่ยวจริงแก่แกนนำชุมชนห้วยหม้าย เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยให้คนในชุมชนบริหารจัดการกันเอง โดยร่วมเรียนรู้ปัญหาอุปสรรคและร่วมหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการในการท่องเที่ยวในชุมชนดีขึ้น

ขั้นตอนที่ 5 : จัดเวทีชาวบ้าน เชิญแกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และผู้สนใจร่วมเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ร่วมจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายขึ้นเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

การดำเนินการในขั้นที่ห้า คณะนักวิจัยเป็นเสมือนพี่เลี้ยงที่คอยเป็นผู้อำนวยในเรื่องเวทีจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศห้วยหม้ายเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนเท่านั้น สำหรับกระบวนการจัดโครงสร้างคณะกรรมการทำงานเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนอย่างต่อเนื่องนั้นเป็นหน้าที่ของสมาชิกในชุมชนที่จะคัดเลือกกันเองโดยให้คนในชุมชนร่วมคิดร่วมตัดสินใจผ่านเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 6 : จัดเวทีชาวบ้านเพื่อหาแนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนห้วยหม้ายมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาและร่วมพัฒนา

การดำเนินการในขั้นที่หก เป็นการดำเนินการของสมาชิกในชุมชนห้วยหม้าย โดยให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมถกแถลงอย่างสมานฉันท์และร่วมตัดสินใจในการกำหนดแนวทาง รูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนห้วยหม้ายร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาและร่วมพัฒนาอย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ 7 : จัดทำฐานข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่

เพื่อเป็นเวทีเผยแพร่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

ขั้นตอนที่ 8 : จัดทำฐานข้อมูลด้านการจัดทำแผนแม่บทชุมชนห้วยหม้าย

การดำเนินการในขั้นที่แปด เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ร่วมให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงและดำเนินการตั้งแต่ต้นจนจบโครงการ ส่วนคณะวิจัยเป็นผู้นำข้อมูล องค์ความรู้ที่ได้จากการจัดทำแผนแม่บทชุมชนห้วยหม้ายมาจัดทำเป็นฐานข้อมูลที่สามารถแลกเปลี่ยนได้บนเว็บไซต์เพื่อใช้เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนปฏิบัติอื่น ๆ ที่มีความสนใจเรื่องการจัดทำแผนแม่บทชุมชนสู่การพึ่งตนเอง

ขั้นตอนที่ 9 : จัดเวทีสรุปบทเรียนที่ได้/คืนความรู้สู่ชุมชน

การดำเนินการในขั้นที่เก้า เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนห้วยหม้ายร่วมตรวจสอบความสมบูรณ์ของผลการวิจัย ตระหนักและสร้างจิตสำนึกการพึ่งตนเองด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่คนในชุมชน และคนในชุมชนอื่นๆ ที่สนใจต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิจัย

(RESULTS)

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยหม้ายในการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน สู่อการพัฒนาให้ชุมชนช่วยหม้ายมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ด้วยตัวชุมชนเองในด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งผลการวิจัยจะนำเสนอตามวัตถุประสงค์ ดังนี้ คือ

- 1) เพื่อค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนช่วยหม้าย
- 2) เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนช่วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นภาคีเครือข่ายท้องถิ่น
- 3) เพื่อได้แนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนช่วยหม้ายและเพื่อชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

1) ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนช่วยหม้าย

การศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนช่วยหม้ายเป็นการศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ บริบทชุมชนช่วยหม้าย ศักยภาพทางการท่องเที่ยวชุมชนช่วยหม้าย สภาพปัญหา ตลอดจนอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนช่วยหม้าย โดยให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมค้นหาสภาพปัญหาของชุมชนช่วยหม้าย ภายใต้การสะท้อนข้อมูลกลับไปยังชุมชนผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อมูลปัญหาร่วมกัน ซึ่งผลการศึกษาจะนำเสนอความสำคัญ ดังนี้

- 1.1) บริบทชุมชนช่วยหม้าย
- 1.2) ศักยภาพทางการท่องเที่ยวชุมชนช่วยหม้าย
- 1.3) ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนช่วยหม้าย

1.1 บริบทชุมชนห้วยหม้าย

จากการสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน ได้แก่ ผู้สูงอายุ เยาวชนกลุ่มรักษ์ ดอยหลวง กลุ่มแม่บ้าน พระ ครู ประชาชนชาวบ้าน หมอเมือง เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วน ตำบลห้วยหม้าย เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง จำนวน 50 คน แบ่งเป็น 5 กลุ่มๆ ละ 10 คนได้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับบริบทของชุมชนห้วยหม้าย ดังต่อไปนี้

การก่อกำเนิดความเป็นมาของ “ชุมชนห้วยหม้าย”

เดิม “ห้วยหม้าย” เป็นเมืองเก่าที่มีชื่อว่า “เวียงเทพ” จากประวัติโบราณในสมัยก่อนสันนิษฐานว่า แต่ก่อนผู้คนในตำบลห้วยหม้ายเป็นคนจีน(ยูนนาน) ชาวไทยใหญ่ กลุ่มเผ่าไทยลื้อ ไทยเขิน ไทยลื้อ หลังจากเมืองเชียงแสนล่มสลายลงถูกรุกรานแล้วอพยพลงมาเรื่อยๆ จนกระทั่งมาตั้งรกรากหาที่อยู่อาศัยอยู่ที่เมืองเวียงเทพเพราะเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำมาหากิน เชื่อว่าเป็นเมืองเก่าเพราะได้ขุดพบร่องรอยกำแพงเมืองเก่าและพระพุทธรูปหินทรายปางมารวิชัย(ปางสะดุ้งมาร)ซึ่งมีมากในสมัยสุโขทัยตอนปลาย เชื่อกันว่ามีเจ้าแม่บัวเทพเป็นคนสร้างเมืองนี้ขึ้นมา ต่อมา “อะลิกะ” คือพี่ของเจ้าแม่บัวเทพได้อพยพมาอยู่ด้วยกันกับน้องสาว และได้สร้างบ้านแปลงเมืองเวียงเทพร่วมกัน ต่อมาเกิดการแก่งแย่งชิงอำนาจกันเป็นเจ้าเมือง ผลสุดท้ายเกิดการต่อสู้กันจนเจ้าแม่บัวเทพเสียชีวิตลงตรงบริเวณหน้าโรงเรียนเวียงเทพวิทยา จนได้ตั้งชื่อโรงเรียนดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนั้นจากการสัมภาษณ์เจาะลึกแกนนำชุมชน ยังได้ให้ข้อมูลว่า “บ้านห้วยหม้าย” ที่มีชื่อนี้เนื่องจากแต่ก่อนหมู่บ้านแห่งนี้มีแต่แม่หม้ายอยู่กันเยอะมาก แม้แต่ลำน้ำสายใหญ่สายหนึ่งไหลผ่านหมู่บ้าน ก็ยังตั้งชื่อลำห้วยนั้น ว่า “ลำห้วยหม้าย” เพราะบริเวณนั้นมีแม่หม้ายเยอะนั่นเอง

สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ

ตำบลห้วยหม้าย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ว่าการอำเภอสอง อยู่ห่างจากอำเภอประมาณ 13 กิโลเมตร อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดแพร่ประมาณ 52 กิโลเมตร ตำบลห้วยหม้ายมีประชากรทั้งสิ้น 9,354 คน แยกเป็นชาย 4,644 คน หญิง 4,710 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย, 2548) แบ่งการปกครองออกเป็น 17 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านลูนิกเกต หมู่ 1 บ้านร่องถ่าน หมู่ 2 บ้านห้วยซอน หมู่ 3 บ้านป่าคา หมู่ 4 บ้านต้นหนูน หมู่ 5 บ้านดอนแก้ว หมู่ 6 บ้านห้วยหม้าย หมู่ 7 บ้านห้วยกาน หมู่ 8 บ้านลูนิกเกต หมู่ 9 บ้านห้วยซอน หมู่ 10 บ้านห้วยซอน หมู่ 11

บ้านดอนแก้ว (จัดสรร) หมู่ 11 บ้านลูนีเกต หมู่ 13 บ้านห้วยซอน หมู่ 14 บ้านลูนีเกต หมู่ 15 บ้านห้วยซอน หมู่ 14 บ้านห้วยหม้าย (หลายห้วย) หมู่ 17 มีเนื้อที่ประมาณ 175 ตารางกิโลเมตร หรือ 19,268 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร 14,117 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย 5,151 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	จด	ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่
ทิศใต้	จด	ตำบลทุ่งแค้ว อำเภอนองม่วงไช้ จังหวัดแพร่
ทิศตะวันออก	จด	ตำบลบ้านหนอง ตำบลทุ่งน้ำว ตำบลแดนชุมพล ตำบลหัวเมือง อำเภอสอง จังหวัดแพร่
ทิศตะวันตก	จด	อำเภองาว จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 1 แผนที่ตำบลห้วยหม้าย

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของตำบลห้วยหม้าย สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงและเนินเขา มีแม่น้ำยมไหลผ่านหมู่ 1 หมู่ 4 และหมู่ 13 ระยะทาง 1 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศของตำบลห้วยหม้าย ประกอบด้วยฤดูกาลต่างๆ 3 ฤดู ได้แก่

- ฤดูร้อน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึง เดือนพฤษภาคม
- ฤดูฝน ระหว่างเดือนมิถุนายน ถึง เดือนกันยายน
- ฤดูหนาว ระหว่างเดือนตุลาคม ถึง เดือนมกราคม

อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 40.5 องศาเซลเซียส ต่ำสุด 12.5 องศาเซลเซียส เฉลี่ย 26.0 องศาเซลเซียส

สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่

อาชีพหลัก ของชาวบ้านตำบลห้วยหม้ายส่วนใหญ่ คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ เช่น ปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงโค เลี้ยงกระบือ เลี้ยงสุกร เลี้ยงไก่ ฯลฯ อาชีพเสริม คือ การต้มเหล้า การเก็บของป่ามาขาย เช่น หน่อไม้ เห็ด พืชผักต่างๆ เช่น ผักกูด และผลิตปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

นอกจากนั้น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตำบลห้วยหม้ายส่วนใหญ่จะมีการทำมาหากินแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแบบเครือญาติ ใช้ชีวิตความเป็นอยู่โดยยึดแนวคิด "พอเพียง" พอใช้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการปลูกผักปลอดสารพิษ และการหาของป่าเพื่อนำมาประกอบอาหาร โดยที่ไม่ต้องซื้อรับประทาน เช่น ขูดหน่อไม้ เก็บผัก ขูดจิ้งก่ และพอถึงช่วงทำนา ชาวบ้านก็จะไปเก็บปุ๋ยนา เพื่อที่จะทำ "น้ำปุ๋ย" สำหรับประกอบอาหาร

การเกษตรกรรม

ตำบลห้วยหม้าย มีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 14,117 ไร่ สภาพการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ทั้ง 17 หมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักโดยการทำนาปี รองลงมาคือทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกถั่วเหลือง ปลูกถั่วเขียว ปลูกถั่วลิสง ทำไร่ยาสูบเวอร์จิเนีย ยาสูบพื้นเมือง ปลูกพืชผัก ทำสวนมะม่วง ทำสวนมะขาม และทำสวนลำไย (ที่มา: ศูนย์ถ่ายถอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลห้วยหม้าย) ซึ่งจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในตำบลห้วยหม้ายพบว่า การทำการเกษตรของชาวบ้านส่วนใหญ่มักใช้ทุนของตนเองส่วนเกษตรกรบางรายใช้ทุนจากกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคส่วนใหญ่ที่พบในการทำเกษตรกรรมได้แก่ ผลผลิตทางการเกษตรที่มีปริมาณมากแต่ราคาผลผลิตตกต่ำ นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในตำบลห้วยหม้าย ทำให้ทราบว่ายังมีปัญหาเกี่ยวกับอันตรายจากสารเคมีที่ใช้ในการทำเกษตรมากขึ้นจากความเชื่อผิดๆที่ว่าหากไม่ใช้สารเคมีผลผลิตก็จะยิ่งตกต่ำ เนื่องจากแมลงศัตรูพืชจะทำลายพืชผลในนา ในไร่หมด ซึ่งเกิดจากความไม่รู้วิทยาการใหม่ๆ เช่น การใช้ปุ๋ยชีวภาพโดยไม่ต้องพึ่งสารเคมี และไม่เข้าใจผลเสียของการใช้สารเคมีในการทำเกษตรอย่างถูกต้อง ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรเอง

ปฏิทินการประกอบอาชีพทางการเกษตรในรอบปีของเกษตรกรตำบลห้วยหม้าย

เดือน	กิจกรรมการเกษตร
มกราคม	ปลูกพริก ยาสูบ
กุมภาพันธ์-เมษายน	รอเก็บเกี่ยว
พฤษภาคม-สิงหาคม	ทำนา
กันยายน-ตุลาคม	รอเก็บเกี่ยว
พฤศจิกายน	ปลูกข้าวโพด
ธันวาคม	ปลูกพริก ถั่วเหลือง กระเทียม

ตารางที่ 1 ปฏิทินการประกอบอาชีพทางการเกษตรตำบลห้วยหม้าย

การปศุสัตว์

ชาวบ้านในตำบลห้วยหม้าย ทั้ง 17 หมู่บ้าน นอกจากมีอาชีพทำเกษตรกรรมแล้วยังประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ โดยสัตว์ที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็น โค กระบือ รองลงมา เป็น สุกร เป็ด ไก่ ช้าง ม้า และเลี้ยงปลา (ที่มา :ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลห้วยหม้าย) ซึ่งส่วนใหญ่ มักจะเลี้ยงเพื่อขายและทำอาชีพเสริม เช่น การทำแหนมจากเนื้อโค เนื้อกระบือ เนื้อสุกร ส่งขายในหมู่บ้านตามร้านค้าและหมู่บ้านรอบนอก เป็นต้น

แหล่งน้ำ

ชาวบ้านตำบลห้วยหม้าย มีแหล่งน้ำที่สำคัญ และมีผลต่อการเกษตรกรรมของตำบลห้วยหม้าย คือ ลำน้ำหรือลำห้วย 5 สาย มี แม่น้ำ 1 สาย คือ แม่น้ำยม ไหลผ่านทางทิศเหนือตำบล นอกจากนั้น ยังมีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ น้ำประปา 5 แห่ง บ่อบาดาล 18 แห่ง บ่อน้ำตื้น 120 แห่ง บ่อน้ำโยก 50 แห่ง ฝาย 6 แห่ง และมีอ่างเก็บน้ำเพื่อทำการเกษตรของตำบล ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยกาน อ่างเก็บน้ำห้วยหม้าย อ่างเก็บน้ำห้วยซอน อ่างเก็บน้ำห้วยโป่ง อ่างเก็บน้ำห้วยเป้าะ ซึ่งทางองค์การบริหารส่วนตำบลจะปล่อยน้ำจากอ่างเก็บน้ำให้เกษตรกรได้ใช้น้ำในช่วงฤดูการทำนา แต่ถึงอย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังประสบปัญหาภัยแล้งในบางปีที่ฝนตกน้อย เนื่องจากน้ำในอ่างก็แห้งไปด้วยไม่สามารถส่งน้ำมายังพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรได้อย่างทั่วถึง

การเก็บของป่า

นอกจากชาวบ้านตำบลห้วยหม้ายจะยึดอาชีพเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์แล้ว สิ่งหนึ่งที่ถือเป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคนก็คือ การเก็บของป่า เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในครอบครัว และจำหน่ายในชุมชน ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุและชาวบ้านห้วยหม้าย พบว่า ของป่าที่นิยมเก็บจากป่าในชุมชน มีดังต่อไปนี้

ปฏิทินวิถีชีวิตการเก็บของป่าของคนในชุมชนห้วยหม้าย

เดือน	มค	กพ	มีค	เมย	พค	มิย	กค	สค	กย	ตค	พย	ธค
กิจกรรม												
เก็บหน่อไม้					←→			→				
ล่าสัตว์ (หมูป่า แมลงจู้จี้ ปูผา รดด่วน กบจุก ปลาแก้ง เก็บใบเมี่ยงในป่า ทำนา (กระทั่งเก็บเกี่ยว) ต้มเหล้า	←											→
ห่มหลุม เก็บเห็ดป่า (เห็ดด่าน เห็ดลม) (เห็ดกระด้าง) (เห็ดโคน) (เห็ดถอบ) (เห็ดหูหนู) (เห็ดไข่เหือง เห็ดไข่แดง)	←							→			←	→
เก็บผักหวานป่า ผักพ้อคำติเมีย ผักตั้งโกด ผักกูด ผักแม่ห่าง บุก (หรือดอกก้าน) ชะอมป่า (ผักหละ) เก็บไข่มดแดง แมงมัน	←			←→	←→	←→	←→	←→				→

ตารางที่ 2 ปฏิทินวิถีชีวิตการเก็บของป่าของคนในชุมชนห้วยหม้าย

แมงอีบัว											
ต่อป่า											
ผึ้งป่า											
ขูดจิ้งหรีด											
แมงดา											
ปูนา											

ตารางที่ 3 ปฏิทินวิถีชีวิตการเก็บของป่าของคนในชุมชนห้วยหม้าย (ต่อ)

- หน่อไม้: นิยมนำไปทำหน่อไม้ดอง หน่อไม้ต้ม หน่อไม้อัด
 - เห็ดด่าน : ดอกใหญ่หลังสีเขี้ยว
 - เห็ดกระด้าง : เป็นเห็ดที่แข็งไม่ค่อยนิ่ม มักอยู่ในที่ชื้น ชาวบ้านมักใช้ยากิน
 - เห็ดลม : มีสีน้ำตาลแดง
 - เห็ดโคน : ชาวบ้านนิยมเก็บมาประกอบอาหาร เช่น ต้มยำ แกง และยำ
 - เห็ดถอบ : ลักษณะเป็นลูกกลม ๆ สีดำ ๆ (หากซื้อตามท้องตลาดราคาแพงมาก)
 - เห็ดไข่เห็ลียง : มีลักษณะเหมือนไข่ มีลักษณะตุ่มแล้วค่อย ๆ บานออกเป็นสีเหลือง
 - เห็ดไข่ดง : มีลักษณะเหมือนไข่ มีลักษณะตุ่มแล้วค่อย ๆ บานออกเป็นสีขาว
- หมายเหตุ : (ชาวบ้านนิยมเรียก "เห็ดไข่เห็ลียงและเห็ดไข่ดง" ว่า "เห็ดแพะ" ซึ่ง "แพะ" หมายถึง ลักษณะภูเขาเล็ก ๆ เตี้ย ๆ พื้นที่สูง ๆ อยู่ตามแนวป่า ส่วนใหญ่อยู่ตามหินลูกตั้ง)
- ผักหวานป่า : ชาวบ้านบอกว่าเวลาเอาไปต้มหรือแกงแล้วมีรสชาติของผักที่หวานอร่อย
 - ผักพ้อคำตีเมีย : ลักษณะคล้ายเฟิร์นมีสีเขี้ยว มีที่มาที่ไปเป็นเรื่องเล่าชวนสนุกของชาวบ้านว่ามีภรรยานำผักชนิดนี้มาแกงให้สามีรับประทาน แล้วผักชนิดนี้มีลักษณะพิเศษตรงที่มีลักษณะกรอบแต่ต้มในน้ำร้อน สามีเข้าใจผิดคิดว่าภรรยาแกงผักไม่สุกจึงเกิดอารมณ์โมโหและตีภรรยาของตน จึงกลายเป็นชื่อของผักชนิดนี้ขึ้นมา โดยมีชื่อว่า "ผักพ้อคำตีเมีย"
 - ผักตังโกด : ลักษณะเป็นเถา มียอดสีดำ ๆ คล้ายต้นยางจัด
 - ผักแม่ห้าง : (ภาษาเมือง "แม่ฮ้าง") ลักษณะเป็นเถาเหมือนเถาวัลย์คล้ายยางจัด มียอดเหลี่ยมๆ
 - บุก : (หรือดอกก้าน) ลักษณะเป็นต้นหลายๆ มีสีชมพู สีขาว ลายเขียวอยู่ในต้นเดียวกัน

- ดอกอว :ลักษณะเหมือนดอกกระเจียว (สวย) เป็นช่อๆ มีสีขาวย สีม่วง สีชมพู ชาวบ้านนิยมนำมารับประทานกับน้ำพริกน้ำปู น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกแมงดา แกลงเนื้อไม้
- แมงมัน :ลักษณะคล้าย ๆ ไช้ผดแดง ต้องขุดลงไปใต้ดินเพื่อเก็บเอาไข่แมงมัน
- แมงอีเป่า :มักอยู่ในมูลของโคและกระบือในป่าที่วัว ควายไปอุจจาระทิ้งไว้
- จิ้งหรีด :ชาวบ้านนิยมนำมาทอดรับประทาน และนำมาเป็นส่วนประกอบในการต้มน้ำพริก
- ปูนา :นิยมนำไปทำเป็น "น้ำปู" ช่วงเดือน สิงหาคม จะจับในช่วงการทำนา

ชาติพันธุ์

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุ พบว่าบรรพบุรุษของชาวบ้านห้วยหม้ายเป็นกลุ่มชนเผ่าไทยสายจิ้ง (เงี้ยว) ขม และลาวพวน จากทางไทยใหญ่ที่อพยพเข้ามา

การจัดตั้งกลุ่มเพื่อเสริมสร้างรายได้ พัฒนาชุมชนและความมั่นคงในท้องถิ่น

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้ายได้ส่งเสริมการรวมกลุ่มด้านการผลิต การแปรรูปผลิตภัณฑ์และการตลาด ให้ความรู้แก่ชุมชนในด้านบริหารจัดการ และกระตุ้นการลงทุนด้านหัตถกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งได้จัดตั้งกลุ่มต่างๆ ดังนี้

- กลุ่มทำสุรากลั่น : ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจครอบครัวที่ทำมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน (แต่ละที่จะมีสูตรการทำลูกเบ็งที่แตกต่างกัน รสชาติแตกต่างกันไปด้วย)

- กลุ่มทำขนม : เช่น ขนมทองม้วน ขนมดอกบัว ส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากแม่บ้านและส่งขายในหมู่บ้านเท่านั้น

- กลุ่มทำดอกไม้แห้ง : ส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากแม่บ้าน และส่งขายในหมู่บ้านเท่านั้น

- กลุ่มทำแหนม : ผลิตจากเนื้อโค เนื้อกระบือที่เลี้ยงในหมู่บ้าน ส่งขายในหมู่บ้านตามร้านค้าและข้างนอกด้วย

- กลุ่มทำกล้วยฉาบ : ส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากแม่บ้าน และส่งขายในหมู่บ้านเท่านั้น

- กลุ่มผู้สูงอายุ : มีการรวมตัวผู้สูงอายุทำเครื่องจักสาน เลี้ยงไก่พื้นเมือง ฯลฯ

- กลุ่มเยาวชนรักษาดอยหลวง : มีการรวมตัวของเยาวชนในตำบลห้วยหม้ายเพื่ออนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- กลุ่มชวาวา : ชาวบ้านห้วยหม้ายจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยกันลงแขก ปลูกข้าวเกี่ยวข้าว

- กลุ่มชาวไร่ : จัดตั้งกลุ่มลงแขก ปลูกข้าวโพด เก็บข้าวโพด
- ชมรมตำรวจบ้าน : ทำหน้าที่ดูแลความสงบในหมู่บ้าน อำนวยความสะดวกให้ผู้เข้ามา

มาเยือนในหมู่บ้าน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ด้านอาหาร

อาหารหลักของชาวบ้านตำบลห้วยหม้าย คือ อาหารพื้นเมืองต่างๆ ไป ได้แก่

1.1 อาหารจากหน่อไม้ เช่น แกงหน่อไม้ ส่วนประกอบ พริกสด กระเทียม ปลาร้า ตะไคร้ วิธีทำ ก็ตำส่วนประกอบทั้งหมด รวมกัน ต้มแล้วใส่หน่อไม้ลงไป เดิมปลาร้าปรุงรสตามชอบใจ หรือนำมาต้มจิ้มกับน้ำพริก

1.2 น้ำปู วิธีทำพริกน้ำปู ส่วนประกอบ คือนำปูนามาตำจากนั้นกรองเอาน้ำปูไปเคี่ยว ใส่เครื่องปรุง ได้แก่ ข่า หอม พริก ตะไคร้ มะแขว่น แต่ปัจจุบันน้ำปูเริ่มไม่ได้รับความนิยมจากเด็กรุ่นใหม่แล้ว ส่วนใหญ่จะไม่รับประทานเพราะสีส้มที่มีลักษณะดำ กลิ่นเหม็นคาว น้ำปูเป็นภูมิปัญญาจากการถนอมอาหารชนิดหนึ่งของชาวไทยภาคเหนือ แต่ปัจจุบันการทำน้ำปูลดลงเนื่องจากความนิยมลดลง ประกอบกับปูหายาก ถ้าจับมาจากท้องนา ก็กลัวสิ่งเจือปนที่มากับสารเคมี ประกอบกับสื่อต่างๆ ที่ออกมาประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับอาหารทางตะวันตก ทำให้วัยรุ่นยุคใหม่สนใจน้ำปูน้อยลง

1.3 ตำเทา เป็นอาหารอีกประเภทหนึ่งที่กำลังจะหมดความนิยมในตำบลห้วยหม้าย เทาเป็นสาหร่ายน้ำจืดชนิดหนึ่ง ชาวบ้านจะนำมาตำ โดยมีส่วนประกอบคือ ตะไคร้ พริก ปลาร้า เกลือ หอม ปัจจุบันคนไม่นิยมรับประทาน เนื่องจากเทาต้องไปนำมาจากท้องนา แล้วในท้องนา มีสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรเจือปนอยู่ จึงทำให้เกษตรกรกลัวอันตรายจากสารพิษนั้น ความนิยมตำเทาของชาวตำบลห้วยหม้ายจึงลดลง นอกจากนั้นแล้วอาหารพื้นเมืองอื่น ๆ ที่ชาวบ้านนิยม ได้แก่ แกงแค ลาบ ลู๋ ซ่า ฯลฯ

1.4 การทำสุรากลับ ส่วนประกอบ ได้แก่ ข้าวเหนียวหนึ่ง ลูกแป้ง และหัวเชื้อ วิธีการทำ คือ นำข้าวไปแช่น้ำแล้วหมักไว้ประมาณ 3 วันหลังจากนั้นนำมาต้มและใช้หัวเชื้อโรยหน้า หลังจากนั้นนำมากลับจนกลายเป็นสุราออกมาบรรจุขวดเพื่อจำหน่าย หรือ มีไว้ดื่มที่บ้านเพื่อต้อนรับผู้มาเยือนที่บ้าน

2. ด้านยาสมุนไพร

ในตำบลห้วยหม้ายมีการสืบทอดตำราการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรมาเป็นรุ่น ๆ จนถึงปัจจุบัน มีการสืบทอดภูมิปัญญาทำสวนสมุนไพรไว้ที่บ้านและหาสมุนไพรจากป่า เพื่อจำหน่ายให้กับชาวบ้านที่มารักษา (พ่อจันทร์ มาลา ; หมอยา ประจำตำบลห้วยหม้าย) ได้ให้ข้อมูลสูตรยา รักษาโรค ไว้ดังต่อไปนี้

2.1 โรคมะเร็ง ตัวยา ที่ใช้ได้แก่ หญ้าปลาหมอก หญ้าหนอนตาย มะขามป้อม ดิบ ลูกใต้ใบ หญ้าตดหมา ผักหนอก กาฝากสัก ลมแล้ง (ดอกคูณ) กาฝากไม้ ชี้เหล็ก ข้าวเจ้า ต้ม

2.2 ปวดท้อง ใช้ยาขาง (สมุนไพรที่สำเร็จรูปแล้ว) แหนดัน แหนเครือ มะดัน (พุทรา) มะดันขอ มะเดื่อเกลือ มะเดื่อปล้อง ขางหัวหมู ต้นมะตาเสือ(สาเก) สะแล นำมาต้ม ร่วมกัน แล้วดื่ม

2.3 เป็นแผล ใช้วานอ้อมจอน ทิงเจอดัน

2.4 ข้อห้ามสำหรับคนคลอดลูกใหม่ ห้ามรับประทานน้ำปู ปลา ร้า กะปิ รับประทานน้ำพริกตำกับมะเขือ จะส่งผลดีต่อสุขภาพ

2.5 อาการผิดเดือน รับประทานผักดิบ ผักหวานบ้าน มะแขว่นขาว ข้าวเจ้า ต้ม นำมาต้มรวมกันแล้วดื่มอาการผิดเดือนจะหาย หรือใช้ขิงขมิ้นมะหนูน (ขมิ้นลูกเล็กๆ) หัวผักกาดไม้ (ต้นเพกา) ข้าวเจ้าต้มก็ได้

2.6 ท้องเสีย นำเปลือกมังคุด ตากแห้งมาฝนกับน้ำดื่มเปลือกมะดัน(พุทรา) ปิ้ง แล้วนำมาแช่น้ำดื่ม ใบฝรั่งกับใบทับทิม 1 กำ นำมาตัดหัวท้ายแล้วแช่น้ำเย็นดื่ม

3. ด้านการทอผ้า

ส่วนใหญ่ชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ยังมีการทอผ้าฝ้าย และผ้าขึ้นเหล็ก (ขึ้นเหล็ก คือผ้าถุงที่ทอ ขึ้นด้วยมือมีสีดำลายแดงตัดขวางข้างล่าง เป็นลักษณะศิลปะของล้านนาคล้ายของทุ่งโฮ้ง)

4. ด้านหัตถกรรม การจักสาน

วัฒนธรรมด้านการช่างฝีมือ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่เกิดจากภูมิปัญญา ของผู้คนในท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันโดยทำจากวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ใน ชุมชน เป็นการแสดงถึงความผูกพันระหว่างธรรมชาติและท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน ในสมัยก่อน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติ โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่มักมีความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ หรือเรียกว่า “ภูมิปัญญา” ที่สามารถดัดแปลงสิ่งทีธรรมชาติสร้างมาแล้วนำมาประยุกต์ใช้ใน

ชีวิตประจำวัน แต่ในปัจจุบันผู้คนได้หันมาใช้เทคโนโลยีมากขึ้น จนลืมตัวว่า เทคโนโลยีเหล่านั้น กำลังจะกลับมาทำลายธรรมชาติ ซึ่งรวมถึงมนุษย์ด้วย (นำชัย ทนุผล และคณะ , 2543 : 93) ชาวบ้านห้วยหม้ายยังคงมีสิ่งที่ภาคภูมิใจในฝีมือ และความสามารถ โดยในตำบลมีชาวบ้าน ผู้สูงอายุสามารถประดิษฐ์งานประเภทช่างฝีมือ อยู่บ้างแม้ว่าจะไม่ได้ทำเป็นธุรกิจอย่างจริงจัง มีการทำใช้เอง ถ้าเหลือใช้ก็จำหน่ายพอมีรายได้เสริมให้ครอบครัว งานด้านช่างฝีมือที่พบในตำบล ห้วยหม้าย ได้แก่ การจักสาน อุปกรณ์ที่ใช้ในการดำรงชีพต่างๆ เช่น สุ่ม ไชร ค่อง นอกจากนั้นยัง มีการทำกระบายตักน้ำ น้ำเต้าใส่น้ำ เป็นต้น

5. ด้านป่าชุมชน

ชุมชนห้วยหม้ายมีพื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจาก ประชาชนและองค์กรชุมชน ตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับ ความต้องการของชุมชน(เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2540 ;<http://web.ku.ac.th/schoolnet/snet/envi5/chumchon/chumn.htm>) จากคำนิยามคำว่า "ป่าชุมชนตำบลห้วยหม้าย" ชาวบ้านให้ความหมายว่า เป็นผืนป่าในตำบลห้วยหม้ายที่ประชาชนมีส่วนร่วมดูแลรักษาป่าไม้ร่วมกัน ดูแล ป่า พัฒนาป่า เก็บของป่า เช่นเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ไม่รวมสัตว์ป่า มีการบริหารจัดการโดยมีการ ทำแนวกันไฟเผาระวังไฟป่า ดูแลห้ามบุคคลบุกรุกการตัดไม้ ช่วยกันทำลายวัชพืช ปลูกป่าเพิ่มใน วันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันที่ 5 ธันวาคม (วันพ่อแห่งชาติ)

ปัจจุบันชุมชนห้วยหม้ายมีป่าชุมชนเกิดขึ้น มีทั้งหมด 16 หมู่บ้าน ยกเว้นหมู่ที่ 2 ที่ยังไม่ มีป่าชุมชน ในด้านการบริหารจัดการกฎป่าไม้ชุมชนขึ้นนั้น แต่ละหมู่บ้านได้มีการประชุมหมู่บ้าน โดยให้การมีส่วนร่วมของลูกบ้านกำหนดกฎป่าไม้ชุมชนขึ้นมา ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็จะมีกฎที่แตกต่าง กันไปแต่ยังคงไว้ซึ่งวัตถุประสงค์ที่ทางกรมป่าไม้ได้กำหนดให้ เช่น

1. ห้ามตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการค้าโดยไม่ได้รับอนุญาต หากฝ่าฝืนปรับ 2,000 บาท และส่งดำเนินคดีต่อไป
2. ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาตัดไม้ไผ่ทำตอกโดยไม่ได้รับอนุญาต หากฝ่าฝืนปรับ 2,000 บาท และส่งดำเนินคดีต่อไป
3. ห้ามบุคคลภายนอกตัดหน่อไม้เพื่อการค้า (เพื่อรับประทานได้)หากฝ่าฝืนปรับ 2,000 บาท และส่งดำเนินคดีต่อไป
4. ให้ตัดไม้เฉพาะในเขตป่าชุมชนที่คณะกรรมการป่าชุมชนอนุญาตให้ตัดเท่านั้นหาก ฝ่าฝืนปรับ 2,000 บาท และส่งดำเนินคดีต่อไป

ป่าชุมชน ตำบลห้วยหม้าย อ.สอง จ.แพร่

หมู่ที่	ชื่อป่าชุมชน	พื้นที่ที่ รับผิดชอบ	ประธานป่าชุมชน
4	บ้านป่าคา	500	นายเพชร แก้วมุกดา นายนิยม ประระมะ
5	บ้านต้นหนูน	300	นายคุ้ม พุทธอาสน์
11	บ้านห้วยซอน(ผาพ้อม่อง)	150	นายบรรเลง มาลา
1,9,13,15	บ้านลูนีเกต	500	นายสมบูรณ์ ใจเศษ
8	บ้านห้วยกาน(สันป่าเหียง)	100	นายจันทร์ อินแก้ว
14	บ้านห้วยซอน(ผาโตนใต้)	268	นายบุญเลื่อน ขอน กลาย
16	บ้านห้วยซอน(ผาพ้อม่อง เหนือ)	168	นายสุคนธ์ สุจະวะ นะ
7,17	บ้านห้วยหม้าย	700	นายวาท การินนา
12	บ้านจัดสรร	300	นายคะนอง ยาวิชัย

ตารางที่ 4 พื้นที่ป่าชุมชน ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่

แหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

- ถ้ำผาแงแดง ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยซอน หมู่ที่ 16
- อ่างเก็บน้ำห้วยเปาะ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านลูนีเกต หมู่ที่ 9
- อ่างเก็บน้ำห้วยกาน ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยกาน หมู่ที่ 8
- เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง ซึ่งมีรอยแยกของแผ่นดินไหวปรากฏให้เห็น และเป็นจุดชมวิวอำเภอสอง ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ 12
- สวนรุกขชาติดอนแก้ว ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ 12
- อ่างเก็บน้ำบ้านห้วยซอน ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยซอน หมู่ที่ 16
- ถ้ำผาน้ำบ่อ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยซอน หมู่ที่ 14
- อ่างเก็บน้ำห้วยโป่ง ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ 12
- อ่างเก็บน้ำห้วยเปาะ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านลู หมู่ที่ 1

: ซึ่งเป็นที่สนใจของคนที่ชอบตกปลา

- น้ำตกห้วยจันทร์ ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง
- วัดพระธาตุนองจันทร์ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านลู หมู่ที่ 1
- ถ้ำผาปก ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยซอน หมู่ที่ 16
- ลานสน ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง

สถานศึกษา

จากข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย พบว่าในตำบลห้วยหม้ายมีโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 6 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านลู โรงเรียนบ้านห้วยซอน โรงเรียนบ้านดอนแก้ว โรงเรียนวัดห้วยหม้าย โรงเรียนบ้านห้วยกาน โรงเรียนบ้านต้นหนูน มีโรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนเวียงเทพวิทยา มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 4 แห่ง ในหมู่บ้านห้วยหม้าย บ้านห้วยซอน บ้านดอนแก้ว บ้านห้วยกาน และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 17 แห่ง

สถาบันและองค์กรทางศาสนา

มีสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ วัดห้วยซอน วัดห้วยหม้าย วัดดอนแก้ว วัดต้นหนูน และวัดบ้านลู

การสาธารณสุข

มีสถานอนามัย จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ อนามัยบ้านห้วยซอน อนามัยบ้านดอนแก้ว และ อนามัยบ้านลู

แหล่งท่องเที่ยว

จากการจัดเวทีชาวบ้านโดยมี ผู้เฒ่าผู้แก่ เยาวชนกลุ่มรักซ์ดอยหลวง กลุ่มแม่บ้าน พระครู ปราชญ์ชาวบ้าน หมอเมือง เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงได้ช่วยกันให้ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนห้วยหม้ายตามแผนที่เส้นทางแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในตำบลห้วยหม้าย มีดังต่อไปนี้

วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ

- ศิลปะพื้นบ้าน มีการละเล่น สะล้อ ซอ ซึง ฟ้อนรำ(ฟ้อนเล็บ) ปัจจุบันชุมชนห้วยหม้ายมีกลุ่มดนตรีพื้นเมืองและมีผู้ที่ชำนาญสอนแก่เด็กและเยาวชนในตำบลห้วยหม้ายเพื่อสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ในชุมชน

- เครื่องแต่งกาย สำหรับหญิงชราชอบใส่ผ้าซิ่น ซึ่งมีหลากหลายลวดลาย ใส่เสื้อคอกระเช้า ชายที่มีอายุสูงวัย มักใส่กางเกงผ้าห้อมขา ก้วย ผูกผ้าขาวม้าไว้ที่เอว ใส่เสื้อกล้ามบางครั้งไม่นิยมใส่เสื้อ

- การสื่อสาร ใช้ “ภาษาล้านนา” ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในแต่ละจังหวัด เช่น

ดอกดาวเรือง	ชาวบ้านห้วยหม้ายเรียกว่า	ดอกคำปู้जू
น้อยหน้า	ชาวบ้านห้วยหม้ายเรียกว่า	หมาแน่
กลับบ้าน	ชาวบ้านห้วยหม้ายเรียกว่า	เมียบ้าน
ดอกพุทธซ้อน	ชาวบ้านห้วยหม้ายเรียกว่า	ดอกเกตตะหว่า

- ประเพณี ที่ตำบลห้วยหม้ายนิยมปฏิบัติ มีดังนี้ ได้แก่

เดือน	ประเพณี/กิจกรรมทางศาสนา/พิธีกรรม
มกราคม	วิถีคนเมืองล้านนา /ทำบุญข้าวใหม่ (เดือน 4 เป็ง หรือ วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 4 เหนือ)/สืบชะตาข้าว / บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว/ ทำบุญหมู่บ้าน
กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3) / ขึ้นสักการะพระธาตุนองจันท์ /บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
มีนาคม	ทำบุญ / บวชพระ /บวชเณร/บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
เมษายน	สงกรานต์ปีใหม่เมือง/ เลี้ยงผีศาลเจ้าพ่อสงเจ้าแม่บัวเทพบัวไซ บวงสรวง/บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
พฤษภาคม	วันวิสาขบูชา (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6)/ บวชพระ/บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
มิถุนายน	งานสรงน้ำพระธาตุด่างเขียว/ ก้วยฉลาก /ผีขุนน้ำ/บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
กรกฎาคม	วันอาสาฬหบูชา (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8)/ วันเข้าพรรษา/บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว

ตารางที่ 5 ประเพณี/กิจกรรมทางศาสนา/พิธีกรรมของชุมชนห้วยหม้ายตลอดปี

เดือน	ประเพณี/กิจกรรมทางศาสนา/พิธีกรรม
สิงหาคม	บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
กันยายน	บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
ตุลาคม	ถวายฉลาก / บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
พฤศจิกายน	งานยี่เป็ง(ลอยกระทง) เทศมหาราชชาติ / บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว
ธันวาคม	บูชาข้าวทั้ง 4 เฉพาะครอบครัว

ตารางที่ 6 ประเพณี/กิจกรรมทางศาสนา/พิธีกรรมของชุมชนห้วยหม้ายตลอดปี (ต่อ)

- พิธีกรรมและความเชื่อ

การสืบทอด : มี 2 แบบด้วยกัน คือ

1.1 การสืบทอดพระเมืองแก้ว : พิธีกรรมนี้ทำขึ้นเพื่อให้คนป่วย หรือเป็นไข้เจ็บ กระเสาะกระแสะ สืบทอดให้มีอายุยืนยาว (สำหรับคนที่ฐานะไม่ค่อยดีไม่มีเงินไปรักษาที่โรงพยาบาล)

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธี

- ไม้ค้ำศรี 1 เล่ม (วัดวาของตนเอง)
- หมาก พลุ มัดรวมกัน 4 อัน ใส่กรวย 4 อัน
- น้ำมนต์
- ผ้าขาวผูกข้อมือ
- ให้พระสงฆ์สวด

1.2 การสืบทอดหลวง (สืบทอดหมู่บ้าน) : พิธีกรรมนี้ทำขึ้นเพื่อสืบทอดอายุคนให้มีอายุยืนยาวอยู่ดีมีสุข มักทำในพิธีวันขึ้นบ้านใหม่ (ทำช่วงหลังวันพญาวันที 16 เมษายน) สืบทอดหมู่บ้านในวันปีใหม่เมือง

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธี

- ไม้ค้ำศรี (ไม้ยาววา ยาวศอก ยาวอก รวมกันอย่างละ 100 เล่ม แล้วเอามาทำเป็นมัดๆ 3 เล้า)

- มีตุ๊กกระดาดษมัด

- มีต้นหญ้าคา 1 ต้น ปักด้วยแปรงสีฟัน 100 เล่ม (แปรงสีฟันในที่นี้ก็คือ การนำไม้ไผ่มาเหลาแล้วทุบทางปลายให้สมมติว่าเป็นแปรงสีฟัน)

- ตุ๊กเล็กอีก 100 อัน(กระดาด)
- ตุ๊กขนาดกลาง 1 ผืน(ผ้า)

- มีกระทงข้าว 100 ห่อ
- บรรไดเงิน บรรไดคำ (ให้กระดาดเงินกระดาดทองห่อ)
- ไม้ข้าวเงินข้าวคำ (ข้าว คือ สะพาน ในที่นี้คือเอาไม้มาเหลาแล้วเอากระดาดเงินกระดาดสีทองมาพัน)
- ก่งเบี้ย (ทำลักษณะคล้ายคันธนู) กงหมาก (เอาเชือกขึงแล้วเอาหอยประกบกับเชือกไว้)
- กระบอกน้ำ กระบอกทราย กระบอกข้าวเปียก กระบอกข้าวสาร
- บาตรน้ำมนต์ ด้ายสายสิญจน์ เทียนสำหรับหยอดน้ำมนต์
- นิมนต์พระ (งานมงคลนิยมเลขคี่) 5 หรือ 7 หรือ 9 รูป ในการทำพิธี
- จัดโต๊ะหมู่บูชา

1.3 การสืบชะตาคน : ในสมัยก่อนมีความเชื่อว่าแต่ละคนต่างมีชะตาชีวิตของตนเอง บางช่วงอายุชะตาดี บางช่วงชะตาร้าย ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ชาวภาคเหนือจึงมีพิธีการสืบชะตาขึ้นเพื่อให้เกิดสิริมงคล ทั้งการสืบชะตาคน การสืบชะตาบ้าน และการสืบชะตาเมือง

การสืบชะตาคน มักจัดทำเมื่อมีหมอดูทายทักว่า จะเคราะห์ร้ายหรือเกิดเจ็บป่วย นอกจากนี้ยังเชื่อว่าเป็นพิธีมงคล ที่ทำให้มีอายุยืนยาว มีความสุขจึงนิยมทำพิธีในวันเกิด วันแต่งงาน เป็นต้น

อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีประกอบด้วยกระบอกทราย กระบอกน้ำ กระบอกข้าวเปลือก กระบอกข้าวสาร หม้อดินใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร หม้อทราย ก่งเงิน ก่งคำ ก่งหมาก และก่งเบี้ย ไม้ง่ามคำศรีขนาดเล็ก จำนวน 9 อัน จัดแบ่งออกเป็น 3 มัด นำไม้ง่ามขนาดเชื่อง สูงประมาณเมตรครึ่ง 3 อัน มาวางพิงกันเป็นกระโจม ครอบเครื่องเช่นสรวง ซึ่งบรรจุในตะโตงหรือตะดวง นอกจากนี้ยังมีกล่ามะพร้าว กล่าหมาก กล่าอ้อย หน่อกล้วย ตุงกระดาดสา ความยาวเท่ากับส่วนสูงของผู้ที่จะเข้าร่วมพิธี ตุงขาวซึ่งใช้กระดาดตัดเป็นรูปสามเหลี่ยมเล็ก ๆ จำนวนพันอัน เสื่อ หมอน ดอกไม้ รูปเทียน และเทียนชะตา ซึ่งใช้ขี้ผึ้งแท้มีจำนวนได้เทียนเกินอายุคนที่สืบชะตา 1 เส้น ด้ายสายสิญจน์ ความยาว 1 วา ของผู้สืบชะตา นำเทียนสืบชะตาผูกติดก้านกล้วย และมัดก้านกล้วยติดกับไม้คำศรี อันใดอันหนึ่ง

บูชาท้าวทั้งสี่หรือบูชาด้าวทั้งสี่

: เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาอารักษ์เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ท้าวทั้งสี่ หรือที่ออกสำเนียงภาษาพื้นเมืองแพร่ “ด้าวตั้งสี่” คือเทวดาที่รักษาทิศสำคัญทั้งสี่ทิศ ได้แก่ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ซึ่งชาวภาคกลางเรียกว่า “ท้าวจตุโลกบาล”

ได้แก่ ทำวธตวรรษรักษาทิศตะวันออก ทำววิรุฬหารักษาทิศตะวันตก ทำวภูเวร หรือ เวสสุวรรณรักษาทิศเหนือ ทำววิรุฬปักข์ รักษาทิศใต้ การจัดพิธีการบูชาทำวทั้งสี่ ส่วนใหญ่ทำก่อนการจัดงานใหญ่ ๆ ในบ้าน เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน งานบวช การสืบชะตา เป็นต้น และบางหมู่บ้านยังมีชาวบ้านบางกลุ่มจัดทำพิธีนี้ถึงเดือนละ 2 ครั้ง ในวันข้างขึ้นไม่เกิน 5 ค่ำ โดยเชื่อว่าเป็นการเชิญเทวดาให้มารักษาบ้านเรือนให้คนในบ้านอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้ได้ป่วย และมีโชค

เครื่องสักการะ ได้แก่ ฐูป เทียน ดอกไม้ กล้วย อ้อย เมียง หมาก พลุ ขนม ข้าวสุก ปลาปิ้ง และจ้อ ซึ่งเป็นธงสามเหลี่ยมขนาดเล็กทำด้วยกระดาษ หรือเศษผ้า สีดำ เหลือง ขาว แดง เขียว สิ่งของดังกล่าวต้องจัดทำไว้ ชนิดละ 4 อัน โดยทำให้มีขนาดเล็กพอเหมาะที่จะบรรจุลงในอ่อง หรือที่ภาษากลางเรียกว่า กระถง ที่ทำด้วยใบตอง หรือกากกล้วย จำนวน 6 อ่อง แต่ละอ่องจะมีสิ่งของต่าง ๆ ใส่ไว้เหมือนกัน

การบูชาทำวทั้งสี่ เป็นพิธีกรรมพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาและความเชื่อเกี่ยวกับเทวดา ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือ ซึ่งในการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของมนุษย์นั้นมักมีความกลัวต่อภัยพิบัติต่างๆตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บความไม่สบายกายไม่สบายใจ การประกอบพิธีนี้ช่วยสร้างความเชื่อมั่นและขวัญกำลังใจให้กับชาวบ้านว่าจะได้รับความคุ้มครองปกป้องรักษาจากทำวทั้งสี่ พระอินทร์ และแม่ธรณีให้พ้นผ่านอันตรายก่อให้เกิดความสุขความเจริญต่อไป

เข้าเบิก

: พิธีกรรมนี้เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ทำกันน้อยมากในปัจจุบัน มักทำในงานพุทธาภิเษกพระ ก่อนทำบุญบ้านใหม่ ก่อนวันสืบชะตา หมู่บ้าน โดยมีความเชื่อกันว่าหากทำพิธีกรรมนี้แล้วจะช่วยป้องกันเหตุร้ายที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านได้ เช่น โรคระบาดหรืออาถรรพ์ต่าง ๆ สามารถไล่เสนียดจัญไร ภูติผีปีศาจออกไปได้ ส่วนใหญ่จะทำพิธีในเวลากลางคืนก่อนวันที่จะมีพิธีมงคลในวันรุ่งขึ้น

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธี

-ขันตั้งให้พระสำหรับทำพิธี: ประกอบด้วย น้ำขมิ้น ส้มป่อย ดอกไม้ ฐูป เทียนทราย ใส่ภาชนะมาร่วมพิธี โดยนั่งรวมกันที่หน้าศาลเพียงตา

-เงิน 36 บาท

-หมากหั่ว พลุมัด

-นิมนต์พระ 5 รูปทำพิธีกลางคืน

-สายสิญจน์

ประเพณีการเข้าเบิก เป็นประเพณีที่สร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวบ้าน และสร้างความสามัคคีในหมู่บ้าน ที่จะร่วมกันป้องกันเหตุร้ายไม่ให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านไม่

เข้าใจถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคร้ายต่าง ๆ จึงเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นการกระทำของสิ่งชั่วร้าย การทำพิธีนี้จะช่วยขับไล่ และเกิดสิริมงคลกับหมู่บ้าน

ด้านก๊วยฉลาก (กินสลาก)

: มักทำเมื่อเกิดกลางร้ายในบ้าน(เพื่อให้เจอสิ่งดีๆ) หรือ กรณีที่ร้ายได้ดี พิษผลลัญญาหารดี (เพื่อทำบุญให้ดีขึ้น) เป็นการทำบุญเพื่อเป็นอานิสงส์แก่ตนเอง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า นอกจากนั้นการกินสลากยังเป็นการทำบุญของชาวบ้านที่แสดงออกถึงความสามัคคีร่วมใจกันในการถวายเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์ ซึ่งมาจากที่ต่างๆ ตามที่ได้นิมนต์ไว้ นอกจากนี้ยังแสดงถึงความสามารถทางศิลปะ ในการจัดแต่งเครื่องไทยทานของชาวบ้าน ที่อาจเป็นต้นกัลปพฤกษ์ ตลอดจนหุ่นรูปสัตว์ต่างๆ นอกจากนี้การกินสลากยังบ่งชี้ให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน ถ้าเศรษฐกิจดีชาวบ้านจะจัดทำกัณฑ์สลากเป็นต้นกัลปพฤกษ์ซึ่งต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง และถ้าเศรษฐกิจไม่ดี อาจไม่มีการจัดการกินสลากในปีนั้น

การเอาขวัญสู่ขวัญ

: ชาวภาคเหนือมีความเชื่อเรื่องขวัญโดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคน จะมีขวัญอยู่ในตัว 32 ขวัญ สัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ก็มีขวัญประจำตัวอยู่ ซึ่งคำว่า "ขวัญ" ตามพจนานุกรมหมายถึง สิ่งที่ไม่มีตัวตน ซึ่งประจำตัวคนตั้งแต่เกิดจนตาย ขวัญที่มีอยู่กับร่างกายนี้จะทำให้ร่างกายมีสุขภาพแข็งแรง ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุข ความเจริญ แต่เมื่อใดที่มีเรื่องที่ทำให้ตกใจกลัว เสียใจ หมดกำลังใจ หรือเจ็บป่วยเรื้อรัง หรือเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ขวัญจะหาย หรือขวัญตก หล่น ไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ซึ่งอาจทำให้ถึงตาย หรือหาความสุขความเจริญไม่ได้จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว ซึ่งในนิยามทำพิธีการเรียกขวัญ 2 แบบ คือ การเอาขวัญฟู และการเอาขวัญผี

"การเอาขวัญ" คือ การเรียกหรือเฮียกขวัญคนเจ็บป่วยหรือเอาขวัญนาค (คนที่จะบวชพระ) ส่วน "การสู่ขวัญ" คือ การเรียกขวัญของคู่บ่าวสาวที่มาแต่งงานกัน ซึ่งต้องจัดเตรียมอุปกรณ์ไว้ให้พร้อมได้แก่ บายศรี ซึ่งนิยมทำในขันและมีพานรองอีกชั้นหนึ่ง และมีข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อน 1 ก้อน ไข่ต้ม 1 ฟอง กล้วย อ้อย หรือน้ำตาล ข้าวต้มมัด ขนม ปลาปิ้ง เนื้อปิ้ง อาหารการกินที่ผู้เจ็บป่วยรับประทาน แว่น หวี ดอกไม้ รูป เทียน ข้าวตอก น้ำสะอาด ด้ายผูกมือใส่ไว้ในขัน และขันครุอีก 1 ขัน ในขันมีพลู 5 แลบ (5 มัด) ข้าวสาร 1 ถ้วย รูป 8 ดอก ดอกไม้สีอะไรก็ได้ แต่มักนิยมใช้สีขาว ผ้าขาว ผ้าแดง วางบนถ้วยข้าว และมีเงินค้ายกครุ จำนวนหนึ่ง ซึ่งในอดีตจะต้องให้ค้ายกครุ 12 สตางค์ ปัจจุบันค้ายกครุจำนวน 36 บาท

การส่งเคราะห์

: เป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่งของชาวภาคเหนือเป็นที่จัดขึ้นเพื่อเซ่นสรวงสังเวญ สะเดาะเคราะห์ร้ายที่เกิดขึ้นให้ผ่อนเบาลง และทำให้รอดพ้นจากภยันตรายต่างๆ พิธีการส่งเคราะห์จะทำกันในหลายกรณี ตามความเชื่อของแต่ละบุคคล ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ส่งเคราะห์ก่อนการเดินทางจากบ้านเรือนไปยังที่ห่างไกล และต้องไปอาศัยอยู่เป็นเวลานาน เช่น การเดินทางไปศึกษาต่อ การไปค้าขายยังต่างประเทศ ดังนั้นการส่งเคราะห์ก่อนการเดินทางถือว่าการป้องกัน บัดเปาเคราะห์ร้ายที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการป้องกันล่วงหน้า

2. ส่งเคราะห์เมื่อถูกทำนายทายทักว่า เคราะห์ร้าย และมีการแนะนำให้ทำพิธีส่งเคราะห์ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเหตุการณ์เกิดขึ้นก่อนแล้ว จึงไปหาหมอดู ให้ทำนายทายทัก เช่น เจ็บไข้ได้ป่วยเรื้อรัง หรือโชคไม่ดี จึงจะไปถามหมอดู ถามผี เป็นต้น

3. ส่งเคราะห์เมื่อฝันร้าย เช่น ฝันว่าไฟไหม้บ้าน จักรงานบวช หรือเกิดมีลางร้ายที่เป็นความเชื่อของชาวบ้าน เช่น นิ่งข้าวแล้วเป็นสีแดง คล้ายสีเลือด เป็นต้น

4. ส่งเคราะห์หมู่บ้าน เพื่อเป็นการขบสิ่งที่ไม่ดีออกจากหมู่บ้านไป เช่นในหมู่บ้านมีคนตายบ่อย หรือ มากผิดปกติ เป็นการเอาเคราะห์ร้ายๆ ออกไปจากหมู่บ้าน ในปัจจุบันมีทำกันบ้างในบางหมู่บ้าน ซึ่งช่วยให้เกิดความสบายใจ

เมื่อจะทำพิธีการส่งเคราะห์ เจ้าของบ้านที่จะส่งเคราะห์ต้องเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ได้แก่ สะโตงทำด้วยกาบกล้วย กว้างยาวประมาณ 1 ศอก แบ่งออกเป็น 9 ห้อง สำหรับใส่สิ่งของได้แก่ หมาก พลุ ข้าวสาร ข้าวสุก กล้วย อ้อย เมี่ยง บุหรี่ แกงส้ม แกงหวาน ปลาติบ ปลาร้า ผลไม้ ขนม สิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องจัดเตรียมออกเป็นชั้นเล็กๆ จำนวนอย่างละ 9 ชั้น ใส่ลงในห้องทั้ง 9 ของสะโตง แล้วปักจ้อข้าวซึ่งจัดทำเป็นธงสามเหลี่ยมเล็กๆ จำนวน 9 อัน ลงในสะโตงโดยปักห้องละ 1 อัน ตรงมุมห้อง

ก่อนทำพิธีการส่งเคราะห์ต้องตั้งขันยกครู แก่อาจารย์ผู้ประกอบพิธี โดยในขันนั้น ประกอบไปด้วย หมากหัวหนึ่ง พลุ 1 กำ ดอกไม้ธูปเทียน ด้ายสายสิญจน์ ถ้วยใส่ข้าวสาร ผ้าขาว ผ้าแดง และเงินค้ายกครู 36 บาท โดยผ้าขาวผ้าแดง และเงินวางไว้บนถ้วยข้าวสาร นอกจากนั้นยังจัดเตรียมน้ำส้มป่อย มะกรูดเผาใส่ขันไว้ พร้อมกับมัดใบหนาด หนามพุทรา หรือใบมะยม สำหรับประพรมน้ำมนต์หลังเสร็จพิธี

การส่งเคราะห์เป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นพิธีที่ช่วยให้ผู้คนที่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ทั้งนี้เนื่องจากมีผู้ทายทัก หรือมีลางบอกเหตุว่าจะได้รับเคราะห์ร้ายการทำพิธีนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยย้ำเตือนให้เกิดความระมัดระวังตัวให้มากขึ้น ขณะเดียวกันเมื่อได้จัดทำพิธีแล้วจะ

ก่อให้เกิดคลายความวิตกกังวลในสิ่งที่ต้องเผชิญหรือเกิดขึ้นในอนาคต และถ้าเป็นกรณีที่ได้รับเคราะห์ร้ายมาแล้ว การทำพิธีนี้จะช่วยเรียกขวัญกำลังใจให้เกิดความสบายใจ มีสุขภาพจิตดีขึ้น

พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา

: พิธีกรรมนี้จะทำตามอายุของแต่ละบุคคล โดยมีความเชื่อกันว่าแต่ละคนจะมีตัวพื้ง (ราศีที่เป็นมิตร) และตัวชน (ราศีที่เป็นศัตรู) จึงต้องมีการส่งราหู (ส่งพ่อเกิด แม่เกิด บุญแทน ยาแทน หรือส่งแผน) ที่เป็นตัวแทนของราศีของเราเองในการสะเดาะเคราะห์นั้นให้อยู่ดีมีสุข ไม่พบภัยอันตรายใดๆ

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธี

- มีกางเกงสำหรับผู้หญิง 1 ชาย 1
- เสื้อ สำหรับผู้หญิง 1 ชาย 1
- มีเครื่อง 12 อย่าง (หมาก พลุ กล้วย อ้อย บุหรี่ เมี่ยง อย่างละ 12 อันใส่ในกระทง ซึ่งกระทงจะใช้กาบกล้วยโดยต้องวัดให้ได้ 1 ศอกของผู้ที่จะสะเดาะเคราะห์)

ปีราศี	ปีราศีภาษาเมือง
ปีชวด (หนู)	ปีจ้
ปีฉลู (วัว)	ปีเป่า
ปีขาล (เสือ)	ปียี่
ปีเถาะ (กระต่าย)	ปีเม่า
ปีมะโรง (งูใหญ่)	ปีสี่
ปีมะเส็ง (งูเล็ก)	ปีไล่
ปีมะเมีย (ม้า)	ปีสะง่า
ปีมะแม (แพะ)	ปีเม็ด
ปีวอก (ลิง)	ปีสัน
ปีระกา (ไก่)	ปีเล่า
ปีจอ (หมา)	ปีเส็ด
ปีกุล (หมู)	ปีไก้

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบปีราศีแบบไทยและแบบล้านนา : จากการสัมภาษณ์พ่ออาจ สมศักดิ์ สิงห์

การบูชาเทียน หรือ บูชาเตียน

: เป็นการนำเทียนที่ผ่านการทำพิธีแล้วมาจุดบูชา เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นด้วยความเชื่อที่ว่า จะทำให้รอดพ้นจากเคราะห์ร้ายที่อาจจะเข้ามาและทำให้ได้รับโชคดีอยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย มีอายุยืนยาว โดยเทียนที่ใช้ในพิธีนี้ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. เทียนสี่บชะตา
2. เทียนสะเดาะเคราะห์
3. เทียนฉิมพลี หรือเทียนโชค

เทียนทั้ง 3 ประเภทนั้น ด้ายที่ทำเป็นไส้เทียน จัดทำเท่าอายุของผู้ที่ประสงค์จะบูชาเทียน หรือบางหมู่บ้าน อาจใช้ด้ายเกินอายุ 1 ปี เช่น อายุ 20 ปี ด้ายที่ทำไส้เทียนจะมี 20 เส้น ถึง 21 เส้น โดยเชื่อว่าเทียนเป็นตัวแทนของโชคชะตาของผู้ที่บูชาเทียน การใช้ไส้เทียนเกินอายุ จะทำให้อายุยืนยาวขึ้น ส่วนผู้ทำไส้เทียนเท่าอายุ เชื่อว่าอายุเท่าใดต้องทำเท่านั้น ถ้าทำเกินก็เป็นอายุของคนอื่น จะทำให้การบูชาเทียนไม่เกิดประโยชน์ ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล

การบูชาเทียน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อทำพิธีนี้แล้วจะช่วยป้องกันปัดเป่า โชคร้ายหรือเคราะห์ร้าย ให้รอดพ้นจากภยันตรายต่างๆ มีโชคคลาภ และมีอายุยืนยาว ช่วยให้เกิดความสบายใจ ขวัญกำลังใจดี ส่งผลต่อสุขภาพจิต และมีความเชื่อมั่นมากขึ้น พิธีนี้สามารถทำได้ตลอดปีไม่จำกัดว่าจะทำปีละกี่ครั้งและผู้ทำสามารถเลือกได้ว่าตนเองต้องการบูชาเตียนประเภทใดบ้าง พิธีนี้จึงตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้อย่างทันใจ ความนิยมในการจัดทำพิธีจึงมีอยู่แทบทุกหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน(ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดแพร่ : 6-59)

ประเพณียี่เป็ง

: วันยี่เป็ง ตรงกับวันเพ็ญเดือนยี่ ของคนเหนือ ตรงกับวันเพ็ญเดือน 12 ของคนไทยภาคกลาง ซึ่งเป็นวันลอยกระทง ในวันยี่เป็งคนเหนือจะประดับประดาโคมแขวนไว้หน้าบ้านและจุดผาง ฉะตึบตีตุง (จุดประทีป) ทำบุญตักบาตร ปฏิบัติธรรม ฟังธรรม (เทศน์มหาชาติ) และที่เป็นเอกลักษณ์ของประเพณียี่เป็ง คือ การปล่อยโคมลอย ซึ่งมีความหมายว่าปล่อยเคราะห์สะเดาะเคราะห์ให้หมดสิ้นไป

ประเพณีสงกรานต์ หรือประเพณี “ปีใหม่เมือง”

: เป็นประเพณีที่มีมานาน มีความสนุกสนานและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งของคนเมือง เทศกาลนี้ในจังหวัดแพร่จะเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน เป็นต้นไปจนถึงวันที่ 17 เมษายน ซึ่งเป็นประเพณีสงกรานต์ที่ยาวนานกว่าจังหวัดอื่น การกำหนดวันนี้มีมาตั้งแต่ในครั้งโบราณแล้ว คือจะ

เริ่มวันแรก เรียกว่า " วันสังขารล่อง" หรือเรียกเป็นภาษาคำเมืองว่า "วันจะขารล่อง" ในเวลาตั้งแต่เช้ามีดของวันนี้จะมีการยิง "สะเป่ก" ซึ่งโบราณถือว่าเป็นการขับไล่ "สังขาร" ที่ล่องผ่านไปไวๆ สายหนอยก็จะมีการทำความสะดวกบ้าน อาบน้ำ สระผม สวมเสื้อใหม่ และเล่นสาดน้ำกัน พอถึงวันที่ 14 เมษายน เรียกว่า "วันเนา" หรือ "วันเนา" วันนี้จะเป็นการเตรียมอาหารไว้สำหรับไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น พอตกบ่ายก็จะมีการขนทรายเข้าวัดในวันนี้ห้ามตี หรือ ต่ากัน ส่วนวันที่ 15 เมษายน เรียกว่า "วันพญาวัน" ซึ่งเป็นวันที่คนเฒ่า คนแก่ คนหนุ่มคนสาว ไปจนถึงเด็กเล็กจะมาร่วมกันทำบุญที่วัดแต่เช้าตรู่ เด็ก ๆ จะช่วยพ่อแม่ ถือช่อตุงไปปักที่กองทราย ซึ่งได้ช่วยกันก่อเอาไว้ ตอนขนทรายเข้าวัด เมื่อเลิกจากพิธีทำบุญที่วัดแล้ว ตลอดทั้งวัน จะมีพิธีสำคัญที่คนเมืองจะต้องถือปฏิบัติคือ การ "รดน้ำ ดำหัว" ผู้เฒ่า ผู้แก่ที่เคารพนับถือ ต่อจากวันพญาวันยังมี "วันปากปี" คือวันที่ 16 "วันปากเดือน" คือวันที่ 17 และ "วันปากยาม" คือวันที่ 18 ในจังหวัดแพร่ วันที่ 17 เมษายน จะเป็นวันแห่งสงกรานต์ ในวันนี้ตอนบ่ายจะมีขบวนแห่สงกรานต์จากศรัทธาวัดต่างๆ มาร่วม และประชาชนในแต่ละชุมชนจะมาร่วมกันเล่นสาดน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน ในงานตลอดทั้งวัน

ประเพณีสงกรานต์ หรือ วันปีใหม่เมือง เป็นวันที่สำคัญอย่างยิ่งวันหนึ่งของคนเมืองเหนือ ลูกหลานที่จากบ้านไปไกลจะกลับมาบ้านเพื่อรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ แสดงถึงความกตัญญูที่มีต่อบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นสิ่งดีงามที่เราลูกหลานทุกคนควรสืบทอดไว้ตลอดไป

-ตำนานเรื่องเล่า

(ตำนานตำบลห้วยหม้ายหรือเดิมชื่อเมืองเวียงเทพ)

ตำนานที่ 1

มีเรื่องเล่ากันว่า นานมาแล้วน้ำแม่ยมไหลจากทางเหนือผ่านเวียงเทพ ไต่ลงไปทางทุ่งน้ำวนพื้นที่ของเมืองเวียงเทพจึงหดเข้า ห้วยหม้ายเดิมเป็นป่าที่บ เจ้าเมืองเวียงเทพ บอกว่าที่คับแคบไปอยู่ไม่ได้น้ำเซาะ จึงให้เปิดประตูเวียงเทพ หรือประตูห้วยไซ คือไขออกไปเจอห้วย คำว่า ไซหมายถึงเปิดออกไปเพื่อทำมาหากินทำไร่ทำนา ไปอยู่ป่าแถบบ้านห้วยซอน มีแม่หม้ายตักน้ำเห็นขอนไม้ทองคำอยู่วังเรือ ลูบดูขอนคำทำไมสวยจึงบอกให้ลูกหลานที่ทำนาอยู่ใกล้ๆ แถวนั้นมาตักน้ำและถากเอาทองคำ หมูบ้านต่างๆที่อยู่เป็นที่ ๆ มาตักน้ำเห็นขอนคำ (ขอนไม้ที่เป็นทองคำ) จึงเอามาขูด เอาไปไว้ห้วยสน พอมาอยู่กันเยอะคนไหนก็รู้หมดแม่หม้ายจึงให้คนในหมู่บ้านเป็นยามคอยสอดส่องดูและพกทองคำที่ขูดบางส่วนใส่ห่อผ้าไปถ้ำแห่งหนึ่งเพื่อคอยลาดเลาดูอยู่ด้านบนว่ามีใครจะมาเอาขอนทองคำบ้าง คนที่เฝ้ายามก็คอยดูอยู่ที่ถ้ำจนเรียกกันมาถึงปัจจุบันว่าถ้ำชดข เมื่อก่อนตามมาจึงออกเดินทางไปเรื่อยๆจนถึงห้วยแห่งหนึ่งก็ไปยื่นถ้ำ(หมายถึง ยืนนิ่งอยู่กับที่)ไม่ขยับไป

ทางไหน เลยเป็นชื่อหมู่บ้านห้วยก้าน จากนั้นล่องตามน้ำห้วยไซ ก็มีคนมาลู่เอาทองคำ(มาแย่งเอาทองคำ) เลยกลายเป็นหมู่บ้านลู เดินไปทุ่งกว้างแห่งหนึ่งชื่อหมู่บ้านทุ่งกว้าง เดินไปตามห้วย คนที่ตามมาก็ไม่เห็นเป็นทองคำ เห็นในร่องห้วยมองไปมีแต่ถ่านไม้ไซทองคำ จึงชื่อว่าหมู่บ้านร่องถ่าน คนที่พกห่อผ้าทองคำก็หนีไปอีกหาที่ซ่อนไม่รู้จะเอาไว้ไหนเจอป่าคาเลยเอาทองคำซ่อนไว้ กลายเป็นบ้านป่าคา คนก็ยังตามมาอีก ไม่รู้จะซ่อนไหนเลยเอาไปหนุนหัวคือเอาหนุนศีรษะไว้ กลายเป็นชื่อบ้านต้นหนุน ต่อมาคนที่อยากได้ทองคำละโมบจึงเอาขวานไปตัดหวังเอาขอนไม้ทองคำนี้มาเป็นของตนเอง ปรากฏว่าทองคำที่เคยมีเกาะอยู่บนขอนก็หล่นหายไปเหลือแค่ขอนไม้เก่าๆ

ตำนาน ที่ 2

เดิม "ห้วยหม้าย" เป็นเมืองเก่าที่มีชื่อว่า "เวียงเทพ" จากประวัติโบราณในสมัยก่อนจากการให้สัมภาษณ์ของพ่ออาจารย์ใหญ่แปลก สายตรง สันนิษฐานว่า แต่ก่อนผู้คนในตำบลห้วยหม้ายเป็นคนจีน(ยูนนาน) ถูกรุกรานแล้วอพยพลงมาเรื่อยๆ จนกระทั่งมาตั้งรกรากหาที่อยู่อาศัยอยู่ที่เมืองเวียงเทพเพราะเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำมาหากิน เชื่อว่าเป็นเมืองเก่าเพราะได้ขุดพบร่องรอยกำแพงเมืองเก่า จะเชื่อกันว่ามีเจ้าแม่บัวเทพเป็นคนสร้างเมืองนี้ขึ้นมา ต่อมา "อะสิกะ" คือพี่ของเจ้าแม่บัวเทพได้อพยพมาอยู่ด้วยกันกับน้องสาว และได้สร้างบ้านแปลงเมืองเวียงเทพร่วมกัน ต่อมาเกิดการแก่งแย่งชิงอำนาจกันเป็นเจ้าเมือง ผลสุดท้ายเกิดการต่อสู้กัน จนเจ้าแม่บัวเทพเสียชีวิตลงตรงบริเวณหน้าโรงเรียนเวียงเทพวิทยา จนได้ตั้งชื่อโรงเรียนดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนั้นพ่ออาจารย์ใหญ่แปลก สายตรง ยังได้ให้ข้อมูลว่า "บ้านห้วยหม้าย" ที่มีชื่อนี้เนื่องมาจากแต่ก่อนหมู่บ้านแห่งนี้มีแต่แม่หม้ายอยู่กันเยอะมาก และในหมู่บ้านมีลำน้ำสายใหญ่อยู่สายหนึ่งไหลผ่านหมู่บ้านคาดว่าสมัยนั้นไม่มีชื่อเรียกจึงตั้งชื่อลำห้วยนั้น ว่า "ลำห้วยหม้าย" เพราะบริเวณนั้นมีแม่หม้ายเยอะนั่นเอง

ตำนาน ที่ 3

จากการสัมภาษณ์ อาจารย์นคร บุญญาลัย ผู้ก่อตั้งตั้งพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ณโรงเรียนสองพิทยาคม อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ได้เล่าถึงเรื่องราวของ "เมืองสอง" ปัจจุบันคือ "อำเภอสอง" ถึงเรื่องราวได้เชื่อมโยงถึงตำบลห้วยหม้าย ได้กล่าวไว้ว่า เมืองสอง (สอง) เป็นตำนานที่ไม่มีอะไรแน่นอน เพราะตำนานทำให้คนได้คิด ได้หลอมรวมดวงใจกัน เชื่อว่าเมืองสองคือเวียงเทพมาแต่พระลอเป็นกำแพงสองชั้นคล้าย ๆ เป็นสองคุ่มคู่แฝด แต่ผู้เฒ่าคนหนึ่งก็ได้เล่าขานไว้ว่าอำเภอสอง

นั้นยังมี “เวียงเทพ” อีกเมืองหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอสอง มีแนวกำแพงลักษณะ กำแพงดินยุคสมัยสุโขทัย ดูได้จากหลักฐานที่ปรากฏที่เหลืออยู่ มีลักษณะกำแพงซ้อนสามชั้น เป็น ประตูกุญแจจริงๆ แล้ว ประตูข้างหน้าแทนที่จะทะลุไปกำแพงที่สองและ สามต่อเป็นประตู ๆ ไป แต่ กลับไม่เป็นเช่นนั้น สันนิษฐานว่าเป็นแนวกำแพงสุโขทัยที่เป็นกำแพงดิน โดยมีลักษณะประตูแยก ชายและขวา เป็นประตูที่หลอกไว้ ต้องอ้อมเข้าประตูชั้นใน ซึ่งเวียงเทพเหลืออยู่แนวกำแพงเดียว เป็นดินพูนดินแล้วเพิงกลายเป็นที่ราบ ไม่นานมานี้ชาวบ้านเอาที่ดิน โดยทำลายกำแพงเมืองเวียง เทพไปถมที่ จนแทบไม่เหลือชิ้นส่วนของกำแพงเมืองเวียงเทพ ตามชาวบ้านก็ได้คำตอบว่าเดิมมี ลักษณะวังเวียงมานานแล้ว แต่ช่วงหลังมีการรุกที่ทำไร่ทำนาจนแทบไม่เหลือร่องรอยกำแพง เมืองเหลืออยู่

นอกจากนั้น อาจารย์ประยูร รองผู้อำนวยการโรงเรียนสองพิทยาคม ได้กล่าวถึงลักษณะ เมืองเวียงเทพ ไว้ว่าในระดับแนวกำแพงเมืองเวียงเทพจะขึ้นมาทางเหนือเล็กน้อย มีโบสถ์มีวิหาร รางอยู่หลังหนึ่ง ดูลักษณะอิฐของกำแพงเมื่อเอามาเทียบกำแพงเมืองในประวัติศาสตร์พบว่าอยู่ใน ยุคสุโขทัย นอกจากนั้นยังได้ขึ้นสวนพระพุทธรูปหินทรายอยู่ชั้นหนึ่ง สันนิษฐานน่าจะสร้างปลาย สมัยสุโขทัยซึ่งมีการสร้างวัดวาอาราม ในสมัยนั้นอาจจะเกิดอุทกภัยในที่ราบลุ่มแม่น้ำยมต่ำ จึงทำ ให้น้ำท่วมทะเลาะ กลายเป็นวัดร้าง ลักษณะพระพุทธรูปหินทรายที่ขุดพบเป็นลักษณะพระพุทธรูป หินทรายในสมัยสุโขทัย ปางมารวิชัย(ปางสะดุ้งมาร) ทำสมัยสุโขทัยตอนปลายมาก เพราะปาง มารวิชัยใช้เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา โลก ใช้ออกรบ ไม่ว่าจะออกรบที่ใดก็จะนำขึ้นคอช้างไปด้วยจึงกลายเป็นพระชัยหลังช้างหรือ ปาง สะดุ้งมาร นั่นเอง

กำแพงเมืองเวียงเทพ สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงประมาณปลายสมัยสุโขทัย จึงทำให้เชื่อว่า น่าจะเคยเป็นเมืองมาก่อนแน่นอน ซึ่งก็มีตำนานเรื่องเล่า โยงไปสมัยที่เชียงแสนสลายตัวที่ เชียงราย ในสมัย รัชกาลที่ 5 ที่สุดท้ายจำเป็นต้องสลายมือบ หากปล่อยไว้ก็จะกลายเป็นที่เก็บที่ ซอนไทยใหญ่ พวกพม่า กลายเป็นหอข้างแควของกรุงศรีอยุธยา ตรงนี้จึงเป็นกลุ่มเผ่าไทยลัวะ ไทยเขิน ไทยลื้อมาก ก็เลยต้องสลายตัว หลังจากนั้นก็กระจายกันมา เลาะตามแม่น้ำยม ซึ่งตาม ภูมิศาสตร์เป็นทำเลที่ตั้งเหมาะที่ปลูกสร้างบ้านเรือนได้ ชาวบ้านก็อยู่สบายเป็นที่ราบลุ่มดินดี ซึ่ง ยาวไปถึงลับแลถึงเมืองลองที่กลุ่มไทยลื้อสร้างศิลปะที่วัดสะแล่งเมืองลอง จึงสันนิษฐานว่าหลัง เมืองเชียงแสนล่มสลายลงคนก็อพยพมาตั้งถิ่นฐานแถวๆนี้จนกระทั่งถึงเมืองลอง ยาวถึงเมือง ลำพูน ที่กลายเป็นตำนาน “เวียงกุมกาม” เป็นเรื่องเล่าของเส้นทางวัฒนธรรม ตำนานดังกล่าว ค่อนข้างเป็นรุ่นเดียวกันประมาณสมัยปลายสุโขทัย และยังสันนิษฐานว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นใน เมืองสอง จากการลำดับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พบว่าเรื่อง ภูกามยาวเมืองพะเยากับสุโขทัย

เป็นบ้านที่เมืองน่องกัน และเชื่อมโยงถึงพอซุนเม็งราย 3 กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ การสร้างเมืองพะเยา ภูมิ
 กายยาว ก็เช่นกันคงขอคนที่เป็นช่าง สล่ำที่มีความชำนาญในเรื่องศิลปะวัตถุ ไปสร้างวัดสร้างวาที่
 มีส่วนร่วม เปรียบเทียบเช่น ยุคนี้จะทำอะไรที่เป็นเรื่องใหญ่ที่เป็นสาระก็จะบอกช่างที่มีฝีมือที่เข้า
 กันได้ช่วยออกแบบลายประกอบ เป็นการบูรณาการ ร่วมสมัย วิธีการส่งคนมาก็จะใช้เส้นทางนี้ไป
 พะเยาเป็นทางลัด นอกจากนั้นยังพบว่าลับแล ที่อุตรดิตถ์ซึ่งเป็นแถบคนไทลื้อ ไทเขินและเงี้ยว
 สุโขทัย ก็มีระยะทางที่ใกล้กัน ซึ่งในอำเภอสองยังพบกับขามสังคโลกแตก และได้เก็บไว้ใน
 พิพิธภัณฑ์ด้วย (ซึ่งด้วยขามสังคโลกมีเฉพาะในสุโขทัยเท่านั้น ในยุคเมืองเหนือภูมิปัญญาชาวบ้าน
 ที่พัฒนาการสูงขนาดนี้ยังไม่มี เพราะสุโขทัยก็รับมาจากทางทวารวดีศรีวิชัยทางปากใต้ จากอิทธิพล
 ของจีนที่ใช้เรือสำเภาเข้ามาค้าขาย กรุงสุโขทัยจึงรับเอาพัฒนาการนี้มาเขียนสี เขียนลายเครื่อง
 สี) ซึ่งในอำเภอสองปรากฏหลักฐานมีด้วยขามสังคโลกแตกอยู่ที่อำเภอสอง จึงเป็นที่สังเกตุ
 บริเวณอำเภอสองน่าจะเป็นทำเลที่เหมาะสมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง ก็เลยปักหลักสร้างบ้าน
 แปลงเมืองที่นี่ จึงไปไม่ถึงพะเยา ประกอบกับอิทธิพลเมืองสองมีวัฒนธรรมเป็นของตัวเองจึงเกิด
 กันส่วนหนึ่ง ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าสุโขทัย อำเภอสอง พะเยา เชียงแสน เกิดในยุคสมัยเดียวกัน แต่
 มีการเชื่อมโยงศิลปะ วัฒนธรรมกัน ซึ่งจะเห็นว่าอำเภอสองไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองที่เป็น
 ลักษณะเฉพาะ เนื่องจากได้รับอิทธิพลของเงี้ยว ลื้อ และพม่า เป็นส่วนใหญ่

จากหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด
 แพร่ โดยคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัด
 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระ
 ชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 ได้ระบุไว้ว่า ในการก่อตั้งเมืองแพร่นั้น ไม่ปรากฏหลักฐาน
 ชัดเจนว่าคนกลุ่มใดมาจากไหน ใครเป็นผู้สร้างเมืองแพร่ แต่จากหลักฐานทางเอกสารของเมือง
 อื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง พบว่า เมืองแพร่มีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรเชียงแสนโบราณ เรียกว่าเมือง
 อาณาจักรล้านนา นอกจากนั้นเมื่อ พิจารณาถึงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองแพร่พบว่าตั้งอยู่
 ตอนใต้ของอาณาจักรเชียงแสนโบราณและมีแม่น้ำสายใหญ่คือ แม่น้ำยมที่ต้นน้ำอยู่ในเขตพะเยา
 ไหลผ่าน เมื่อเชียงแสนโบราณล่มสลายผู้คนมีการอพยพโยกย้ายจึงอาจมีบางกลุ่มเลือกเส้นทาง
 เลาะมาตามลำน้ำยมและพบพื้นที่ราบผืนใหญ่ระหว่างหุบเขาที่มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานจึง
 ได้สร้างเมืองแพร่ขึ้นจากตำนานวัดหลวงซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ในเขตกำแพงเมืองแพร่กล่าวถึง
 อพยพของผู้คนจากเมืองเชียงแสนไชยบุรีและเวียงพางคำมาสร้างเมืองพนครขึ้นบนที่ราบซึ่ง
 แม่น้ำยมเมืองพนครได้เปลี่ยนชื่อไปตามยุคสมัยจนเป็นเมืองแพร่ในเวลาต่อมา

ตำนาน บ้านลูนิกเกต

เดิมพื้นที่ทิศเหนือของหมู่บ้านลูนิกเกตมีร่องน้ำหลายสาย ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางน้ำไหลหลากตามธรรมชาติของแม่น้ำยม ตามร่องน้ำนี้มีเตาชนิดหนึ่งอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากมีชื่อเรียกว่า “ปลู” มีลักษณะหัวโตมีกระดองคล้ายเต่าทั่วไป หางยาวยื่นออกมาไม่สามารถหดหัวและหางเข้าในกระดองได้ ต่อมาได้มีบริษัทต่างชาติชาวอังกฤษได้เข้ามาทำการเปิดสัมปทานทำไม้สักเป็นไม้สักทองของประเทศไทยที่ภาคเหนือ และได้ใช้แม่น้ำยมเป็นเส้นทางล่องไม้ซุงจากภาคเหนือลงสู่กรุงเทพฯ ในฤดูน้ำหลากเต็มตลิ่ง ซึ่งต้องได้ผ่านบริเวณคู้แม่่น้ำยมแถวนี้ จึงทำให้ ณ บ้านลูนิกเกตปัจจุบัน ซึ่งเมื่อก่อนนั้นเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การรวมไม้ซุง และเป็นที่พักของคนงานลูกจ้างทำไม้ของบริษัทฯ เป็นประจำ ต่อมาทำให้ บริเวณนี้ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยสร้างบ้านเรือนของผู้คนจากกลุ่มเล็กๆและอาศัยอยู่ชุกชุมตามร่องแม่น้ำทิศเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านได้จับมาปรุงอาหารซึ่งมีรสชาติดีทำให้สัตว์ชนิดนี้ได้สูญพันธุ์ไปจากบริเวณนี้ในปัจจุบัน ต่อมาชื่อบ้านลูนิกเกตจะสั้นเป็นพยางค์เดียวจึงได้เติมคำว่า “ นิกเกต” ต่อท้ายเป็น “บ้านลูนิกเกต” คำว่านิกเกต แปลว่า ความดี ความงาม

บ้านลูนิกเกตแต่เดิมอยู่ในเขตปกครองท้องถิ่นของตำบลบ้านหนองอำเภอบ้านกลาง (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอลอง) จากนั้นได้ปรับเปลี่ยนเขตการปกครองขึ้นต่อตำบลห้วยหม้ายจนถึงปัจจุบัน ในสมัยก่อนหมู่บ้านลูฯ ครั้งอยู่ในเขตการปกครองตำบลบ้านหนอง ตำแหน่งผู้ปกครองตำบลเรียกว่า “พ่อขุน” โดยมีพ่อขุนปกครองตำบลชื่อ พ่อขุนนรกิจ นามสกุล กันทะวงศ์ เป็นบุตรของเจ้ามหารวันต์ ซึ่งเป็นต้นตระกูล “กันทะวงศ์” ปัจจุบัน บ้านลูนิกเกตอยู่ในเขตการปกครองตำบลห้วยหม้าย อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ได้แบ่งการปกครองหมู่บ้านเป็น 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 9, 13 และ 15 แหล่งที่มาของข้อมูล พ่อหน้อยพุดิ มะลิลา ปัจจุบันอายุ 77 ปี (2549)

ตำนานบ้านห้วยหม้าย

เดิมชาวบ้านได้อพยพมาจากอำเภอมืองแพร่ ได้มาทำไร่ทำนาแล้วจึงตั้งรกรากพาลูกหลาน ญาติ พี่น้องมาทำไร่กันมากขึ้น เมื่อก่อนนี้เรียกกันว่าบ้านห้วยบ้านป่า จนเป็นคำที่มักเรียกติดปากของคนในเมืองแพร่ว่าบ้านห้วยบ้านป่า เมื่อก่อนนั้นที่ตั้งบ้านห้วยหม้ายไม่ได้อยู่ที่ปัจจุบันนี้แต่ตั้งอยู่ริมน้ำยม ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของที่ตั้งปัจจุบัน ผู้คนพากันเรียกว่าบ้านหลายร่อง (ร่อง หมายถึงที่ลุ่ม) ต่อมาถูกน้ำท่วมและตลิ่งพังจึงได้พากันอพยพมาอยู่บริเวณที่สูงขึ้นมา และได้ย้ายวัดเก่า มาตั้งใหม่ดังปัจจุบันนี้ และได้ตั้งชื่อว่า “ บ้านห้วยหม้าย” ตามชื่อของลำน้ำห้วยหม้ายที่ไหลผ่านหมู่บ้านมาจนทุกวันนี้ (แหล่งที่มาของข้อมูล นายสมพอม ปิ่นแก้ว ตำแหน่ง อาจารย์ 2 ระดับ 7)

ตำนาน บ้านร่องถ่าน

บ้านร่องถ่านเริ่มก่อตั้งประมาณ 150 ปี เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านร่องถ่านตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำยม และลำน้ำร่องถ่านซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ในอดีต จึงมีประชากรส่วนหนึ่งอพยพมาจากอำเภอเมืองแพร่ มาทำมาหากินทำการเกษตรตามที่ราบลุ่มแม่น้ำยมและลำน้ำร่องถ่าน และมาทำป่าไม้ ทำไร่ยาสูบ ตอนแรกก็มาอยู่ทางฝั่งตะวันตกลำน้ำร่องถ่าน ตั้งเป็นหมู่บ้านร่องถ่าน ตามชื่อลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ซึ่งลำห้วยดังกล่าวมีเรื่องเล่าว่า เป็นที่เผาถ่านสำหรับทำดินปืน สำหรับทำบังไฟแข่งขันกันที่งานพระธาตุหนองจันทร์ ถ่านที่เผาได้จะนำไปโหลกที่บ้าน ร่องเฝ้า ซึ่งปัจจุบันมีชื่อว่าบ้าน “ร่องเย็น” ต่อมาบ้านร่องถ่าน มีประชากรมากขึ้นจึงได้ขยายออกไปฝั่งตะวันออกของลำน้ำร่องถ่าน ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า “บ้านใหม่” (แหล่งที่มาของข้อมูล นางสาวสิริรัตน์ แสนหลวง ตำแหน่ง อาจารย์ 2 ระดับ 7)

ตำนาน บ้านป่าคา

เดิมเป็นที่สันดอน เรียกว่า สันป่าคา อยู่ในเขตบ้านห้วยหม้าย มีผู้คนย้ายมาอยู่กันมากขึ้น ประมาณปี พ.ศ.2522 ได้แยกออกมาจากบ้านห้วยหม้าย หมู่ที่ 7 มาเป็น บ้านป่าคา หมู่ 4 จำนวนหมู่บ้านมี 1 หมู่บ้าน (แหล่งที่มาของข้อมูล นายสมพงษ์ ภาคี ตำแหน่ง อาจารย์ 2 ระดับ 7)

ตำนาน บ้านห้วยหม้ายหลายห้วย

บ้านห้วยหม้ายหลายห้วย เป็นหมู่บ้านที่แยกจากบ้านห้วยหม้ายหมู่ที่ 7 ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านจากทางราชการเมื่อปี 2543 มีนายประยูร กิตติวงศ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก เหตุที่มีชื่อบ้านห้วยหม้ายหลายห้วย เพราะมีกลุ่มบ้านเรือนอยู่สองฟากลำห้วย ห้วยหม้าย และฟากที่อยู่ติดกับบ้านห้วยหม้ายหมู่ที่ 7 เดิมชื่อบ้านห้วยหม้าย ส่วนฟากที่อยู่ทางทิศใต้ฝั่งลำห้วยเดิมคนในละแวกนี้เรียกว่า “บ้านหลายห้วย” จึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อบ้านทั้งสองฟากว่า “บ้านห้วยหม้ายหลายห้วย” (แหล่งที่มาของข้อมูล นายประเสริฐ ใจลังกา ตำแหน่ง อาจารย์ 2 ระดับ 7)

ตำนาน บ้านดอนแก้ว

บ้านดอนแก้ว เดิมชื่อ “บ้านแพะ” เพราะมีแต่ป่า แยกมาจากบ้านห้วยซอน ซึ่งวันหนึ่งท่านพระครูบาทิตตดอนแก้วท่านหนึ่งในหมู่บ้านเห็นแก้วพุ่งขึ้นบนท้องฟ้าแล้วตกลงมาบริเวณนั้นเลยเปลี่ยนชื่อจากบ้านแพะ เป็นชื่อ “บ้านดอนแก้ว” นอกจากนั้นได้มีเรื่องเล่าของ พ่ออาจารย์ใหญ่ แปลก สายตรง ได้เล่าถึงตำนานหมู่บ้านว่าในบริเวณนั้นมีหินใสๆ คล้ายแก้ว จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนั้นว่า “บ้านดอนแก้ว”

ตำนาน เจ้าพ่อสง่า

จากการสัมภาษณ์ พ่อเลย ยาวิชัย บ้านห้วยหม้ายหมู่ 7 พ่อสง่าเป็นคนควบคุมพิธีทางพราหมณ์ในกองทัพของเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ ไม่มีครอบครัวเป็นชาวเงี้ยวหรือไทยใหญ่อาศัยอยู่ถ้ำปากถ้ำปู่สง่ามีเตาไฟหรือก้อนเส้า ผาสามเส้า ปัจจุบันขุดอยู่ในน้ำบริเวณทุ่งพ่อเลี้ยงศักดิ์ไปทางโรงเรียนเวียงเทพประมาณ 1 กิโลเมตร ประมาณเดือนมีนาคม 2549 มีคนดำลงไปแม่น้ำสักเห็นก้อนสามเส้านี้ขุดขึ้นมา ชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของปู่สง่าหรือพ่อสง่าว่าสามารถคุ้มกันภัยได้และหากใครทำอะไรไม่ดีต่อหมู่บ้านก็จะถูกลงโทษ เคยมีคนไปลักลอบตัดต้นตะเคียนปรากฏว่าไม้ที่ตัดไว้หายลงไปใต้น้ำ วิญญาณหรือผีพ่อสง่าจะทำร้ายคนที่คิดไม่ดีไม่เชื่อ ใครต้องการบนบานศาลกล่าวก็จะไปเลี้ยงห้วยหม้อมือเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ซึ่งปัจจุบันได้ตั้งศาลเจ้าพ่อสง่า เจ้าแม่บัวเทพเจ้า เจ้าแม่บัวบัวไซ ขึ้นที่ระหว่างทางไปบ้านห้วยหม้ายและบ้านห้วยหม้อมือติดกับโรงเรียนเวียงเทพวิทยาในปัจจุบัน

ตำนานเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ

เจ้าแม่บัวเทพและเจ้าแม่บัวไซเป็นพี่น้องกันได้มาสร้างเมืองเวียงเทขึ้น มีกำแพงเมืองลักษณะเป็นกำแพงดิน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า เมก โดยสร้างรอบลำห้วยไซ กำนันสิงห์คานได้เล่าไว้ว่าเมื่อประมาณปี 2546 ลูกไม่สบายไปรักษาโรงพยาบาล หมอคนใดรักษาก็ไม่หาย จึงไปหาช่างทรงเจ้าพ่อเด่นนางพื่อนและเจ้าแม่ดำน่านแดนชุมพล เพื่อถามและเมื่อ(ถาม)ว่าทำอย่างไรลูกจะหาย เจ้าแม่ดำน่านทรงบอกว่าที่หมู่บ้านเป็นที่นั่งทรงของเจ้าพ่อเทพให้สร้างหอรบ ไม่เช่นนั้นจะเอายาวคือลูกจะเสียชีวิตได้ กำนันสิงห์คานจึงไปบนเลี้ยงหมูและห้วยหม้อมือ ทำศาลรับเจ้าพ่อเทพและเจ้าแม่บัวไซ ลูกจึงหายจากเจ็บป่วย

ตำนานพระธาตุแดงเขียว

พระธาตุแดงเขียวเป็นที่เคารพบูชาของชาวห้วยหม้ายมีอายุ 100 กว่าปีมาแล้ว จากประวัติสืบประวัติทราบว่าไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมีเพียงแต่คำบอกกล่าวต่อ ๆ กันมาว่ากันว่า ในสมัยพระครูอุตมา เป็นเจ้าอาวาสวัดห้วยหม้าย ยายจันทร์ ปลุกแดงไทยไว้ ได้นำไปถวายพระครูอุตมาเมื่อตอนถวายแดงยังมีสีเขียวอยู่ ถึงเวลากลางคืนแดงมีกลิ่นหอม รุ่งเช้ามาพระครูจึงให้ศิษย์นำแดงไปผ่า ปรากฏว่าผ่ายังไงก็ไม่เข้า ก็นึกว่าคงยังไม่สุกก็เลยนำไปเก็บไว้ พอตกกลางคืนแดงผลนี้ก็ส่งกลิ่นหอมอีก เป็นอย่างนี้อยู่ประมาณ 2-3 เดือน ผลแดงก็ยังมีสีเขียวและมีกลิ่นหอมตอนกลางคืนอยู่ ผ่าอย่างไรก็ไม่เข้า จึงเชื่อกันว่าเป็นผลแดงศักดิ์สิทธิ์ พระครูจึงร่วมกันสร้างพระธาตุเพื่อเก็บแดงเขียวไว้ หมู่บ้านใกล้เคียงก็นำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น ดวงแก้ว ฯลฯ

ไปรวมเก็บไว้ในพระธาตุและตั้งชื่อว่าพระธาตุแดงเขียนนับแต่นั้นมา และมีประเพณีสงฆ์นำพระธาตุในวันเพ็ญเดือน 9 หรือเก้าเป็งเหนือของทุกปี

ตำนานพระธาตุหนองจันทร์

ตำนานวัดพระธาตุหนองจันทร์(ข้อมูลจากภาพเขียนบนฝาผนังของวิหารวัดพระธาตุหนองจันทร์)

ตำนานตอนที่ 1

ตำนานซึ่งมีอยู่ในพระธรรมเทศนาพื้นเมือง กล่าวไว้ว่า นะโมตัสสะ โภธิสัตโต ชาโต สิวณณะมาสะระกะมิกะคุมภะเทวากังปิพพัตตังอโหสี ฯลฯ พระโภธิสัตว์ของเรา เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น "เนื้อทรายทอง" อยู่ในระหว่างดอยลูกหนึ่ง ไกลจากเมืองมัทธาข ประมาณ 2,000 วา ได้อยู่กับพ่อแม่ที่นั่น โดยมีสัญจรกรรมอยู่ในใจ พอเกิดมาได้ 1 ปี 3 เดือน พ่อแม่ก็ถึงแก่ความตาย เนื้อทรายโภธิสัตว์ได้กำพร้ามาตั้งแต่บัดนั้น อยู่มาวันหนึ่งตรงกับ เดือน 8 ขึ้น 8 ค่ำ เวลากลางวันใกล้เที่ยง เนื้อทรายเป็นสีทองไปทั่วทั้งป่า ดุจแสงจันทร์ในวันเพ็ญ ขณะนั้นมี นายพรานอยู่คนหนึ่ง (ในตำนานบ้างก็ว่าเป็นนายพราน บ้างก็ว่าเป็นกษัตริย์ ที่ออกล่าเนื้อทราย) ซึ่งเป็นชาวฮ้อแสวงหาเนื้อทรายบริโภค ได้มองเห็นสีทอง ก็คิดว่าเป็นรุกขเทวดา จึงเดินเข้าไปใกล้ เนื้อทรายจึงวิ่งหนีผ่านสถานที่ต่างๆ คือ แม่มาบ แม่เพียง ทะรายนอน ทะรายเหงา เมืองตีบ เนื้อทรายวิ่งไปจนถึงบริเวณหนองน้ำแห่งหนึ่ง ก็ไปหยุดนิ่งเป็นเวลานานอันยาวนาน จึงรำพึงว่า ณ สถานที่แห่งนี้ในอนาคตกาลเบื้องหน้า เมื่อเราสำเร็จเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า จักมีการก่อสร้างพระมหาเจดีย์เพื่อบรรจุพระธาตุเกศารัตน และจักได้ชื่อว่า "พระธาตุหนองจันทร์" ก็จัดมีไปหน้า

ตำนานตอนที่ 2

กษัตริย์พระองค์เสด็จออกประพาสป่าแห่งหนึ่งเพื่อไล่ล่าเนื้อทราย (เนื้อทราย คือ พระโภธิสัตว์) เนื้อทรายหยุดนอนอยู่เหนือผาก่อนหนึ่งด้วยความหิวโหยและอ่อนเปลี้ย กระนั้นก็มี เทวดาองค์หนึ่ง เป็นผู้รักษาป่าอยู่ที่ผาก่อนนั้น รู้ความต้องการของเนื้อทรายทอง จึงเนรมิตบ่อน้ำให้ดื่มกิน และนอนพักอย่างสบาย บริเวณนี้จึงเรียกว่า "บวกทรายนอน หรือ ทะรายนอน"

กษัตริย์พระองค์นั้นยังไม่ละความพยายาม ที่จะหมายเอาชีวิตเนื้อทรายทองให้ได้ ทำให้เนื้อทรายทองเหนื่อยต้องวิ่งหนีและเหนื่อยอ่อนไปนอนเหงาอยู่บนดอยแห่งหนึ่ง สถานที่นั้นจึงชื่อว่า "ทะรายเหงา" จากนั้นพระโภธิสัตว์กระเสือกกระสนวิ่งไปถ้ำแห่งหนึ่ง สถานที่ถ้ำนั้นมี เทวดารักษาอยู่ เมื่อเห็นกษัตริย์ยังล่าเนื้อทราย จึงแปลงกายเป็นเนื้อทรายและวิ่งไปอีกทิศทาง

หนึ่ง จึงทำให้กษัตริย์พระองค์นั้นเหน็ดเหนื่อยและอ่อนล้า จนในที่สุดถึงแก่ความตายที่บริเวณปากถ้ำ(ถ้ำผีเมืองตีบ) ส่วนน้ำที่ไหลผ่านบริเวณที่เนื้อทรายนอนพักผ่อน เรียกว่า "แม่น้ำตีบ"

เมื่อถึงเวลาใกล้ค่ำ เนื้อทรายจึงออกมาจากถ้ำ ไปที่ดอยทางทิศตะวันออก พักบนเนินเขาสูง แล้วจึงเดินไปที่หนองน้ำ ขณะนั้นมีเทวดาองค์หนึ่งทำหน้าที่รักษาหนองน้ำนั้น เมื่อเห็นพระโพธิสัตว์เสด็จมา จึงเนรมิตเอาแก่นจันทร์แดงมาฝนใส่น้ำในหนองน้ำ จึงเรียกว่า "หนองจันทร์"

ตำนานตอนที่ 3

วัดพระธาตุหนองจันทร์ ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดเป็นผู้สร้างเจดีย์ครั้งแรก เพียงแต่สันนิษฐานว่ามีการบูรณะขึ้นในสมัยขอมเรื่องอำนาจ เพราะปรากฏงานศิลปะการก่อสร้างแบบเขมร ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2445 ครูบาภิภัย เจ้าอาวาสวัดกลาง อำเภอสอง ได้บูรณะขึ้น ซึ่งรูปเดิมมีปรากฏคล้ายจอมปลวกใหญ่ ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2482 ท่านเจ้าคุณพระญาณสิทธิสุนทร(ชมภู กาละวงศ์) อดีตเจ้าคณะอำเภอสอง วัดเทพสุนทรินทร์ ได้บูรณะก่อสร้างให้สูงขึ้น โดยทำพิธียกยอดพระธาตุ และซ่อมแซม เนื่องจากมีวาทภัยพิบัติเสียหาย โดยมีลักษณะฐานกว้าง 12 ศอก สูง 20 ศอก และสร้างวิหารติดด้านเหนือหลังหนึ่ง กว้าง 28 ศอก ยาว 30 ศอก จัดให้มีงานประจำปี คือ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 (5 เบ็ง) เมื่อ พ.ศ. 2509 ท่านพระครูสุพรรณธรรมกร อดีตเป็นเจ้าคณะบ่อเกลือ วัดเทพสุนทรทิพย์ ได้ให้ประชาชนก่อกำแพง 4 ด้าน รอบพระธาตุหนองจันทร์ และ เมื่อ พ.ศ. 2521 ได้ดำเนินการบูรณะอีกครั้งหนึ่ง โดยเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

วัดพระธาตุหนองจันทร์

ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นปูชนียสถานที่มีความสำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์พระธาตุแห่งนี้เป็นที่บรรจุ พระบรมสารีริกธาตุส่วนเส้นพระเกศาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธาตุอื่นอีกมากมาย รูปพรรณสัณฐานของพระธาตุมีลักษณะคล้ายเมล็ดข้าวสารหักและเมล็ดงา อีกทั้งองค์พระธาตุสมบูรณด้วยสถาปัตยกรรมตามแบบของล้านนาไทย บ่งบอกถึงประวัติอันเก่าแก่ที่มีคุณค่ายิ่งแก่การศึกษาและควรอนุรักษ์ ปัจจุบันนี้พระครูวิธาน นพกิจ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ ก่อสร้างเพิ่มเติมเป็นศรีสง่า ยังผลให้เกิดศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั่วทุกแห่งหน (ข้อมูลจาก <http://school.obec.go.th/songpit/tatnongjaan.html>)

อภินิหารของพระธาตุ

สมัยก่อนบ้านเมืองยังไม่เจริญ ถนนหนทางยังไม่มีดี การคมนาคมศรัทธาประชาชนมักจะเดินทางไปนมัสการ พระธาตุหนองจันทร์เป็นหมู่บ้าน เดินไปกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน หากใครจะไปผู้เดียวมักไม่กล้าไปเพราะมีต้นไม้ใหญ่นี้ วันสงกรานต์ก็ดี จะมีฝนตกหนักทุกครั้ง ตกเฉพาะบริเวณพระธาตุและสถานที่ใกล้เคียงเท่านั้น อีกประการหนึ่ง เมื่อผู้ใดตั้งใจไปสักการบูชาแล้ว คิดปรารถนาประการใดมักจะมีปรากฏการณ์ให้เห็น และได้สมปรารถนาด้วย

คำไหว้พระธาตุหนองจันทร์

อะหังวันตามิ สุวรรณะมะหา สระระกะคะหา กะกะตะกะกะตา จะตุฐา
เนมะหาฐาเน กะชะมิตุวา อะหังวันตามิ ธาตุโยอะหังวันตามิสิระสา

ผู้ให้ข้อมูล

- 1) นายทอง จรัสชัย บ้านเลขที่ 104 หมู่ที่ 14 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่
- 2) นายคอย ทิมาเกตุ บ้านเลขที่ 143 หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่
- 3) นายโท ขอนคำ บ้านเลขที่ 155 หมู่ที่ 4 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่
- 4) นายมี ขอนปง บ้านเลขที่ 330 หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง
จังหวัดแพร่
- 5) นายศิลป์ ศรีจุ่ม บ้านเลขที่ 194 หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่
- 6) นายคำ เพ็ญหาญ บ้านเลขที่ 90/1 หมู่ที่ 17 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง
จังหวัดแพร่
- 7) นายแสน ขอนกลาย บ้านเลขที่ 141 หมู่ที่ 14 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่
- 8) นายเสาร์ สารเวช บ้านเลขที่ 134 หมู่ 2 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่
- 9) นายคำ ขอนพิกุล บ้านเลขที่ 276 หมู่ที่ 11 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่
- 10) นายเทียมศักดิ์ ต่างใจ บ้านเลขที่ 321/1 หมู่ที่ 6 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง
จังหวัดแพร่

11)นายสมบุญ ขอนกลาย บ้านเลขที่ 385 หมู่ที่ 6 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่

12)นายโต สุปินะ บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 11 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัด
แพร่

ตำนานถ้ำผาปก(ถ้ำฮ่องคำ)

ถ้ำผาปก อยู่บริเวณหมู่บ้านห้วยหม้าย ตำบลห้วยหม้าย จากคำบอกเล่าเชื่อกันว่าถ้ำแห่งนี้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองปกปักรักษาอยู่ ภายในถ้ำเชื่อกันว่ามีของมีค่าและโบราณวัตถุต่างๆ แต่ไม่มีใครสามารถเอาไปได้ ครั้งหนึ่งในสมัยพระครูอุตตมา เป็นเจ้าอาวาสวัดห้วยหม้าย ได้มาบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำและได้ฮ่องทองคำจึงนำมาบรรจุไว้ที่พระธาตุแดงเขียว ประมาณปี 2542-2543 ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดนัก มีพระพุทธรูปจากเมืองเวียงต้า (อำเภอสอง จังหวัดแพร่) 2 รูป จะมาภาวนาเอาของมีค่าที่ถ้ำแห่งนี้ มีลูกลูกกาบเป็นคนนำทางไปถ้ำ นั่งภาวนาในสายสิญจน์และสวดมนต์โดยได้สั่งห้ามไม่ให้ใครที่อยู่ในสายสิญจน์ออกไปเด็ดขาด ปรากฏว่ายังไม่ทันได้ของประมาณเที่ยงคืน ชาวบ้านที่นำทางก็โทรศัพท์มาตามให้คนในหมู่บ้านมารับออกไปจากถ้ำเพราะเกิดอาถรรพ์ มีฝูงผึ้งขนาดใหญ่มาตอมไม่ให้บริการกรรมภาวนาสำเร็จ ชาวบ้านเล่ากันว่าถ้ำแห่งนี้มีนมผา หรือหินงอกหินย้อยที่สวยงามแต่ไม่มีใครกล้าสำรวจเนื่องจากกลัวอาถรรพ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในถ้ำ เดินเข้าไปในถ้ำได้เพียง 2-3 เมตรเท่านั้นก็จะมืดมากและลึกลงไปดูน่ากลัว แม้แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ยังไม่กล้าสำรวจภายในมีเพียงการสำรวจภายนอกถ้ำเท่านั้น ถ้ำนี้เป็นถ้ำที่มีความสูงมากและมีหินผาอยู่ด้านบนปากถ้ำชาวบ้านจึงเรียกกันว่า “ถ้ำผาปก”

ผู้ให้ข้อมูล

- 1.นายเลย ยาวิชัย บ้านห้วยหม้าย หมู่ 7 อายุ 60ปี
- 2.อาจารย์ประสาน ร่องพีช บ้านจัดสรร หมู่ 12 อายุ 83 ปี อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านดอนแก้ว
- 3.นายประเสริฐ พองจันทร์ บ้านลู่ หมู่ 1 อายุ 75 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้าน
- 4.นายสมนึก ป้องไพร บ้านลู่ หมู่ 1 อายุ 73 ปี
- 5.นายพรหมมา คำเป็ง บ้านลู่ หมู่ 13 อายุ 75 ปี
- 6.นายเลิศ แขงแรง บ้านลู่ หมู่ 13 อายุ 71 ปี
- 7.นายสุพจน์ ทองคำ บ้านลู่ หมู่ 1 อายุ 63 ปี

การเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชนต่อผลกระทบที่ได้รับ

ดั้งเดิมชาวบ้านตำบลห้วยหม้ายต่างมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีหนี้สินเพราะรู้จักคำว่า “เพียงพอ” หาได้แค่นี้กินเท่านั้น ครอบครัวอบอุ่น มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ล้ำค่าสืบทอดต่อ ๆ กันมา และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์เปรียบเสมือนมรดกของผืนแผ่นดินห้วยหม้ายที่ไม่มีวันหมดสิ้น แต่มาถึงปัจจุบันนี้ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้าน ผนวกกับกระแสบริโภคนิยมต่าง ๆ จากทั้งสื่อโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และอินเทอร์เน็ต ได้แทรกซึมเข้ามาจนชาวบ้านและเยาวชนในชุมชนห้วยหม้ายต่างรับเอากระแสของสังคมตะวันตกที่เน้นวัตถุนิยมและเงิน เป็นปัจจัยสำคัญ โดยเลียนแบบพฤติกรรมการดำรงชีวิตที่เน้นอำนาจของเงิน ทำทุกอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ป่าที่เคยสมบูรณ์ถูกตัด รื้อ ถอน และขายต่อคนนอกหมู่บ้าน สัตว์ป่าบางชนิดเริ่มสูญพันธุ์ ดินถล่ม ของป่าเริ่มหายากขึ้นทุกวัน ๆ ของใช้จากภูมิปัญญาชาวบ้านถูกเปลี่ยนเป็นโทรศัพท์มือถือยี่ห้อแพง ๆ อาหารพื้นเมืองในชุมชนห้วยหม้าย ถูกอิทธิพลของอาหารฟาสต์ฟู้ด อาทิเช่น ไก่ทอด เคเอฟซี พิซซ่า หรือ เอ็มเคสก็่ เข้ามาแทนที่ สิ่งเหล่านี้ทำให้วิถีชีวิตของคนชุมชนห้วยหม้ายค่อย ๆ เลื่อนกลางจางหายไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ล้ำค่า วิถีชีวิตที่มากด้วยความหมายขาดการสืบสานถ่ายทอดต่อในเยาวชนรุ่นหลัง ความสัมพันธ์ในครอบครัวเริ่มเปลี่ยนไป เกิดความไม่เข้าใจระหว่งกันมากขึ้น ก่อเกิดหนี้สินมากมายเพียงเพื่อให้มีหน้ามีตาในสังคมเหมือนคนอื่น ๆ (จากการสัมภาษณ์ ผู้สูงอายุ และเยาวชนชุมชนห้วยหม้าย)

จากปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้เกิดการรวมตัวของเยาวชนในตำบลห้วยหม้ายจากกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง โดยมีชื่อกลุ่มว่า “ กลุ่มรักษ์ดอยหลวง ” ที่เล็งเห็นความสำคัญของการรักษาทรัพยากรสินอันเป็นสมบัติของชุมชน ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรต้นน้ำ ทรัพยากรสัตว์ป่า อันจะเป็นการรักษาสมดุลทางธรรมชาติ ฉะนั้น เพื่อเป็นการปลูกฝังให้เกิดความรักและเอาใจใส่ป่าชุมชนอยู่เสมอ ทางกลุ่มจึงเห็นว่าควรมีการสนับสนุนการจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนขึ้น สร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่เพียงความคิดเพียงแค่วัยครั้งชั่วคราว แต่เป็นหน้าที่หลัก ที่ต้องกระทำสำหรับผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่า และผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลห้วยหม้ายทุกคน และจากการที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยไม่คำนึงถึงการสูญเสียทางนิเวศวิทยา ทำให้เกิดการเสียสมดุลทางธรรมชาติโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นอกจากนี้ทางกลุ่มรักษ์ดอยหลวงยังให้ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เน้นการอนุรักษ์ และฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม และภูมิปัญญาอีกด้วย

1.2 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวชุมชนห้วยหม้าย

จากการสัมภาษณ์แกนนำชุมชน ได้แก่ ผู้สูงอายุ เยาวชนกลุ่มรักศตวรรษดอยหลวง กลุ่มแม่บ้าน พระครู ปราชญ์ชาวบ้าน หมอเมือง เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง จำนวน 20 คน ได้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับศักยภาพทางการท่องเที่ยวชุมชนห้วยหม้าย ดังต่อไปนี้

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีศักยภาพ

1) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง

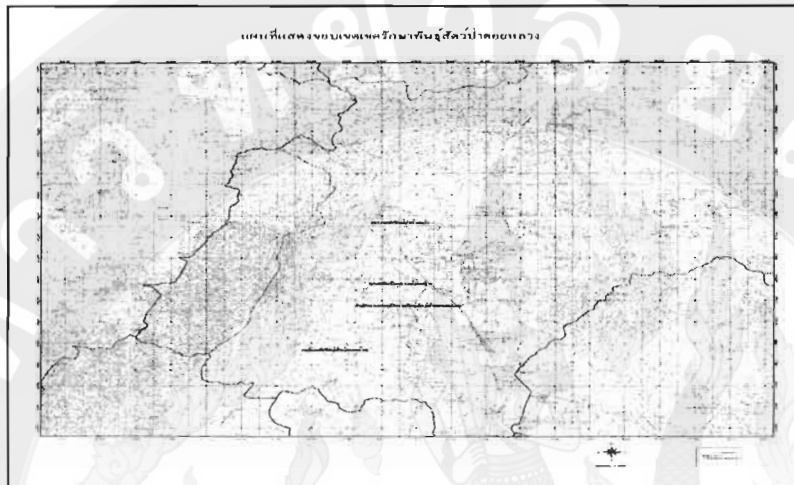

ภาพที่ 3 เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง

เมื่อปี พ.ศ. 2525 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเสด็จมาที่อ่างเก็บน้ำห้วยเปาะ ท้องที่ หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เพื่อทรงเปิดอ่างเก็บน้ำและทรงปล่อยปลา เมื่อเสร็จพิธีเรียบร้อยแล้วสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงตรัสถามราษฎรที่เข้าเฝ้ารับเสด็จว่า “มีป่าอยู่ไกลหรือไม่ และสัตว์ป่ายังมีอยู่หรือไม่ อะไรบ้าง” ราษฎรที่ถูกลูกถามก็ตอบว่า “ป่าอยู่ไม่ไกล และสัตว์ป่าก็ยังมีอยู่มาก” สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงดำริว่า “อยากให้รักษาป่าและสัตว์ป่าแห่งนี้ให้เป็นการถาวร เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าและสัตว์ป่า เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารเพื่อการรักษารักษาของราษฎรต่อไป” หลังจากนั้นสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงส่งราชเลขาส่วนพระองค์มาหารายละเอียดเกี่ยวกับป่าแห่งนี้ และส่งให้จังหวัดดำเนินการ ทางจังหวัดได้เสนอเรื่องราวไปยังกรมป่าไม้เพื่อให้ดำเนินการจัดตั้งตามโครงการพระราชประสงค์ ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง พ.ศ. 2527 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกาเล่ม 101 ตอนที่ 135 เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2527

สถานที่ตั้งและอาณาเขต

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง อยู่ในท้องที่ ตำบลบ้านกลาง และตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีเนื้อที่ประมาณ 97 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 60,625 ไร่

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน มีเทือกเขายาวติดต่อกันเป็นชั้นๆ มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 300-1,189 เมตร มีความลาดชันตั้งแต่ 35-40 องศา

ลักษณะภูมิอากาศ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง ตั้งอยู่ในเขตลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ มีฤดู 3 ฤดูกาล ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน มีอากาศร้อนอบอ้าว ประมาณ 35-38 องศาเซลเซียส ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน มีฝนตกชุกประมาณ 800-1,000 มิลลิเมตร ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม มีอากาศหนาวจัด อุณหภูมิประมาณ 10-17 องศาเซลเซียส

ชนิดป่าและพรรณไม้

ป่าดอยหลวงเป็นป่าที่สมบูรณ์มาก มีต้นไม้ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นและมีพันธุ์ไม้หลายชนิดขึ้นอยู่ สภาพป่าถูกรบกวนน้อยมาก แบ่งชนิดของป่าได้ ดังนี้

1. ป่าเต็งรัง (Dry Dipterocarps Forest) ป่าชนิดนี้จะพบได้ตามยอดเขาและสันเขา โดยเฉพาะบนสันเขา ดอยหลวง พรรณไม้ที่ขึ้นอยู่ได้แก่ เต็งรัง เหียง หลวง รกฟ้า ฯลฯ พืชพันธุ์ล่างเป็นพวกหญ้า เพศ ปรง เปิง ฯลฯ

2. ป่าเบญจพรรณชื้น (Mixed Deciduous Forest) ป่าชนิดนี้มีความชุ่มชื้นมากกว่าป่าเต็งรังอยู่ถัดจากป่าเต็งรังลงมาถึงบริเวณลำห้วย พรรณไม้ที่ขึ้นอยู่ได้แก่ ประดู่ แดง มะค่าโมง มะค่าแต้ ตะแบกใหญ่ ชิงชัน ยมหิน อ้อยช้าง ปออีเก้ง เสลา อินทนิล ตะเคียนหิน ชานและไม้ต่างๆ

3. ป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) ป่าชนิดนี้จะพบตามบริเวณขุนห้วย ซึ่งพื้นดินมีความชุ่มชื้นสูงมาก พรรณไม้ที่ขึ้นอยู่จะเป็นไม้ใฝ่ผลัดใบ ได้แก่ ตะเคียนหมู ตะเคียนทอง มะไฟป่า ยาง จำปีป่า และหวาย นอกจากนี้ บริเวณสันเขาเขตติดต่อจังหวัดลำปางมีความสูงมากบางช่วงมีสนสองใบสนสามใบขึ้นอยู่

สัตว์ป่า

สภาพป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงมีหลากหลายชนิด เช่น ป่าทึบ ป่าโปร่ง ป่าไผ่ ไม้ที่ให้ผลและใบซึ่งเป็นอาหารของสัตว์ป่า กระจัดกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ จึงทำให้มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลายชนิด เช่น ค่าง ลิงวอก หมีควาย ชะนี อีเห็น เก้ง หมูป่า เลียงผา กระเจิง ลิ่น ตุ่น กระรอก เต่า งู นกชนิดต่าง ๆ และไก่ป่า

นอกจากนั้น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงยังมี “ห้องเรียนธรรมชาติ” ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศวิทยา และความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นห้องเรียนธรรมชาติ เปิดให้นักเรียน นักศึกษา และ ประชาชนโดยทั่วไปเข้ามาศึกษาหาความรู้ ซึ่งห้องเรียนธรรมชาตินี้จะเน้นการศึกษาพฤติกรรมของสัตว์ป่า อาทิเช่น

(1) หมูป่า

ลักษณะทั่วไป

ความยาวลำตัวประมาณ 135 - 150 เซนติเมตร หางยาวประมาณ 20 - 30 เซนติเมตร น้ำหนักประมาณ 75 - 200 กิโลกรัม รูปร่างเพรียว ขาเล็กเรียวก กีบเล็ก หน้าแหลมเล็ก หูเล็ก ตาโตสีดำ จมูกอ่อนแต่แข็งแรงมากใช้ขุดค้นหาอาหาร ข นยาวหยาบแข็งสีน้ำตาลเข้ม หรือสีดำปนเทา มีขนยาวเป็นแผงบนสันคอและหลัง เป็นหมูขนาดกลางมีเขี้ยวยาวแหลมโง้งงอนขึ้นไปนอกปาก ลูกหมูป่าที่เกิดใหม่มีจุดและลายตามลำตัวคล้ายผลแตงไทย แต่เมื่อโตขึ้นลายนี้จะจางหายไป

ถิ่นอาศัย, อาหาร

พบในยุโรป เอเชีย แอฟริกาเหนือ อเมริกาเหนือ ประเทศไทยพบทุกภาคและมีมากในภาคใต้ หมูป่าเป็นสัตว์ที่กินได้ทั้งพืชและเนื้อสัตว์ อาหารของมันได้แก่ พืชผักต่างๆ หน่อไม้ หนุ่ย ข้าวโพด ข้าวฟ่าง หัวเผือกมัน รากพืช เมล็ด ลูกไม้ป่า งู หนู ไข่เต่าน ชากสัตว์เน่า ไข่และลูกนกที่ทำรังบนดิน จิ้งจก กบ เขียด ปลา ปู หอย เรียกว่ากินเกือบทุกชนิดที่กินได้ นอกจากนี้ยังจับหนูเก่งมาก

พฤติกรรม, การสืบพันธุ์

ชอบอาศัยอยู่ตามป่าดิบแล้งและป่าเต็งรัง ที่ราบตามไหล่เขา ตามหนองน้ำ ชอบอยู่เป็นฝูง ออกหากินตอนเช้าหรือเย็น และตอนกลางคืน กลางวันมักหลบซ่อนพักผ่อนอยู่ตามพุ่มไม้ ปลักตม หรือลำธาร ในช่วงฤดูผสมพันธุ์ตัวผู้จะต่อสู้กันอย่างดุร้าย หมูป่าผสมพันธุ์ได้ตลอดปี แต่จะผสมพันธุ์กันสูงสุดในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม เริ่มผสมพันธุ์ได้เมื่อมีอายุราว 8 - 10 เดือน ตั้งท้องนานประมาณ 101 - 130 วัน เฉลี่ยราว 115 วัน ปกติออกลูกครั้งละ 3 - 12 ตัว ลูกหย่านมเมื่ออายุ 3 - 4 เดือน มี อายุยืนประมาณ 10 - 20 ปี

สถานภาพปัจจุบัน

ถอดออกจากบัญชีรายชื่อ สัตว์ป่าคุ้มครอง พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 เป็นสัตว์ป่าที่ขยายพันธุ์อย่างรวดเร็ว ไม่สามารถจะควบคุมประชากรได้เพราะระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างเช่นสัตว์ล่าเนื้ออย่างเสือลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

ภาพที่ 5 หมูป่า

(3) เก้ง

เป็นกวางขนาดเล็ก ลำตัวยาวประมาณ 1 เมตร สูงประมาณ 50 เซนติเมตร น้ำหนัก 14-18 กิโลกรัม ตัวผู้มีเขาสั้น ยาวประมาณ 15 เซนติเมตร และมีแขนงเล็ก ๆ แตกออกข้างละสองกิ่ง ตัวเมียไม่มีเขา ขนตามลำตัวสีน้ำตาลแดง มีต่อมน้ำตาขนาดใหญ่และแองน้ำตาลัก

ภาพที่ 6 เก้ง

(4) ปลวก

เรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตของเทศบาลในป่าใหญ่เรียนรู้ชีวิตพิศวง ปลวกมีบทบาทสำคัญในการช่วยย่อยสลายไม้ เศษไม้ และวัตถุอื่น ๆ เพื่อนำแร่ธาตุหมุนเวียนกลับสู่ระบบนิเวศ และเมื่อแปลงร่างเป็นแมลงเม่าก็ยังเป็นอาหารทรงคุณค่าทั้งต่อนกและสัตว์ต่าง ๆ ภายในกองดินหนาที่มีโลกเล็กๆ ที่กำลังทำหน้าที่ของเผ่าพันธุ์อย่างสัจยี่ห้อให้กับนิเวศธรรมชาติ ตัวผู้มีเขี้ยวยาวยื่นออกมาจากริมฝีปาก ใช้สำหรับป้องกันตัว

ภาพที่ 7 ปลวก

(5) ลิงวอก

ลำตัวส่วนหลังสีน้ำตาล ส่วนอื่นเป็นสีน้ำตาลเทา หางสั้นประมาณครึ่งหนึ่งของลำตัว โคนหางค่อนข้างใหญ่และเรียวยาวเล็กลงไปทางปลายหาง แต่หางสั้นกว่าลิงแสม ขนบริเวณสองข้างแก้มมีขนยาวเป็นกันหอย

ภาพที่ 8 ลิงวอก

ถิ่นอาศัย, อาหาร

พบในประเทศไทย พม่า อินเดีย เนปาล อัฟกานิสถาน จีน และอินโดจีน ในประเทศไทย พบทางภาคเหนือ ลิงวอกกินผัก ผลไม้ ใบไม้อ่อน แมลงต่างๆ รวมทั้งสัตว์เล็กๆ เป็นอาหาร

พฤติกรรม, การสืบพันธุ์

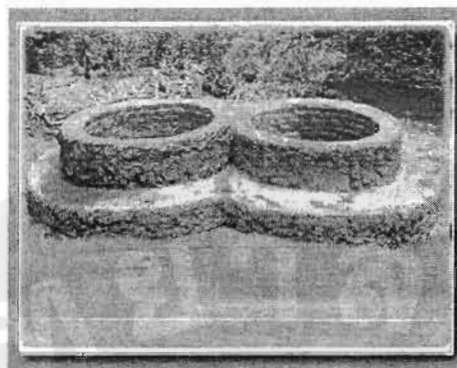
เป็นลิงที่ชอบอยู่รวมกันเป็นฝูงใหญ่ มีตัวผู้แก่เป็นจ่าฝูง ชอบอยู่ตามป่าที่มีไผ่ดก หรือ หน้าผาและป่าที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ออกหากินบริเวณใกล้เคียงกับที่อาศัย ชอบลงมาเดินบนพื้นดิน เป็นลิงที่เชื่องและไม่ค่อยกลัวคน ลิงวอกเริ่มผสมพันธุ์ได้เมื่อมีอายุ 3-4 ปี ระยะตั้งท้องนาน 5-7 เดือน ออกลูกครั้งละ 1 ตัว

สถานภาพปัจจุบัน

เป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535

(6) บ่อน้ำร้อน

เป็นบ่อน้ำร้อนขนาดเล็ก รูปร่างกลมเส้นผ่านศูนย์กลาง 3 เมตร ตั้งอยู่กลางห้วยโป่ง ห่างจากที่ทำการเขตฯ ประมาณ 200 เมตร เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีน้ำร้อนไหลขึ้นมาจากใต้ดิน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภายในโลกยังคงมีความร้อนอยู่ ปัจจุบันปรับปรุงเป็นแอ่งน้ำร้อน ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 เมตร อุณหภูมิประมาณ 60 องศาเซลเซียส ประชาชนเชื่อกันว่าเป็นแอ่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ สามารถอาบรักษาโรคผิวหนังได้ ในการเดินทางสามารถนำรถเข้าถึงบริเวณบ่อน้ำร้อนได้

ภาพที่ 9 บ่อน้ำร้อน

การวิเคราะห์ศึกษาภาพเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง

พบว่า จุดท่องเที่ยวที่สำคัญของสถานที่นี้ คือ มีฐานแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและระบบนิเวศที่หลากหลายอยู่ใกล้กัน สะดวกในการเดินทางไปศึกษา เช่น ฐานชีวิตสัตว์ป่า ฐานปลวกผู้ย่อยสลายในป่า ฐานหินภูเขาไฟ จุดชมวิวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตและภูมิศาสตร์ของชุมชนห้วยหม้าย ซึ่งในระหว่างทางเดินยังสามารถศึกษาพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดได้ นอกจากนั้นทางเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงยังมีสถานที่ที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวเช่น มีห้องน้ำที่เพียงพอ มีลานกิจกรรมสำหรับพักผ่อนรับประทานอาหารกลางวัน รวมถึงมีทุนทรัพยากรเดิมที่สามารถนำมาใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้เลย เช่น ทางเดินระหว่างฐานได้มีการทำเส้นทางเดินไว้ก่อนแล้ว ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาฟื้นฟูมากนักและยังเป็นการเสริมสร้างความเชื่อมั่นด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวด้วย

2) อ่างเก็บน้ำห้วยซอน

ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยซอน หมู่ที่ 16 ใช้สำหรับกักเก็บน้ำเพื่อใช้ทำการเกษตรในฤดูแล้ง มีบรรยากาศดี และเป็นสถานที่ที่งดงามสถานที่หนึ่งสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านห้วยหม้าย

มีตำนานเรื่องเล่าของต้นกำเนิดลำน้ำห้วยซอน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “วังเฮีย” เป็นชื่อพื้นที่ป่าในหมู่บ้านมีความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรป่าไม้มาก ซึ่งเป็นต้นน้ำสายหลักในหมู่บ้าน (ลำน้ำในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเรียกว่า ห้วย) จนกระทั่งรัฐบาลเปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้ โดยบริษัทจากประเทศอังกฤษมาสัมปทานป่าไม้ ทำให้จำนวนต้นไม้ลดลงเป็นอย่างมาก เปิดให้มีพื้นที่ทำกินมากขึ้น ในพื้นที่ป่า มีชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่ามาก ซึ่งในบริเวณนั้นมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติบ้านห้วยซอนว่า ห้วยที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนขนาดใหญ่ซึ่งชาวบ้านจะใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภคสายนี้จะมามีน้ำไหลตลอดทั้งปี วันหนึ่งมีหญิงม่ายยากจน ได้นำผ้าไปซัก ณ บริเวณต้นลำ

ห้วยนั้น พบว่า มีขอนไม้โผล่ขึ้นกลางสายน้ำ ปรากฏว่าขอนไม้ดังกล่าว เป็นขอนทองคำทั้งแท่ง สร้างความประหลาดใจให้กับหญิงม่ายคนนั้นมาก โดยนางได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า หากเป็นบุญวาสนาของนางที่ได้ทำความดีไว้ ก็ขอนำทองคำนั้นไปแลกเป็นเงินเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวของนาง แล้วนางก็ได้ใช้มีดตากเอาทองคำไปแลกเงินซื้ออาหารมาเลี้ยงดูครอบครัว โดยแต่ละวันนางจะตากทองคำไปวันละนิดให้เพียงพอับเลี้ยงครอบครัว หลังจากนั้นเพื่อนบ้านเริ่มแปลกใจว่า หญิงม่ายคนนี้มีฐานะยากจนแต่มีทองคำมาแลกอาหารทุกวันได้อย่างไร จึงได้สืบเรื่องราวและติดตามหญิงม่ายเข้าป่า จึงพบเห็นขอนทองคำดังกล่าว ด้วยความโลภเมื่อหญิงม่ายกลับไปแล้วชายคนนั้นก็ใช้ขวานตัดเอาทองคำกลับไป ปรากฏว่า ขอนทองคำดังกล่าวก็ได้กลายเป็นขอนไม้ทันที ปัจจุบันขอนไม้ดังกล่าวก็ยังอยู่กลางลำห้วย ชาวบ้านจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านห้วยขอน และผู้ที่มีถิ่นกำเนิดอยู่บ้านห้วยขอน ก็จะมีนามสกุลขึ้นต้นด้วยคำว่า “ขอน” ยกตัวอย่างเช่น ขอนกลายเป็น, ขอนแก่น ขอนชะจิ ขอนชะแฉะ ขอนอาบ ขอนดอก ขอนปง ขอนวิจิตร ขอนดุสิต ขอนพิบูล ขอนเอิบ ขอนดง ขอนวง ขอนจิก ขอนบุญนาศ เป็นต้น

ภาพที่ 10 อ่างเก็บน้ำห้วยโป่ง

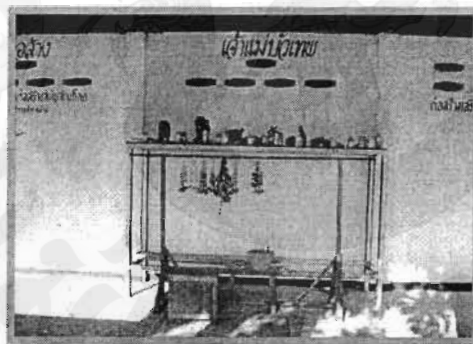
การวิเคราะห์ศักยภาพอ่างเก็บน้ำบ้านห้วยขอน

พบว่าอ่างเก็บน้ำห้วยขอนเป็นอ่างเก็บน้ำที่มีลักษณะที่สวยงามเหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ นอกจากนี้ในอนาคตอันใกล้ ณ บริเวณที่แห่งนี้จะจัดตั้งเป็นศูนย์ประสานงานกลุ่มรักชาติยหลวงซึ่งจะเป็นจุดที่นำผลิตภัณฑ์ในชุมชนห้วยหม้ายมาจัดจำหน่ายที่นี้ซึ่งถือเป็นจุดเด่นอีกจุดหนึ่งในการศึกษาวิถีชีวิตของคนห้วยหม้าย อีกทั้งยังมีตำนานเรื่องเล่าของต้นกำเนิดลำน้ำห้วยขอนซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “วังเฮีย” ที่เป็นจุดกำเนิดของลำน้ำห้วยขอนและ ต้นตระกูลที่ขึ้นต้นด้วย “ขอน” ในชุมชนห้วยหม้ายซึ่งมีเป็นจำนวนมาก เช่น ขอนแก่น ขอนดง ขอนกลายเป็น เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพ

1) ศาลเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซและเจ้าพ่อสำอาง

ประวัติความเป็นมา ศาลเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ และเจ้าพ่อสำอาง มีอยู่ว่า เดิมเจ้าแม่บัวเทพและเจ้าแม่บัวไซเป็นพี่น้องกันได้เดินทางมาพร้อมกับพ่อเลี้ยงสำอาง ซึ่งได้มาสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นที่ห้วยหม้าย และได้ตั้งชื่อว่าเมืองเวียงเทพตามชื่อของเจ้าแม่บัวเทพ เมืองเวียงเทพมีกำแพงเมืองเป็นลักษณะกำแพงดิน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า เมก โดยสร้างรอบลำห้วยไซ มีเรื่องเล่าต่อๆ กันมาถึงความศักดิ์สิทธิ์ว่า เมื่อประมาณปี 2546 กำนันสิงห์คานได้พาลูกที่ไม่สบายไปรักษาโรงพยาบาล หมอคนใดรักษาก็ไม่หาย จึงพาไปหาช่างทรงเจ้าพ่อเด่นนางพ่อนและเจ้าแม่ดำบ้านแดนชุมพล เมื่อถามว่าทำอย่างไรลูกจึงจะหาย เจ้าแม่ดำทรงบอกว่าที่หมู่บ้านห้วยหม้ายนี้เป็นที่นั่งทรงของเจ้าพ่อเทพให้สร้างหอรบ ไม่เช่นนั้นจะเอายาวคือลูกจะเสียชีวิตได้ กำนันสิงห์คานจึงไปบนเลี้ยงหมูและห้วยหมู ทำศาลรับเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ และเจ้าพ่อสำอาง ขึ้น จากนั้นลูกของกำนันผู้นี้ก็ได้หายจากอาการเจ็บป่วย จึงเป็นความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจของชาวบ้านห้วยหม้าย ตราบนั้นเป็นต้นมาจวบจนปัจจุบัน

ภาพที่ 11 ศาลเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ และเจ้าพ่อสำอาง

การวิเคราะห์ศักยภาพศาลเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ และเจ้าพ่อสำอาง

พบว่า ศาลเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ และเจ้าพ่อสำอาง เปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของคนชุมชนห้วยหม้ายในการเคารพบูชา และเชื่อว่าเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ และเจ้าพ่อสำอาง เป็นบรรพบุรุษของคนในชุมชนห้วยหม้ายที่ได้ก่อร่างสร้างเมืองเวียงเทพกลายเป็นชุมชนห้วยหม้ายจวบจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนั้นจุดเด่นอีกประการหนึ่งก็คือ เป็นความเชื่อที่แฝงไปด้วยกุศโลบายให้คนในชุมชนเป็นคนดีไม่ทำสิ่งชั่วร้าย ซึ่งหากใครทำไม่อะไรไม่ดีก็จะมีอันเป็นไปโดยเชื่อว่าเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่บัวไซ และเจ้าพ่อสำอาง เป็นผู้ลงโทษ และหากใครที่ทำความดีมากราบไหว้ทำอะไรอะไรก็จะได้ตั้งใจหมาย ดังนั้น เวลาใครผ่านไปผ่านมาจึงต้องกราบไหว้สักการะเจ้าแม่บัวเทพ เจ้าแม่

บัวไซ และเจ้าพ่อสง่า เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ให้ท่านดลบันดาลส่งผลให้มีความสุขเจริญรุ่งเรือง แก่ผู้เข้ามาเยี่ยมเยือนในชุมชนห้วยหม้ายแห่งนี้

2) กำแพงเมืองเวียงเทพ และ ก่อกำเนิดชื่อ โรงเรียนเวียงเทพวิทยา

จากการสัมภาษณ์ อาจารย์นคร บุญญาสัย ผู้ก่อตั้งตั้งพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ณโรงเรียนสองพิทยาคม อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ได้เล่าถึงเรื่องราวของ “เมืองสอง” ปัจจุบันคือ “อำเภอสอง” ซึ่งเรื่องราวได้เชื่อมโยงถึงตำบลห้วยหม้าย ได้กล่าวไว้ว่า เมืองสอง (สอง) เป็นตำนานที่ไม่มีอะไรแน่นอน เพราะตำนานทำให้คนได้คิด ได้หลอมรวมดวงใจกัน เชื่อว่าเมืองสองคือเวียงพระธาตุพระลอเป็นกำแพงสองชั้นคล้าย ๆ เป็นสองคุ่มคู่แฝด แต่ผู้เฒ่าคนหนึ่งก็ได้เล่าขานไว้ว่าอำเภอสองนั้นยังมี“เวียงเทพ” อีกเมืองหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอสอง มีแนวกำแพงลักษณะกำแพงดินยุคสมัยสุโขทัย ดูได้จากหลักฐานที่ปรากฏที่เหลืออยู่ มีลักษณะกำแพงซ้อนสามชั้น เป็นประตูกลซึ่งจริงๆ แล้ว ประตูข้างหน้าแทนที่จะทะลุไปกำแพงที่สองและ สามต่อเป็นประตู ๆ ไป แต่กลับไม่เป็นเช่นนั้น สันนิษฐานว่าเป็นแนวกำแพงสมัยสุโขทัยที่เป็นกำแพงดิน โดยมีลักษณะประตูแยกซ้ายและขวา เป็นประตูที่หลอกไว้ ต้องอ้อมเข้าประตูชั้นใน ซึ่งเวียงเทพเหลืออยู่แนวกำแพงเดียว เป็นดินพูนดินแล้วเพิงกลายเป็นที่ราบไม่นานมานี้ ชาวบ้านเอาที่ดิน โดยทำลายกำแพงเมืองเวียงเทพไปถมที่ จนแทบไม่เหลือชิ้นส่วนของกำแพงเมืองเวียงเทพ ตามชาวบ้านก็ได้คำตอบว่าเดิมมีลักษณะวังเวียงมานานแล้ว แต่ช่วงหลังมีการรุกที่ทำไร่ทำนาจนแทบไม่เหลือร่องรอยกำแพงเมืองเหลืออยู่

นอกจากนั้น อาจารย์ประยูร รองผู้อำนวยการโรงเรียนสองพิทยาคม ได้กล่าวถึงลักษณะเมืองเวียงเทพ ไว้ว่าในระดับแนวกำแพงเมืองเวียงเทพจะขึ้นมาทางเหนือเล็กน้อย มีโบสถ์มีวิหารร้างอยู่หลังหนึ่ง ดูลักษณะอิฐของกำแพงเมื่อเอามาเทียบกำแพงเมืองในประวัติศาสตร์พบว่าอยู่ในยุคสุโขทัย นอกจากนั้นยังได้ขึ้นส่วนพระพุทธรูปหินทรายอยู่ชั้นหนึ่ง สันนิษฐานน่าจะสร้างปลายสมัยสุโขทัยซึ่งมีการสร้างวัดวาอาราม ในสมัยนั้นอาจจะเกิดอุทกภัยในที่ราบลุ่มแม่น้ำยมต่ำ จึงทำให้น้ำท่วมทะเลาะ กลายเป็นวัดร้าง ลักษณะพระพุทธรูปหินทรายที่ขุดพบเป็นลักษณะพระพุทธรูปหินทรายในสมัยสุโขทัย ปางมารวิชัย(ปางสะดุ้งมาร) ทำสมัยสุโขทัยตอนปลายมาก เพราะปางมารวิชัยใช้เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ใช้ออกรบ ไม่ว่าจะออกรบที่ใดก็จะนำขึ้นคอช้างไปด้วยจึงกลายเป็นพระชัยหลังช้างหรือ ปางสะดุ้งมาร นั่นเอง

กำแพงเมืองเวียงเทพ สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงประมาณปลายสมัยสุโขทัย จึงทำให้เชื่อว่าน่าจะเคยเป็นเมืองมาก่อนแน่นอน ซึ่งก็มีตำนานเรื่องเล่า โยงไปสมัยที่เชียงแสนสลายตัวที่

เชียงราย ในสมัย รัชกาลที่ 5 ที่สุดท้ายจำเป็นต้องสลายมือบ หากปล่อยไว้ก็จะกลายเป็นที่เก็บที่
 ซ่อนไทยใหญ่ พวกพม่า กลายเป็นหอข้างแควร์ของกรุงศรีอยุธยา ตรงนี้จึงเป็นกลุ่มเผ่าไทยลัวะ
 ไทยเขิน ไทยลื้อมาก ก็เลยต้องสลายตัว หลังจากนั้นก็กระจายกันมา เลาะตามแม่น้ำยม ซึ่งตาม
 ภูมิศาสตร์เป็นทำเลที่ตั้งเหมาะที่ปลูกสร้างบ้านเรือนได้ ชาวบ้านก็อยู่สบายเป็นที่ราบลุ่มดินดี ซึ่ง
 ยาวไปถึงลัดแลถึงเมืองล่องที่กลุ่มไทยลื้อสร้างศิลปะที่วัดสะแล่งเมืองล่อง จึงสันนิษฐานว่าหลัง
 เมืองเชียงแสนล่มสลายลงคนก็อพยพมาตั้งถิ่นฐานแถวๆนี้จนกระทั่งถึงเมืองล่อง ยาวถึงเมือง
 ลำพูน ที่กลายเป็นตำนาน "เวียงกุมกาม" เป็นเรื่องเล่าของเส้นทางวัฒนธรรม ตำนานดังกล่าว
 ค่อนข้างเป็นรุ่นเดียวกันประมาณสมัยปลายสุโขทัย และยังสันนิษฐานว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นใน
 เมืองสอง จากการลำดับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พบว่าเรื่อง ภูกามยาวเมืองพะเยากับสุโขทัย
 เป็นบ้านที่เมืองน้องกัน และเชื่อมโยงถึงพ่อขุนเม็งราย 3 กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ การสร้างเมืองพะเยา ภู
 กามยาว ก็เช่นกันคงขอคนที่เป็นช่าง สล่าที่มีความชำนาญในเรื่องศิลปะวัตถุ ไปสร้างวัดสร้างวาซึ่ง
 จะบอกช่างที่มีฝีมือที่เข้ากันได้ช่วยออกแบบลายประกอบ เป็นการบูรณาการ ร่วมสมัย วิธีการส่ง
 คนมาก็จะใช้เส้นทางนี้ไปพะเยาเป็นทางลัด นอกจากนั้นยังพบว่าลัดแล ที่อุดรดิตถ์ซึ่งเป็นแถบคน
 ไทยลื้อ ไทยเขินและสืบถึงสุโขทัย ก็มีระยะทางที่ใกล้กัน ซึ่งในอำเภอสองยังพบกับขามสังคโลกแตก
 และได้เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ด้วย (ซึ่งด้วยขามสังคโลกมีเฉพาะในสุโขทัยเท่านั้น ในยุคเมืองเหนือภูมิ
 ปัญญาชาวบ้านที่พัฒนาการสูงขนาดนี้ยังไม่มี เพราะสุโขทัยก็รับมาจากทางทวารวดีศรีวิชัยทาง
 ภาคใต้ จากอิทธิพลของจีนที่ใช้เรือสำเภาเข้ามาค้าขาย กรุงสุโขทัยจึงรับเอาพัฒนาการนี้มาเขียน
 สี เขียนลายเคลือบสี) ซึ่งในอำเภอสองปรากฏหลักฐานมีด้วยขามสังคโลกแตกอยู่ที่อำเภอสอง จึง
 เป็นที่สังเกตว่าบริเวณอำเภอสองน่าจะเป็นทำเลที่เหมาะสมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง ก็เลยปักหลัก
 สร้างบ้านแปลงเมืองที่นี่ จึงไปไม่ถึงพะเยา ประกอบกับอิทธิพลเมืองสองมีวัฒนธรรมเป็นของ
 ตัวเองจึงเชื่อมกันส่วนหนึ่ง ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าสุโขทัย อำเภอสอง พะเยา เชียงแสน เกิดในยุค
 สมัยเดียวกัน เลยมีการเชื่อมโยงศิลปะ วัฒนธรรมกัน ซึ่งจะเห็นว่าอำเภอสองไม่มีวัฒนธรรมเป็น
 ของตนเองที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เนื่องจากได้รับอิทธิพลของเงี้ยว ลื้อ และพม่า เป็นส่วนใหญ่

จากหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด
 แพร่ โดยคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระ
 ชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 ได้ระบุไว้ว่า ในการก่อตั้งเมืองแพร่นั้น ไม่ปรากฏหลักฐาน
 ชัดเจนว่าคนกลุ่มใดมาจากไหน ใครเป็นผู้สร้างเมืองแพร่ แต่จากหลักฐานทางเอกสารของเมือง
 อื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง พบว่า เมืองแพร่มีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรเชียงแสนโบราณ เรื่อยมา จนถึง
 อาณาจักรล้านนา นอกจากนั้นเมื่อ พิจารณาถึงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองแพร่พบว่าตั้งอยู่ทาง

ตอนใต้ของอาณาจักรเชียงแสนโบราณและมีแม่น้ำสายใหญ่คือ แม่น้ำยมที่ต้นน้ำอยู่ในเขตพะเยา ไหลผ่าน เมื่อเชียงแสนโบราณล่มสลายผู้คนมีการอพยพโยกย้ายจึงอาจมีบางกลุ่มเลือกเส้นทางลัดเลาะมาตามลำน้ำยมและพบพื้นที่ราบผืนใหญ่ระหว่างหุบเขาที่มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานจึงได้สร้างเมืองเวียงเทขึ้น

ภาพที่ 12 กำแพงดินเมืองเวียงเท

การวิเคราะห์ศักยภาพภาพกำแพงเมืองเวียงเท

พบว่า กำแพงเมืองเวียงเท คือ มีประวัติศาสตร์มายาวนานเป็นกำแพงดินยุคสมัยสุโขทัย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรเชียงแสนโบราณเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองเวียงเทซึ่งอยู่ในชุมชนห้วยหม้ายในปัจจุบัน เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่น่าสนใจความเป็นมา เป็นไปของการก่อสร้างเมืองเวียงเทขึ้นเพื่อให้เยาวชนคนรุ่นหลังในชุมชนได้รู้ถึงรากเหง้าของบรรพบุรุษและให้ผู้สนใจได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนห้วยหม้ายต่อไป

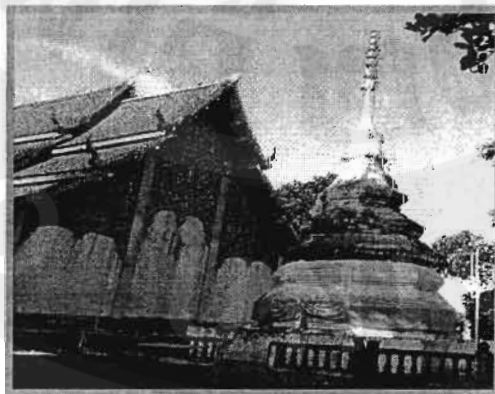
3) วัดห้วยหม้าย

ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยหม้าย หมู่ที่ 7 เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านนิยมมาทำบุญทำทาน สักการะปฏิบัติธรรม นอกจากนั้นยังมีคัมภีร์โบราณที่เก่าแก่ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และที่สำคัญมีพระธาตุแดงเขียวประดิษฐานอยู่ที่วัดห้วยหม้ายแห่งนี้ ซึ่งถือว่าเป็นพระธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์ จะมีประเพณีสงฆ์นำพระธาตุในวันเพ็ญเดือน 9 หรือเก้าเป็งเหนือของทุกปี

โดยมีการเล่าขานต่อกันมาว่าพระธาตุแดงเขียวเป็นที่เคารพบูชาของชาวห้วยหม้ายมีอายุ 100 กว่าปีมาแล้ว จากการสืบประวัติทราบว่าไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมีเพียงแต่คำบอกกล่าวต่อ ๆ กันมาว่า ในสมัยพระครูอุตมา เป็นเจ้าอาวาสวัดห้วยหม้าย ย้ายจันทร์ ปู่ลูกแดงไทยไว้ ได้นำไปถวายพระครูอุตมาเมื่อตอนถวายแดงยังมีสีเขียวอยู่ ถึงเวลากลางคืนแดงมีกลิ่น

หอม รุ่งเข้ามาพระครูจึงให้ลูกศิษย์นำแดงไปผ่า ปรากฏว่าผ่ายังไงก็ไม่เข้า ก็นึกว่าคงยังไม่สุกก็เลยนำไปเก็บไว้ พอตกกลางคืนแดงผลนี้ก็ส่งกลิ่นหอมอีก เป็นอย่างนี้อยู่ประมาณ 2-3 เดือน ผลแดงก็ยังมิสีเขียวและมีกลิ่นหอมตอนกลางคืนอยู่ ผ่าอย่างไรก็ไม่เข้า จึงเชื่อกันว่าเป็นผลแดงศักดิ์สิทธิ์ พระครูจึงร่วมกันกับชาวบ้านสร้างพระธาตุเพื่อเก็บแดงเขียวไว้ หมู่บ้านใกล้เคียงก็นำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น ดวงแก้ว ผลทับทิม ไปรวมเก็บไว้ในพระธาตุและตั้งชื่อว่าพระธาตุแดงเขียวนับแต่นั้นมามีชาวบ้านเห็นดวงไฟสีเขียวพุ่งขึ้นบนปลายยอดพระธาตุบ่อย ๆ โดยเฉพาะในช่วงวันขึ้นหรือแรม ๑๕ ค่ำซึ่งทุกๆปีจะมีประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุในวันเพ็ญเดือน 9 หรือเก้าเป็งเหนือ

นอกจากนั้นยังมีไม้สักแกะสลักที่เก่าแก่อายุกว่าร้อยปีที่บริเวณบานหน้าต่างและประตูไม้ศาลาการเปรียญ เป็นภาพที่กล่าวถึงเรื่องราวพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าทั้ง 10 ชาติ ได้แก่ (เต ชะ สุ เน มะ ภู จะ นา วิ เว) "เต" คือ พระเตมีย์ "ชะ" คือพระชนก "สุ" คือพระสุวรรณสาม "เน" คือพระเนมิราช "มะ" คือ พระมโหสถ "ภู" คือ พระภริทติ "จะ" คือ พระจันทกุมาร "นา" คือ พระนารท หรือ พระนารอด "วิ" คือ พระวิฑูรย์ "เว" คือ พระเวสสันดร นอกจากนี้ยังมีภาพที่กล่าวถึงเทวดาประจำปีเกิด และราศีปีเกิดที่ผูกใจดวงกัน เช่น ปีกุล กับ ปี มะเส็ง ปีมะเมียกับปีฉลู ปีระกากับปีชวด ปีจอกับปีกุน ปีมะแมกับปีเถาะ ปีจอกับปีมะเมีย ปีจอกับปีจอ ปีมะเส็งกับปีวอก เป็นต้น ถือเป็นมิตรเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยในแต่ละเรื่องราวมักจะมีการสอดแทรกด้วยศิลปะการแกะสลักลวดลายกนกกลายโบตัน ลายเครือเถา ลายสับประรด ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตคนห้วยหม้ายส่วนใหญ่จะใช้ปรีศนาธรรมเป็นคติสอนใจของผู้คนในสมัยก่อน ซึ่งควรค่าแก่การเผยแพร่และอนุรักษ์สืบต่อไป

ภาพที่ 13 วัดห้วยหม้าย

การวิเคราะห์ศักยภาพวัดห้วยหม้าย

พบว่า วัดห้วยหม้ายมีความโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณกาล ได้แก่ประเพณีสงฆ์พระธาตุแดงเขียวซึ่งถือว่าเป็นพระธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์โดยจะมีประเพณีสงฆ์พระธาตุในวันเพ็ญเดือน 9 หรือเก้าเป็งเหนือของทุกปี นอกจากนี้ยังมีไม้สักแกะสลักที่เก่าแก่อายุกว่าร้อยปีที่บริเวณบานหน้าต่างและประตูไม้ศาลาการเปรียญ เป็นภาพที่กล่าวถึงเรื่องราวพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าทั้ง 10 ชาติโดยในแต่ละเรื่องราวจะมีการสอดแทรกด้วยศิลปะการแกะสลักลวดลายแบบล้านนาที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตคนห้วยหม้ายส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่สำหรับสั่งสอนคนในสมัยก่อน ที่นิยมใช้ปริศนาธรรมเป็นคติสอนใจสอนผู้คนในสมัยก่อน ซึ่งควรค่าแก่การเผยแพร่และอนุรักษ์สืบต่อไป

4) ศึกษาภูมิปัญญาการผลิตสุราพื้นบ้าน โรงงานสุราแพรวุटना

ชุมชนห้วยหม้าย มีวิถีชีวิตที่ราบเรียบที่เน้นการพึ่งตนเองมาแต่ครั้งโบราณกาล ซึ่งบรรพบุรุษได้สั่งสมภูมิปัญญาไว้มากมาย รวมถึงภูมิปัญญาการผลิตสุราพื้นบ้าน โดยแต่ก่อนนิยมทำกันเองในแต่ละบ้านสำหรับดื่มเป็นยาสมุนไพรบำรุงสุขภาพ และใช้สำหรับต้อนรับแขกผู้มาเยี่ยมเยียนที่บ้าน ซึ่งสิ่งที่สำคัญขึ้นอยู่กับลูกแป้งซึ่งประกอบไปด้วยสมุนไพรหลากหลายชนิด และสิ่งนี้เองคือภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนแก่ลูกหลานสืบทอดกันมาจวบจนปัจจุบัน

แหล่งศึกษาภูมิปัญญาการผลิตสุราพื้นบ้านในโปรแกรมการศึกษาวิถีชุมชน คือ โรงงานสุราแพรวุटना เหตุผลที่คัดเลือกโรงงานนี้ เนื่องจากเป็นโรงงานผลิตสุราพื้นบ้านที่ผ่านมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและได้รับประกาศนียบัตรรับรองว่าเป็นโรงงานที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

วิธีการผลิตสุราพื้นบ้าน มีวิธีทำดังต่อไปนี้

กระบวนการแช่และการหมัก

คือ นำปลายข้าวเหนียวใส่ตะขாயและแช่น้ำ 5 นาที หลังจากนั้นให้ล้างน้ำจนใสแล้วเอาไปนึ่งจนสุก เสร็จแล้วให้นำไปผึ่งจนเย็น หลังจากนั้นนำไปใส่ถัง 5 กิโลกรัม แล้วคลุกกับเชื้อลูกแป้ง (ส่วนใหญ่ทำจากสมุนไพร กว่า 20 ชนิด เช่น ตะไคร้ ข่า แป้งข้าวเหนียว ดีปรี เป็นต้น) ประมาณ 1 ช้อนตวง และน้ำ 1 ชัน คลุกให้เข้ากันแล้วนำถุงปิดไว้นำไปเก็บ ทิ้งไว้ 5 วัน เมื่อครบกำหนดแล้วให้เติมน้ำเข้าไปประมาณพอดีแล้วนำไปเก็บ ทิ้งไว้อีก 6 วัน เมื่อครบกำหนดก็สามารถนำไปกลั่นได้

กระบวนการกลั่น

จะใช้กระบวนการระเหยกลายเป็นไอเมื่อความร้อนปะทะความเย็นจะกลายเป็นไอน้ำ ซึ่งไอน้ำนี้จะกลายเป็นหยดสุราออกมาโดยจะมีดักที่อยู่ประมาณ 50 ดีกรี วิธีการคือ คนข้าวที่หมักไว้แล้ว

เทใส่ถังที่จะต้ม หลังจากนั้นใส่รางรินไว้ตรงกลาง เสร็จแล้ววางกะทะใบบัวใสน้ำให้เต็มกะทะ ส่วนบริเวณตรงปากถังกับกะทะให้ใช้ผ้าพันไม่ให้ไอน้ำข้างในออกได้ และบริเวณท่อรางรินให้น้ำสาย ยางมาต่อยังถังที่จะใส่สุรา เสร็จแล้วก็ก่อไฟ รอคจนข้าวที่เทใส่ถังเดือด หลังจากนั้นจะมีไอน้ำลอย ขึ้นมากก็จะไปกระทบกับกะทะใบบัวที่บรรจุน้ำเย็นอยู่ หลังจากนั้นก็จะกลายเป็นหยดน้ำเมื่อได้รับความเย็นหยุดใส่รางริน และไหลลงมาตามท่อโดยผ่านสายยาง และลงสู่ถัง เมื่อเวลาผ่านไปสัก พักน้ำในกะทะใบบัวก็จะเริ่มร้อน เพราะฉะนั้นจะต้องเปลี่ยนน้ำให้เย็นตลอดเวลา ซึ่งในการ กลั่น 1 ครั้ง จะใส่ข้าวที่หมักไว้ประมาณ 8 ถังซึ่งจะได้สุราที่กลั่นแล้วประมาณ 280 ขวด

กระบวนการบรรจุเพื่อจำหน่าย

หลังจากได้สุรากลั่นแล้วให้นำสุราทุกหยดเทลงใส่ถังขาวใหญ่เพื่อนำมากรองดักสารพิษ ซึ่งวิธีการกรองนี้จะทำให้กลิ่นของสุราหอมไม่จุน หลังจากนั้นก็นำไปปรับดีกรีโดยใช้น้ำสะอาด ใส่ผสมลงไปจนถึงแล้วใช้ปรอทวัดให้ได้ตรงตามความต้องการที่ลูกค้าสั่ง(โดยส่วนใหญ่จะมี 30 / 35 และ 40 ดีกรี) เมื่อปรับดีกรีเสร็จก็นำไปบรรจุใส่ขวด หลังจากนั้นก็นำไปปั๊มฝา ติดแสตมป์ และบรรจุใส่กล่องพร้อมจำหน่าย

“คุณภาพของสุราที่บ้านที่ดีของชาวห้วยหม้าย คือ ต้องใสไม่มีตะกอนมีกลิ่นหอม รสชาติหวาน”

ภาพที่ 14 คีศึกษาภูมิปัญญาการผลิตสุราที่บ้าน ณ โรงงานสุราแพรร่ยุทธนา

การวิเคราะห์ศักยภาพการศึกษาภูมิปัญญาการผลิตสุราที่บ้าน โรงงานสุราแพรร่ยุทธนา พบว่า ในการศึกษาภูมิปัญญาการผลิตสุราที่บ้าน ณ โรงงานสุราแพรร่ยุทธนา มีจุดเด่น คือเป็นโรงงานผลิตสุราที่บ้านที่ผ่านมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและได้รับประกาศนียบัตรรับรองว่าเป็นโรงงานที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งศึกษาถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ห้วยหม้ายที่ได้ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่โบราณจวบจนปัจจุบันซึ่งมีการผลิตสุราที่บ้านมาอย่างยาวนาน หลังจากเรือน จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สำคัญของตำบลห้วยหม้ายและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

คนทั่วไป รวมถึงยังเป็นแหล่งเรียนรู้วิวัฒนาการของภูมิปัญญาที่สั่งสมมาแต่สมัยโบราณได้แสดงวิธีการผลิตสุราพื้นบ้านตั้งแต่กระบวนการแช่ การหมัก การกลั่นและการบรรจุเพื่อจำหน่าย

5) ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP)

เป็นแหล่งรวมผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากชุมชนท้องถิ่น จากทุกตำบลในอำเภอสองซึ่งมีหลากหลายชนิด เช่นผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา ผลิตภัณฑ์ตุลโลหะ ดอกไม้ประดิษฐ์จากดิน ผลิตภัณฑ์จากขี้เลื่อย ผลิตภัณฑ์จากมะพร้าว เช่น โคมไฟ กระปุกออมสิน เครื่องจักรสาน ของชำร่วยที่ทำจากไม้ สุราพื้นบ้าน ผ้าไหม และอาหารคาวหวานของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

ภาพที่ 15 ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP)

การวิเคราะห์ศักยภาพศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP)

พบว่า ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้หลายกลุ่ม รวมถึงมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายในตำบลต่างๆ ของอำเภอสองมารวมไว้ที่นี่ สะดวกในการซื้อหา อยู่ติดถนนหลัก ระยะทางไม่ไกล ที่จอดรถกว้างขวาง มีห้องสุขาอำนวยความสะดวกอย่างเพียงพอ

ผู้รู้ของชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนห้วยหม้าย

นอกเหนือจากศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางทรัพยากรทางธรรมชาติที่สวยงามและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า มากด้วยคุณค่าแล้ว ชุมชนห้วยหม้ายยังมีผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านหลากหลายแขนงอีกด้วย ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับ ที่	ผู้รู้(ชื่อ-สกุล)	หมู่	ความรู้ด้าน	การแสดงผลบทบาทใน ชุมชน
1	พระครูพิสาร บุญญาคม	1	ธรรมะ	เทศนา อบรมสั่งสอนให้ ประชาชนอยู่ในศีลธรรม
2	อาจารย์ปรารภ แผงพิศ	1	วิถีชีวิต/ประวัติชุมชน	ให้ผู้ให้ความรู้ด้านเรื่องราว ของหมู่บ้าน/วิถีชาวบ้าน
3	นางมาลัย จุงปามอญ	1	การเกษตร	หมอดิน/ปุ๋ยหมัก/ปุ๋ยชีวภาพ
4	นายช่างบุญมา อินทร์ จันทร์	1	ก่อสร้าง ประปา	เป็นช่างก่อสร้าง มีความรู้ ความสามารถทางด้านการ สร้างที่อยู่อาศัย สามารถ อ่านแบบแปลนได้ และ รับ ซ่อม วางท่อน้ำประปาได้
5	นายทาน นำพล	2	เป่า	รักษาผู้ป่วยด้วยการเป่า เวทมนต์ มีความรู้ ความสามารถในการใช้คาถา ปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บให้แก่คน ในชุมชน เช่น น้ำร้อนลวก ปวดฟันสามารถรักษาหาย ได้
6	นายพุทธ ปวงคำ	2	สงเคราะห์	เป็นผู้นำทางพิธีกรรม สงเคราะห์เพื่อให้อยู่ดีมีสุข
7	นายแก้ว หงษ์สาม	2	บูชาเทียน	เป็นผู้นำทางพิธีกรรมบูชา เทียนเพื่อให้อยู่ดีมีสุข
8	นายเสาร์ สารเวช	2	บูชาเทียน	เป็นผู้นำทางพิธีกรรมบูชา เทียนเพื่อให้อยู่ดีมีสุข
9	พ่อหนานมี ขอนปง	3	สมุนไพรพื้นบ้าน	รักษาผู้ป่วยด้วยยา สมุนไพร
10	นายศิริวะ ขอนปง	3	สะเดาะเคราะห์	เป็นผู้นำทางพิธีกรรมสะเดาะ เคราะห์เพื่อให้อยู่ดีมีสุข

ลำดับ ที่	ผู้รู้(ชื่อ-สกุล)	หมู่	ความรู้ด้าน	การแสดงบทบาทใน ชุมชน
11	นายประสงค์ ขอนแก่น	4	ประวัติหมู่บ้าน	ผู้ถ่ายทอดความเป็นมา/ ประวัติของหมู่บ้าน
12	นายโท ขอนรักษ์	4	สะเดาะเคราะห์	เป็นผู้นำทางพิธีกรรมสะเดาะ เคราะห์เพื่อให้อยู่ดีมีสุข
13	นายเหลี่ยม รongถนัน	4	สะเดาะเคราะห์	เป็นผู้นำทางพิธีกรรมสะเดาะ เคราะห์เพื่อให้อยู่ดีมีสุข
14	นายตา แก้วมุกดา	4	จักสาน	เป็นช่างจักสานไม้กวาด ค่อง ตะกร้า สุ่ม ชะลอม ฯลฯ
15	นางสาวสมศรี คงคารักษ์	4	ดนตรีพื้นบ้าน	เป็นนักดนตรีและเป็นผู้มี ความรู้เรื่องขอพื้นเมือง สีสะ ล้อ
16	นายทอง กันตริ	5	จักสาน	เป็นช่างจักสานตะกร้า สุ่ม ชะลอม ฯลฯ
17	นายรัชการ ดอนไศรภ	5	จักสาน	เป็นช่างจักสานตะกร้า สุ่ม ชะลอม ฯลฯ
18	นายบัน ขอนเมฆ	6	ยาต้มสมุนไพรร	เป็นผู้มีความรู้เรื่องยา สมุนไพรรและรักษาผู้ป่วย ด้วยยาสมุนไพรร
19	นายสิงห์โต ขอนเพชร	6	การเป่า	รักษาผู้ป่วยด้วยการเป่า เวทมนต์คาถา มีความรู้ ความสามารถในการใช้คาถา ปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บให้แก่คน ในชุมชน เช่น แก้วปวด เจ็บ ขาต่างๆ
20	นายสมบุญ ขอนกลาย	6	การสู่ขวัญ/สะเดาะ เคราะห์	เป็นหมอสู่ขวัญและเป็นผู้มี ความรู้ทางพิธีกรรมสะเดาะ เคราะห์ เพื่อให้อยู่ดีมีสุข

ลำดับ ที่	ผู้รู้(ชื่อ-สกุล)	หมู่	ความรู้ด้าน	การแสดงบทบาทใน ชุมชน
21	นายศิลป์ สีงุ่ม	7	การทำขวัญนา	เป็นผู้มีความรู้ทางพิธีกรรมการทำขวัญนาของหมู่บ้านและมีความชำนาญในการเขียน อานภาษา ล้านนา
22	นายนิพนธ์ กิตติวงศ์	7	ยาแผนโบราณ	ทำยาต้มกินหมอยามีการอนุรักษ์สมุนไพรและรักษาผู้ป่วยด้วยยาแผนโบราณจากพืชสมุนไพรในท้องถิ่น
23	นายพูน กิตติวงศ์	7	คาถาอาคม	มีความรู้ความสามารถในการใช้คาถาบดเป่าโรคภัยไข้เจ็บให้แก่คนในชุมชน
24	นายวิวัฒน์ วงการวรรณ	8	การศึกษา	ประวัติชุมชนวิถีชีวิตคนชุมชน
25	นายประสิทธิ์ เมืองไทย	8	ปศุสัตว์	หมอสัตว์ ดูแล รักษา สัตว์ในชุมชน
26	นายจันทร์ อิมแก้ว	8	การทำเกษตร	การปลูกข้าวโพด ถั่วเหลืองในชุมชน
27	นายอินทร์ เครือสนธิ์	9	หมอพื้นบ้าน(เป่า)	รักษาผู้ป่วยโดยใช้คาถาบดเป่าโรคภัยไข้เจ็บให้แก่คนในชุมชน
28	นายนิพนธ์ สนใจ	9	หมอพื้นบ้าน(เป่า)	รักษาผู้ป่วยโดยใช้คาถาบดเป่าโรคภัยไข้เจ็บให้แก่คนในชุมชน
29	นายสิงหุล พุทธอง	9	หมอพื้นบ้าน	รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร
30	นายเชียว ต่างใจ	9	จักสาน/ตีตุง/เป่าขลุ่ย	เป็นช่างจักสานตะกร้า สุ่มชะลอม และเป็นผู้รู้ด้านการตีตุง การเป่าขลุ่ย

ลำดับ ที่	ผู้รู้(ชื่อ-สกุล)	หมู่	ความรู้ด้าน	การแสดงบทบาทใน ชุมชน
31	นายอินตา ยาวิชัย	10	งานบุญ	เป็นผู้มีความรู้ด้านการ ทำงานบุญต่างๆ (พ่อ อาจารย์)
32	นายสกุล บุญสุข	10	ด้านดนตรีพื้นเมือง แกะสลัก	เป็นนักดนตรีพื้นเมืองและผู้มี ความรู้ด้านดนตรี อีกทั้งเป็น ช่างแกะสลักไม้บานประตู หน้าต่าง
33	นายรุ่ง ขอนดง	10	จักสาน	เป็นช่างจักสานตะกร้า สุ่ม ชะลอม ฯลฯ
34	นายสีมุก ขอนพิกุล	11	ขวัญนาค/สังเคราะห์	เป็นผู้ทำพิธีกรรมการทำขวัญ นาคและพิธีกรรมสังเคราะห์ ของหมู่บ้าน
35	นายเหมย บุญสนอง	11	ตีเหล็ก	เป็นช่างตีเหล็ก ทำจอบ เสียม เคียว มีดพัว
36	นายจันทร์ มาลา	12	ยาสมุนไพร	มีการอนุรักษ์สมุนไพรและ รักษาผู้ป่วยด้วยยาสมุนไพร ในท้องถิ่น
37	นายพรมมา คำเปล่ง	13	จักสาน	เป็นช่างจักสานตะกร้า สุ่ม ชะลอม ฯลฯ
38	นายเลิศ แข็งแรง	13	สะเดาะเคราะห์	เป็นผู้ทำพิธีกรรมสะเดาะ เคราะห์ในหมู่บ้านเพื่อให้อยู่ ดีมีสุข
39	นายคำ ขอนพิกุล	14	สะเดาะเคราะห์/ต่อ กระดูก/สูขวัญ	เป็นผู้ทำพิธีกรรมสะเดาะ เคราะห์พิธีสูขวัญในหมู่บ้าน /รักษาต่อกระดูกโดยใช้ การแพทย์พื้นบ้าน

ลำดับ ร	ผู้รู้(ชื่อ-สกุล)	หมู่	ความรู้ด้าน	การแสดงบทบาทใน ชุมชน
40	นายแสน ขอนกลาย	14	สะเดาะเคราะห์/ต่อ กระดูก/สูขวัญ	เป็นผู้ทำพิธีกรรมสะเดาะ เคราะห์พิธีสูขวัญในหมู่บ้าน /รักษาต่อกระดูกโดยใช้ การแพทย์พื้นบ้าน
41	นายอยู่ บุญสิทธิ์	14	หมอพื้นเมือง	รักษาอาการเจ็บป่วยด้วย การเป่าน้ำมันต์ เป่าแก้พิษ ต่างๆ
42	นายสัมฤทธิ์ บุญสิทธิ์	14	หมอพื้นเมือง	รักษาอาการเจ็บป่วยด้วย การเป่าน้ำมันต์ เป่าแก้พิษ ต่างๆ
43	แม่เสาร์ แก้วโก	14	ทรงเจ้า	เป็นร่างทรงเจ้าเพื่อแก้เคล็ด ให้ชีวิตเป็นสุขปราศจาก เคราะห์กรรม
44	นางแก้ว แก้วโก	14	ทรงเจ้า	เป็นร่างทรงเจ้า
45	นางพวน บุญสม	14	ทรงเจ้า	เป็นร่างทรงเจ้า
46	นายฮืด แก้วโก	14	หมอพื้นเมือง	รักษาอาการป่วยโดยใช้พืช สมุนไพรและคาถาบิดเป่า โรคภัยไข้เจ็บให้แก่คนใน ชุมชน
47	นางม้วน อินสา	14	หมอพื้นเมือง	รักษาอาการป่วยโดยใช้พืช สมุนไพรและคาถาบิดเป่า โรคภัยไข้เจ็บให้แก่คนใน ชุมชน
48	นายศิริ อินจันทร์	15	จ้อยพื้นบ้าน/ซอ/คำว	นักร้องจ้อยพื้นบ้าน/ซอ/คำว
49	นายมา ใจเศษ	15	สูขวัญ/บูชาท้าวทั้ง4	เป็นผู้ทำพิธีสูขวัญและ พิธีกรรมบูชาท้าวทั้ง 4 ใน หมู่บ้าน
50	นายสาป ใจเศษ	15	จักสาน	เป็นช่างจักสานตะกร้า สุ่ม

ลำดับที่	ผู้รู้(ชื่อ-สกุล)	หมู่	ความรู้ด้าน	การแสดงบทบาทในชุมชน
51	นางวรางคณา พลายกลาง	16	แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร	น้ำข้าวกล็อง
52	นายแก้วมา พลายกลาง	16	สังเคราะห์/เอาขวัญ	เป็นผู้ทำพิธีสังเคราะห์/เอาขวัญ ในหมู่บ้านเพื่อให้อยู่ดีมีสุข
53	นายคำ เพ็ญหาญ	17	สะเดาะเคราะห์/บูชาไฟ/เป่า แก้วพิษต่างๆ	เป็นผู้ทำพิธีสะเดาะเคราะห์/มีความรู้ความสามารถในการใช้คาถาปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ แก้วพิษต่างๆ ให้แก่คนในชุมชน
54	นายสุนทร ไชยประ	17	หมอพื้นเมือง / เป่าน้ำมันต์/เป่าแก้วพิษต่างๆ	รักษาโรคภัยไข้เจ็บและพิษต่างๆ โดยใช้ น้ำมันต์/คาถาปิดเป่าให้แก่คนในชุมชน
55	นางแก้ว นวลจันทร์	17	ทรงเจ้า	เป็นร่างทรงเจ้าเพื่อแก้เคล็ดให้ชีวิตเป็นสุขปราศจากเคราะห์กรรม

ตารางที่ 8 ข้อมูลด้านผู้รู้ของชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนห้วยหม้ายทั้ง 17 หมู่บ้าน

1.3) ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย

จากการจัดเวทีชาวบ้านวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย โดยมีแกนนำชุมชนห้วยหม้าย ได้แก่ ผู้สูงอายุ เยาวชนกลุ่มรักษาดอยหลวง กลุ่มแม่บ้าน พระ ครู ปราชญ์ชาวบ้าน หมอเมือง เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย และเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง จำนวน 50 คน ให้ข้อมูลปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย พบว่า ชุมชนห้วยหม้ายมีปัญหาในเรื่องของเส้นทางคมนาคมลำบาก ไม่สะดวก การประชาสัมพันธ์ข่าวสารไม่ค่อยทั่วถึง ประชาชนในพื้นที่ยังคงมีการตัดไม้ทำลายป่าจากการผลิตสุรากลั่นพื้นบ้านยังไม่ได้มาตรฐานและไม่ผ่านการรับรองจากภาครัฐ (บางโรงงาน) ยังคงมีคนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้

เยาวชนคลังโคลั้วตฤณิยมเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกโดยลืมหากเหง้าวัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อแบบดั้งเดิมไม่ได้รับการสืบทอดต่อเยาวชน รวมถึงชุมชนชาตกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ให้อนุชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง เช่น อักษรล้านนา ประวัติเรื่องเล่าของชุมชนห้วยหม้าย การทำบายศรี อาหารท้องถิ่น เช่น น้ำปู เต้าทอ การแพทย์พื้นบ้านจากพืชสมุนไพร การทำเครื่องจักสาน การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่นบูชาท้าวทั้งสี่ การสะเดาะเคราะห์ พิธีข้าวเบ็ก เป็นต้น ขาดการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ข้อมูลดังกล่าวถือเป็นพื้นฐานในการวางแผนพัฒนาสู่การบริหารจัดการเพื่อให้คนชุมชนสามารถเป็นผู้จัดการการท่องเที่ยวในชุมชนด้วยตัวของชุมชนเองได้

แผนภูมิที่ 2 สภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย

2) ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : การพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

หลังจากการศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ บริบทชุมชนห้วยหม้าย ศักยภาพทางการท่องเที่ยวชุมชนห้วยหม้าย สภาพปัญหา ตลอดจนอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย โดยให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมค้นหา สภาพปัญหาของชุมชนห้วยหม้าย ส่งผลให้ชุมชนห้วยหม้ายรู้จักตนเองได้ดียิ่งขึ้น เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนห้วยหม้ายเห็นถึงศักยภาพทางการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนของ

ตนเอง เห็นถึงทุนทางสังคมที่ชาวบ้านห้วยหม้ายมีอยู่ และเห็นถึงโอกาสในการพัฒนาการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะที่หนึ่งแล้วนั้น ในระยะที่สองจะเป็นการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นประกอบด้วยกลุ่มประชาชนและกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ที่สนใจสมัครเป็นมัคคุเทศก์ชุมชน จำนวน 30 คน ซึ่งมีกระบวนการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ดังนี้

1) จัดเวทีสำรวจความต้องการอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายในการพัฒนาศักยภาพเพื่อรองรับสู่การท่องเที่ยวในชุมชนห้วยหม้าย

จากการจัดเวทีชาวบ้านวิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพแกนนำอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายเพื่อรองรับสู่การท่องเที่ยวในชุมชนห้วยหม้าย พบว่า แกนนำอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายต้องการพัฒนาศักยภาพตนเองเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

(1) พัฒนาคำความรู้เรื่องการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม

(2) พัฒนาคำความรู้เรื่องข้อมูลชุมชน ทุนทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลห้วยหม้าย เช่น วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตของชุมชนห้วยหม้าย เพื่อให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นบรรยายข้อมูลชุมชนที่ถูกต้องในการนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวโดยเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

(3) พัฒนาคำความรู้เรื่องทักษะการเป็นมัคคุเทศก์เพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น การพูดในที่ชุมชน การให้บริการนักท่องเที่ยว เพื่อให้แกนนำมัคคุเทศก์ตำบลห้วยหม้ายมีความรู้ในเรื่องการบริการและการปฏิบัติของมัคคุเทศก์ที่ถูกต้อง

หลังจากแกนนำชุมชนและอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายได้วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้ายแล้วนั้น ชาวบ้านจึงร่วมกันระดมความคิดว่าควรมีการพัฒนาศักยภาพแกนนำอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้าย ใน 3 ประเด็นดังกล่าวเพื่อให้การจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้ายเป็นรูปธรรมและดำเนินต่อไปได้ด้วยคนในชุมชนอย่างแท้จริงและต่อเนื่อง

2) การพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

หลังจากทราบความต้องการของอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายในการพัฒนาศักยภาพเพื่อรองรับสู่การท่องเที่ยวในชุมชนห้วยหม้ายแล้วจึงจัดกิจกรรมและจัดโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนห้วยหม้าย ดังนี้

(1) จัดศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม ณ สถานี่

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 1-2 พฤษภาคม 2552 ณ โฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ออน จังหวัด เชียงใหม่ ซึ่งคณะผู้วิจัยร่วมกับคณะแกนนำชุมชนห้วยหม้ายได้ไปศึกษาดูงานที่บ้านแม่กำปองเพื่อ เป็นเวทีแลกเปลี่ยนรู้กับชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวด้วยตัวชุมชนเอง เพื่อ จุดประกายความคิดในการหาแนวทางพัฒนาชุมชนของตนเองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยชุมชน เป็นผู้จัดการด้วยชุมชนเอง เกิดการเรียนรู้ทางลัดด้วยการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการ การท่องเที่ยวจาก best practice ของชุมชนแม่กำปอง เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ห้วยหม้ายสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหาร จัดการ

ซึ่งจากการศึกษาดูงาน พบว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ "หมู่บ้านแม่กำปอง" เกิดขึ้นตั้งแต่ ปี 2539 โดยในช่วงแรกนั้นหมู่บ้านยังไม่มีความพร้อมมากนัก เนื่องจากถนนหนทางและการ ติดต่อสื่อสารลำบาก ไม่มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง และไม่มีเงินลงทุน การดำเนินการในช่วงแรกนั้น เริ่มจากการทำความเข้าใจกับคนในชุมชนในเรื่องของโฮมสเตย์ ซึ่งในการลงทุนเริ่มแรกนั้น เน้นที่ การลงทุนจากสิ่งที่มีอยู่แล้วทำให้จำนวนเงินลงทุนไม่มากนัก และมีการรวมกลุ่มเพื่อสร้าง มูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เช่น มีกลุ่มของที่พัก กลุ่มมัดคุเทศก์ กลุ่มช่างฟ้อน กลุ่ม หมอยาพื้นบ้าน กลุ่มนวดแผนไทย ฯลฯ และเปิดตัวอย่างเป็นทางการครั้งแรกในวันที่ 10 ธันวาคม 2543 ต่อมาเมื่อหมู่บ้านมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวมากขึ้น ทางหมู่บ้านก็มีการทำ การตลาดการท่องเที่ยวผ่านหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และเริ่มมีการประสานงานกับ บริษัทผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวมากขึ้น ซึ่งในปีแรกที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาพักนั้นหมู่บ้านมีรายได้กว่า 80,000 บาท และมีรายได้ เพิ่มขึ้นอย่างน้อย 2 เท่าทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลพีชสวนโลกทางหมู่บ้านมีรายได้ มากกว่า 1,000,000 บาท และหลังจากนั้นรายได้ก็ไม่เคยลดลง

ส่วนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของหมู่บ้านนั้นจะมีลักษณะที่เน้นการพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการให้บริการที่พักแบบโฮม สเตย์ โดยนักท่องเที่ยวจะเข้ามาพักกับชาวบ้าน ร่วมกันทำบุญตักบาตรที่วัดในตอนเช้า และเที่ยว ชมวิถีชีวิต ศิลปหัตถกรรม ประเพณีพื้นบ้านของชาวบ้าน อาทิ การเก็บใบเมี่ยง การทำเมี่ยง และ การเดินศึกษาธรรมชาติ โดยมีไกด์ในหมู่บ้านนำทางพร้อมให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ ของหมู่บ้าน กระจายรายได้ สร้างงานในชุมชน การท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำให้ชาวบ้านตื่นตัว ปรึกษาหารือและ ร่วมมือช่วยเหลือกัน ตลอดจนเกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์เพื่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ร่วมกันเท่านั้น แต่ผลสำคัญของการท่องเที่ยวคือ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ในการจุนเจือครอบครัว มากขึ้น จากการที่ชาวบ้านร่วมตัวกันจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ตามความถนัดและความสนใจของตน เพื่อ

รับการอบรมพัฒนาอาชีพเสริมที่ผู้นำหมู่บ้านจัดขึ้นเช่น กลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน กลุ่มนวดแผนโบราณ กลุ่มดนตรีพื้นเมือง กลุ่มฟ้อนรำ กลุ่มโกลด์ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ชา กาแฟ มันฝรั่งทอดกรอบ กลุ่มจักสานหมวก ตะกร้าใส่ไข่ ซึ่งทุกกลุ่มมีความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวทั้งสิ้น

ส่วนการบริหารจัดการชุมชน ในเรื่องของทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการดูแลสุขภาพธรรมชาติ ดูแลบริหารจัดการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวที่หมู่บ้านแม่กำปองดำเนินมาได้ 9 ปี คือเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเมื่อปี 2543 มาจนถึงปัจจุบัน 9 ปีกว่า ซึ่งการบริหารจัดการชาวบ้านได้บริหารจัดการในเรื่องของการท่องเที่ยว ในระบบของสหกรณ์ ซึ่งหมู่บ้านมีสหกรณ์ไฟฟ้าเป็นองค์กรหลักของชุมชน ดังนั้นการบริหารจัดการในเรื่องของท่องเที่ยวก็คือ ใช้ระบบของสหกรณ์โดยเอาเรื่องการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมหนึ่งของสหกรณ์ ซึ่งการบริหารจัดการก็ผ่านการวิจัยจากพี่น้องในชุมชนของเราเอง ก็คืองานวิจัยชาวบ้านโดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งสนับสนุนงบประมาณ มาที่จะใช้งบประมาณในการวิจัย เพื่อหารูปแบบในการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ก็เลยได้รูปแบบการบริหารจัดการขึ้นมา และใช้มาจนถึงปัจจุบัน ก็ยังใช้แนวทางนี้อยู่ บริหารจัดการในรูปของสหกรณ์แล้วส่วนการบริหารจัดการในส่วนของการบริการรับแขก โดยเฉพาะบ้าน Home stay ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 19 หลัง ก็ใช้วิธีการโดยหมุนเวียนกันหรือเป็นคิวกัน ในการที่จะรับแขก โดยที่ว่าจะเรียงลำดับกันไป โดยที่ว่ามีแขกมาเต็ม ก็ลงเต็มพื้นที่ แต่หากนักท่องเที่ยวมาไม่เต็ม ก็เรียงกันไป อันนี้ก็เป็นส่วนบริหารจัดการในหมู่บ้านที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การบริหารจัดการโฮมสเตย์ของบ้านแม่กำปองนั้นจะบริหารจัดการผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งภายหลังยกฐานะเป็นสภาชุมชนหมู่บ้านแม่กำปอง ซึ่งจะมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนในการบริหารจัดการ ทั้งในเรื่องของการกระจายนักท่องเที่ยวไปยังบ้านพักโฮมสเตย์ หรือกลุ่มบริการนักท่องเที่ยวต่างๆ จะใช้ระบบการหมุนเวียนอย่างยุติธรรมโดยคณะกรรมการ รวมถึงการจัดสรรเงินรายได้ที่ได้รับจากนักท่องเที่ยวเป็นส่วนๆตามที่ได้มีการตกลงกันไว้ โดย เงินจำนวน 550 บาท ที่ได้รับจากนักท่องเที่ยวสำหรับ ค่าใช้จ่ายในการพักแรม 2 วัน 1 คืน อาหาร 3 มื้อ จะถูกจัดสรรให้กับเจ้าของบ้านพัก 350 บาท (สำหรับที่พัก 100 บาท ค่าบริการให้ความสะดวก 100 บาท ค่าอาหารมื้อละ 50 บาท 3 มื้อ รวมเป็น 150 บาท) เป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียมอาหารสำหรับตัดขาดในตอนเช้า 50 บาท ที่เหลือ 150 บาทจะถูกเก็บเข้าเป็นเงินรายได้ของหมู่บ้าน ซึ่งจะมีการสรุปบัญชีเงินรายได้ทุกเดือน โดยรายได้ที่ได้จะถูกจัดแบ่งดังนี้

30 %	นำฝากเข้าบัญชีสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง
20%	นำฝากเข้าบัญชีพัฒนาหมู่บ้าน

25%	จ่ายตอบแทนผู้บริหารจัดการ
10%	จ่ายตอบแทนคณะกรรมการสภาชุมชนหมู่บ้านแม่กำปองในรูปแบบของโบนัสและเบี้ยเลี้ยง
15%	เป็นกองทุนสวัสดิการช่วยเหลือชาวบ้านที่เจ็บป่วยและไม่สบาย

นอกจากจะมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนในเรื่องของการบริหารจัดการรายได้แล้ว หมู่บ้านแม่กำปองยังมีระเบียบปฏิบัติของการท่องเที่ยวในหมู่บ้านเพื่อให้นักท่องเที่ยวและชาวบ้านได้ใช้เป็นบรรทัดฐานเดียวกันในการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน โดยมีระเบียบปฏิบัติ 7 หมวดด้วยกันคือ 1.การรักษาความปลอดภัยในชุมชนและนักท่องเที่ยว 2.การอนุรักษ์อาคารสถานที่ 3. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ 4.การอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่า 5.การอนุรักษ์แม่น้ำลำห้วย 6. การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น และ 7. การจัดการรายได้เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้าน จากหมวดมาตรการหลัก 7 หมวดข้างต้น ชาวบ้านได้ช่วยกันทำรายละเอียดในแต่ละหมวด แล้วแจ้งชาวบ้านเพื่อทราบในที่ประชุมหมู่บ้าน จากนั้นชาวบ้านก็ช่วยกันเขียนป้ายติดประกาศไว้ตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ในหมู่บ้าน เพื่อให้นักท่องเที่ยวและทุกคนในชุมชนได้รับรู้และปฏิบัติตาม เช่น ในการจัดการเส้นทางเดินป่าทุกเส้นทาง ทางหมู่บ้านจะกำหนดเส้นทางในการเดินเที่ยวชมธรรมชาติว่า นักท่องเที่ยวจะต้องเดินบนเส้นทางที่กำหนดไว้เท่านั้น โดยมีไกด์ชาวบ้านเป็นผู้คอยดูแล เพื่อป้องกันการถูกทำลายจากการเที่ยวชม ห้ามนักท่องเที่ยวตัดหรือเก็บดอกไม้ต้นไม้อื่นๆ ตลอดจนนำทรัพยากรในป่าทุกชนิดออกนอกพื้นที่โดยไม่ได้รับอนุญาต เพื่อให้นักท่องเที่ยวและชาวบ้านมีจิตสำนึกไม่ทำลายและช่วยอนุรักษ์ให้อยู่อย่างยั่งยืน

สำหรับการทำการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ของหมู่บ้านแม่กำปองนั้น หัวใจสำคัญอยู่ที่ “ผลิตภัณฑ์” ซึ่งจุดเด่นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ชัดเจนคือ การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ดอยม่อนล้าน (เป็นจุดชมวิวยุคจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,700 เมตร) น้ำตกแม่กำปอง น้ำตกธารทอง และแหล่งพันธุ์ไม้หายาก เช่น ดอกเอื้องดิน และดอกกำปอง รวมถึงวิถีชีวิตความอยู่ของคนในชุมชนที่เป็นแบบเรียบง่าย มีความสามัคคี และมีอัธยาศัยดี ซึ่งเป็นเสมือนมนต์เสน่ห์ของหมู่บ้านที่ทำให้นักท่องเที่ยวอยากกลับมาเที่ยวที่หมู่บ้านอีกครั้ง นอกจากนี้การสื่อสารทางการตลาดที่มีความหลากหลาย ผ่านช่องทางต่างๆ เช่น การบอกต่อของลูกค้า แฟนคลับ โบรชัวร์ ผ่านการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บริษัททัวร์ในประเทศและต่างประเทศ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านไม่เคยลดลง

ปัจจุบันจำนวนครัวเรือนที่สามารถรับนักท่องเที่ยวมีจำกัดเพียง 19 ครัวเรือนรับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละ 60 คน ทำให้โอกาสขยายจำนวนนักท่องเที่ยวมีน้อยประกอบกับหมู่บ้านแม่

กำปอง มีครัวเรือนทั้งหมด 132 ครัวเรือน หากต้อนรับนักท่องเที่ยวโดยหวังปริมาณและการค้ามากเกินไป จนขาดเอกลักษณ์ของท้องถิ่นจะทำให้คุณค่าการท่องเที่ยวลดลงไปได้ ทั้งนี้สิ่งที่ต้องพัฒนาเพิ่มคือการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ จากปัจจุบันที่มีชาวบ้านเพียง 6 คนที่สามารถเป็นผู้นำเที่ยวได้และมีความรู้เรื่องธรรมชาติ แต่ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้ทำให้สื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้ไม่ดีนักและเกิดปัญหานำนักท่องเที่ยวไปสถานที่ที่ไม่น่าสนใจ และตอบข้อซักถามของนักท่องเที่ยวที่ลึกซึ้งไม่ได้

ซึ่งจากการศึกษาดูงานครั้งนี้ ทำให้แกนนำชุมชนช่วยห้มีความรู้ความเข้าใจแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น และจากการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนช่วยห้ที่เข้าร่วมโครงการศึกษาดูงานฯ พบว่า ส่วนใหญ่สนใจแนวคิดและวิธีการของผู้ใหญ่พรหมมินทร์ จากการศึกษาดูงานบ้านแม่กำปองโดยคิดที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนช่วยห้ต่อไป

(2)หลักสูตรอบรมเรื่องข้อมูลชุมชน ทูทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลช่วยห้

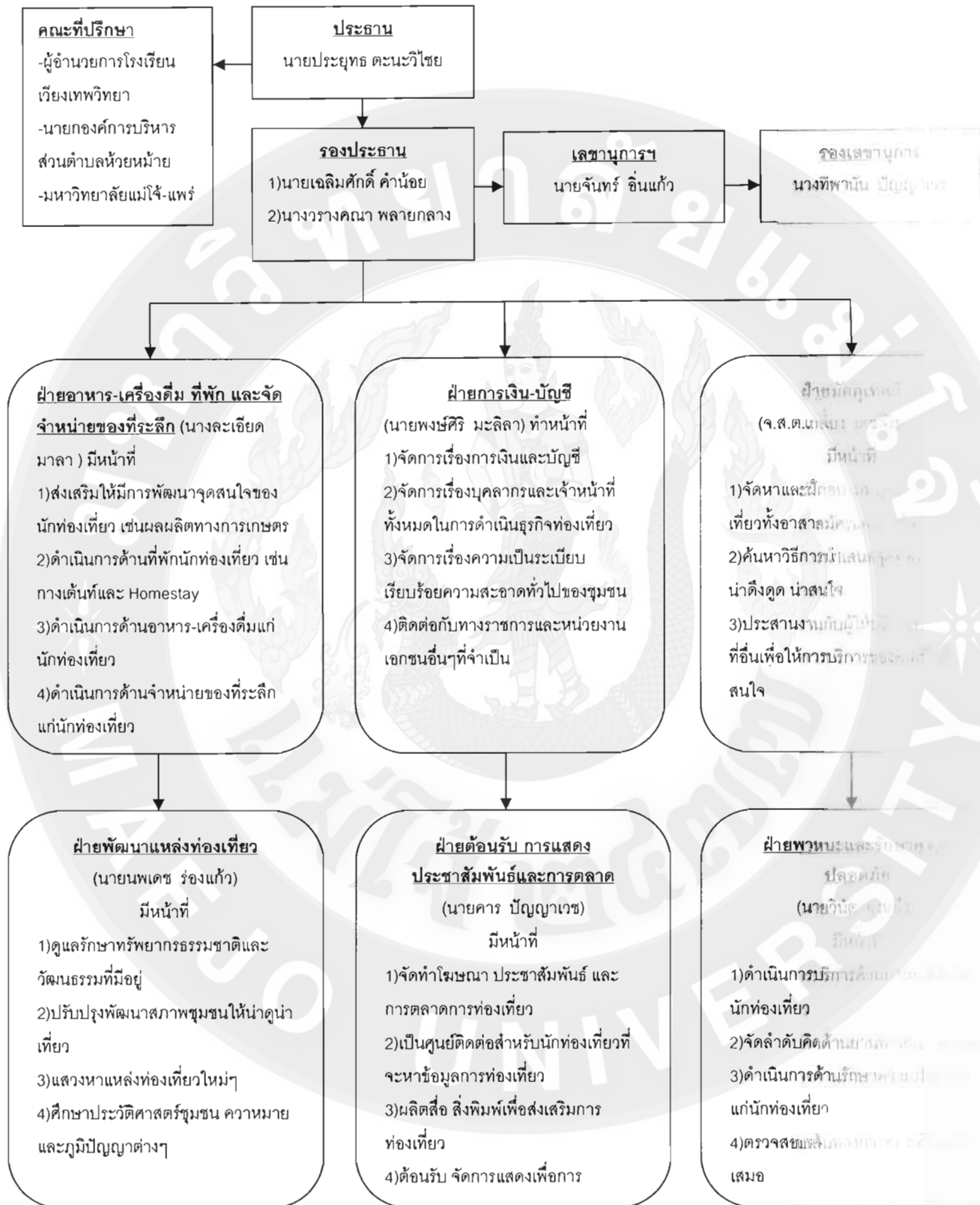
จัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2552 โดยผู้เข้าร่วมฝึกอบรมเป็นอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนช่วยห้ ประกอบด้วยเนื้อหาภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ ซึ่งในช่วงเช้าเป็นการให้ความรู้ภาคบรรยายเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตของชุมชนช่วยห้ เพื่อให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นรู้ เข้าใจและสามารถถ่ายทอดถึงข้อมูลชุมชนที่ถูกต้องในการนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่เป็นวิทยากรในการให้ข้อมูลชุมชน และในช่วงบ่ายเป็นภาคปฏิบัติโดยการทดลองแสดงบทบาทสมมติมีการแบ่งกลุ่มออกเป็น 5 กลุ่มๆละ 6 คน จำลองสถานการณ์เป็นมัคคุเทศก์บรรยายข้อมูลชุมชน ทูทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลช่วยห้ให้อาสาสมัครมัคคุเทศก์คนอื่นๆฟังโดยมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหลังจากสิ้นสุดการแสดงบทบาทสมมติเพื่อนำข้อเสนอแนะมาพัฒนาปรับปรุงตนเองให้สามารถถ่ายทอดข้อมูลชุมชนที่ถูกต้องในการนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวต่อไป ผลการประเมินทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติรวมถึงจากการที่คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกอาสาสมัครมัคคุเทศก์พบว่า อาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนช่วยห้มีความรู้และมีความเข้าใจข้อมูลของชุมชน ทูทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลช่วยห้มากขึ้น นอกจากนั้น จากการเปรียบเทียบข้อมูลที่อาสาสมัครมัคคุเทศก์แสดงบทบาทสมมติถ่ายทอดข้อมูลชุมชนแก่อาสาสมัครมัคคุเทศก์ด้วยกันนั้น มีความตรงกับข้อมูลที่ผู้เฒ่าผู้แก่และปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ได้ให้ข้อมูลมาอย่างถูกต้องด้วย

(3)หลักสูตรอบรมทักษะการเป็นมัคคุเทศก์เพื่อรองรับการท่องเที่ยว

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2552 โดยผู้เข้าร่วมฝึกอบรมเป็นอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชน ห้วยหม้าย ประกอบด้วยเนื้อหาภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ ซึ่งในช่วงเช้าเป็นการให้ความรู้ภาคบรรยายเรื่องกำรพูดในที่ชุมชน การให้บริการนักท่องเที่ยว เพื่อให้แกนนำมัคคุเทศก์ตำบลห้วยหม้ายมีความรู้ในเรื่องการพูดชักจูงใจ การให้บริการและการปฏิบัติตัวในฐานะมัคคุเทศก์ที่ถูกต้อง และในช่วงบ่ายเป็นภาคปฏิบัติโดยให้อาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายทุกคนออกมาพูดหน้าห้องในหัวข้อ “เชิญชวนนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้านห้วยหม้าย” โดยจำลองสถานการณ์เสมือนจริง ซึ่งผลการประเมินทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติรวมถึงจากการสรุปบทเรียนโดยให้ผู้เข้าร่วมอบรมสะท้อนกลับ พบว่า อาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายมีความรู้ความเข้าใจเทคนิคการพูดในที่ชุมชนและสามารถพูดชักจูงใจ มีการวางตัว กล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้น โดยมีการร่วมแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะจากทุกคนหลังจากอาสาสมัครมัคคุเทศก์ฯ แต่ละคนพูดหน้าห้องจบ เพื่อพัฒนาการพูดตนเองให้ดียิ่งขึ้น รวมถึงนำไปสู่การสร้างความมั่นใจและกล้าพูดได้อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น

3) ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : แนวทางและรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม

หลังจากได้มีการฝึกอบรมอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายเพื่อเตรียมความพร้อมในด้านการบริการแล้ว เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2552 แกนนำชุมชน อาสาสมัครมัคคุเทศก์ และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ได้ประชุมถึงแนวทางและรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย โดยมีความเห็นร่วมกันจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายขึ้น เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการและควบคุมดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน จากนั้นได้มีการเลือกผู้ที่จะหน้าที่บริหารกิจกรรมของชมรมโดยใช้วิธีการเสนอชื่อ ผลการเสนอชื่อพบว่า นายประยุทธ ตะนะวิไชย ได้รับคะแนนสูงสุด จึงได้รับเลือกเป็นประธานชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย เมื่อได้ตัวผู้ทำหน้าที่ประธานชมรมแล้ว ประธานชมรมฯ จะทำหน้าที่ประธานในที่ประชุมและดำเนินการประชุมในครั้งต่อไป โดยมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงานของชมรมเพื่อแบ่งงานและกำหนดตัวผู้รับผิดชอบเป็นหัวหน้าฝ่าย ผลการประชุมในการกำหนดโครงสร้างการบริหารงานของชมรมและผู้รับผิดชอบภาระงานของชมรมสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 3 แสดงโครงสร้างการบริหารจัดการของชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

หลักจากได้คณะกรรมการบริหารเพื่อดำเนินการของชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชน ห้วยหม้ายแล้ว สมาชิกชมรมได้เสนอว่า ควรมีการตั้งสำนักงานที่ติดต่อได้ง่ายโดยกำหนดเอาศาลา สร้างสุข ตำบลห้วยหม้าย ซึ่งเป็นศาลาเอนกประสงค์เป็นที่ติดต่อประสานงานหลัก และเพื่อให้การดำเนินงานของชมรมประสบความสำเร็จและเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการปฏิบัติการ ภายในชมรมเป็นไปได้อย่างดี จึงมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการร่างข้อบังคับและระเบียบ รวม 8 คน ซึ่งในร่างข้อบังคับและระเบียบของชมรมฯ มีวัตถุประสงค์ในการร่างเพื่อไม่ให้คนที่ไม่ทำงานเอาประโยชน์ ไม่เอื้ออำนาจบุคคลใดหรือกลุ่มใดครอบงำชมรมฯ ส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม และได้ประโยชน์โดยทั่วหน้า รวมถึงกำกับดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปด้วยดีและโปร่งใส หลักจากสมาชิกรับร่างข้อบังคับฯ จึงได้ข้อบังคับและระเบียบของชมรมฯ ที่มาจากคนในชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจอย่างแท้จริงขึ้น สำหรับทุนการดำเนินธุรกิจของชมรมฯ นั้น ที่ประชุมมีมติให้เป็นการระดมทุนจากผู้สมัครเป็นสมาชิก ในอัตราหุ้นละ 100 บาท จำกัดคนละไม่เกิน 50 หุ้น เพื่อป้องกันการผูกขาด สำหรับคุณสมบัติผู้สมัครเป็นสมาชิกรุ่นนั้น ต้องเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนห้วยหม้ายเท่านั้น และผู้ที่มีกิจกรรมร่วมพัฒนาชุมชน ซึ่งที่ประชุมมอบหมายให้ประธานและคณะกรรมการชมรมฯ เป็นผู้พิจารณา สำหรับอัตราค่าบริการในแต่ละรายการนำเที่ยว มีดังต่อไปนี้

รายการนำเที่ยวของชมรม

รายการนำเที่ยวที่ 1 : รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเข้ามาเย็นกลับ โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ มีโปรแกรมการนำเที่ยว ได้แก่ ศึกษาเส้นทางธรรมชาติภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง ฐานสัตว์ป่า เก้ง หมูป่า ลิง บ่อน้ำร้อน ฐานจอมปลวก (ผู้ย่อยสลายในป่า) ดูนกจุดชมวิว อ่าเภอสอง ฐานหินภูเขาไฟ เยี่ยมชมอ่างเก็บน้ำห้วยโป่ง และแวะซื้อของที่ระลึก ณ ศูนย์จำหน่าย OTOP

อัตราค่าบริการ : 100 บาท /คน ซึ่งเป็นอัตราที่รวมค่าบริการมัคคุเทศก์นำเที่ยว ค่าอาหารกลางวันและน้ำดื่ม

รายการนำเที่ยวที่ 2 : รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเข้ามาเย็นกลับ โปรแกรมศึกษาวิถีชุมชน มีโปรแกรมการนำเที่ยว ได้แก่ นมัสการเจ้าแม่บัวเทพบัวไซ (เล่าเรื่องตำบลห้วยหม้าย ทำพิธีผูกข้อมือต้อนรับนักท่องเที่ยว) เยี่ยมชมวัดห้วยหม้าย (ศึกษาไม้แกะสลักที่บอกเรื่องราวถึงพุทธประวัติ วิหารเก่าแก่สงครามโลกครั้งที่ 2 ประวัติพระธาตุแดงเขียว) ศึกษาภูมิปัญญาการผลิตสุราพื้นบ้าน (การแช่ การหมัก การกลั่น) อ่างเก็บน้ำห้วยซอน (พักผ่อน) และแวะซื้อของที่ระลึก ณ ศูนย์จำหน่าย OTOP

อัตราค่าบริการ : 150 บาท /คน ซึ่งเป็นอัตราที่รวมค่าบริการมัคคุเทศก์นำเที่ยว ค่าอาหารกลางวัน น้ำดื่ม และค่าพาหนะ

รายการนำเที่ยวที่ 3 : รูปแบบการท่องเที่ยวแบบพักค้างแรม โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ 2 วัน 1 คืน มีโปรแกรมการนำเที่ยว ได้แก่ นมัสการเจ้าแม่บัวเทพบัวไซ เล่าเรื่องตำบลห้วยหม้าย ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญผูกข้อมือต้อนรับนักท่องเที่ยว ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการสร้างฝายแม้ว ศึกษาเส้นทางธรรมชาติภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง ประกอบด้วย ฐานสัตว์ป่า เก้ง หมูป่า ลิง ฐานบ่อน้ำร้อน ฐานรอยเท้าสัตว์ป่า ฐานจอมปลวก (ผู้ย่อยสลายในป่า) ฐานหินภูเขาไฟ เยี่ยมชมอ่างเก็บน้ำห้วยโป่ง มีกิจกรรมรอบกองไฟ อาหารเย็นขันโตก ชมการแสดงพื้นบ้านแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมพอร่า ดนตรีพื้นเมือง พักกับชาวบ้านแบบโฮมสเตย์ ร่วมตักบาตรเข้ากับเจ้าของบ้าน

อัตราค่าบริการดังนี้ :

- นักท่องเที่ยวไม่เกิน 10 คน ๆละ 600บาท /คน
- นักท่องเที่ยว 11-20 คน ๆละ 500 บาท/คน
- นักท่องเที่ยวตั้งแต่ 21 คนขึ้นไป คน ๆละ 400 บาท/คน

อัตราค่าบริการดังกล่าว รวมค่าบริการมัคคุเทศก์นำเที่ยว ค่าอาหารกลางวัน น้ำดื่ม ค่าพาหนะ ค่าอาหารเย็นแบบพื้นเมือง ค่าที่พักแบบโฮมสเตย์ ค่าชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ค่าบายศรีสู่ขวัญ และค่าอาหารเข้ากับเจ้าของบ้าน

สำหรับเกณฑ์การแบ่งผลประโยชน์ คณะกรรมการดำเนินงานและสมาชิกชมรมได้ร่วมกันกำหนดเกณฑ์และวิธีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการให้บริการการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวโดยอิงหลักการกระจายรายได้สู่ชุมชน สรุปผลได้ดังนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น จะได้รับผลตอบแทน คนละ 100 บาท ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม หากมีนักท่องเที่ยวมากกว่า 20 คน ชมรมจะจัดให้มีมัคคุเทศก์นำเที่ยว 2 คน เพื่อดูแลนักท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยวอย่างกระจ่างชัด ด้านการพักโฮมสเตย์ เจ้าของบ้านนั้นจะได้รับผลตอบแทน 150 ต่อนักท่องเที่ยว 1 คน โดยเจ้าของบ้านจะต้องจัดเตรียม อาหารเช้าและอาหารตักบาตรพระแก่นักท่องเที่ยวด้วย สำหรับการจัดเตรียมอาหารกลางวันและอาหารเย็นสำหรับนักท่องเที่ยว ชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายได้แบ่งผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มแม่บ้านชุมชนห้วยหม้าย โดยมอบหมายให้กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้จัดเตรียมอาหาร ในอัตราเหมาจ่ายคนละ 150 บาท/กลุ่มแม่บ้านไม่เกิน 4 คน ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม ทั้งนี้ให้กลุ่มแม่บ้านจัดคิวหมุนเวียนผลัดกันมาจัดทำโดยใช้อุปกรณ์เครื่องครัวของกลุ่มแม่บ้านส่วนวัดฤดูบนั้นผู้ทำหน้าที่จัดเตรียมอาหารจะใช้เงินค่าบริการที่

ได้รับไปซื้อและจัดหาวัตถุดิบเพื่อปรุงอาหาร ส่วนน้ำดื่มระหว่างเดินทางท่องเที่ยว ทางชมรมจะเป็นผู้จัดหาบริการให้กับนักท่องเที่ยว ส่วนนักแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจะได้ค่าตอบแทนคนละ 50 บาท/นักแสดงไม่เกิน 6 คน ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม สำหรับค่าบริการที่เหลือจากรายจ่ายแต่ละครั้งของการให้บริการ ชมรมจะนำเข้าเป็นผลกำไรของชมรมโดยฝ่ายบัญชีและการเงินจะนำเข้าฝากกับธนาคารเพื่อนำมาปันผลแก่สมาชิกตามจำนวนหุ้นในการประชุมใหญ่ประจำปี

ซึ่งหลังจากการได้มติการบริหารจัดการของชมรมแล้ว จึงได้จัดทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยว 2 โปรแกรม ได้แก่ โปรแกรมที่ 1 คือ โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ (ทัวร์เพื่อสุขภาพ) 1 วัน และ โปรแกรมที่ 2 คือ โปรแกรมศึกษาวิถีชีวิตชุมชน 1 วัน โดยมีผู้เข้าร่วมทดลองโปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ (ทัวร์เพื่อสุขภาพ) และโปรแกรมศึกษาวิถีชีวิตชุมชน จำนวน 24 คน โดยผู้ร่วมเป็นนักท่องเที่ยวเป็นอาสาสมัครจากเยาวชนในตำบลห้วยหม้ายจาก 17 หมู่บ้าน สมาชิกกลุ่มรักษาดอยหลวง เยาวชนบ้านทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง คณาจารย์โรงเรียนบ้านห้วยหม้าย และนักศึกษาและคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้แพร่ เฉลิมพระเกียรติ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เจาะลึก พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการให้บริการของมัคคุเทศก์ โปรแกรมท่องเที่ยว สถานที่พัก อาหาร การแสดง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆอยู่ในระดับมาก

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

(SUMMARY DISCUSSION AND RECOMMENDATION)

การพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นโครงการวิจัยที่เน้นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน ผู้การพัฒนาให้ชุมชนห้วยหม้ายมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ด้วยตัวชุมชนเองโดยให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วยคนในชุมชนเอง โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ

- 1) เพื่อค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย
- 2) เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นภาคีเครือข่ายท้องถิ่น
- 3) เพื่อได้แนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนห้วยหม้ายและเพื่อชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

พื้นที่ดำเนินการวิจัย คือ ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ กลุ่มประชากรศึกษาคือชาวบ้านตำบลห้วยหม้าย ทั้ง 17 หมู่บ้าน

วิธีการดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ของคนในชุมชนห้วยหม้ายร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยคนในชุมชนห้วยหม้ายเอง โดยแบ่งการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ ตามพัฒนาการของการดำเนินการวิจัย

ระยะที่ 1 เป็นการเตรียมชุมชน ศึกษาบริบทศักยภาพชุมชน และค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย

ระยะที่ 2 เป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นภาคีเครือข่ายท้องถิ่น

ระยะที่ 3 เป็นการสรุปหาแนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมในบริบทของชุมชนห้วยหม้าย โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมค้นหากระบวนการ/แนวทาง/กลไกของชุมชนที่จะบริหารจัดการได้ด้วยชุมชนเองผู้พึ่งตนเองได้

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย

จากการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย โดยให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนา ภายใต้การสะท้อนข้อมูลกลับผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลปัญหาในแต่ละพื้นที่ทั้ง 17 หมู่บ้าน จากการจัดเวทีชาวบ้านวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย โดยมีแกนนำชุมชนห้วยหม้าย ได้แก่ ผู้สูงอายุ เยาวชนกลุ่มรักษ์ดอยหลวง กลุ่มแม่บ้าน พระ ครู ปรากฏษ์ชาวบ้าน หมอเมือง เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหม้าย และเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวง จำนวน 50 คน ให้ข้อมูลปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยหม้าย พบว่า ชุมชนห้วยหม้ายมีปัญหาในเรื่องของเส้นทางคมนาคมลำบาก ไม่สะดวก การประชาสัมพันธ์ข่าวสารไม่ค่อยทั่วถึง ประชาชนในพื้นที่ยังคงมีการตัดไม้ทำลายป่าจากการผลิตสุรากลั่นพื้นบ้านยังไม่ได้มาตรฐานและไม่ผ่านการรับรองจากภาครัฐ (บางโรงงาน) ยังคงมีคนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ เยาวชนคลั่งไคล้วัตถุนิยมเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกโดยลืมหากเหง้าวัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อแบบดั้งเดิมไม่ได้รับการสืบทอดต่อเยาวชน รวมถึงชุมชนขาดกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ให้อนุชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง เช่น อักษรล้านนา ประวัติเรื่องเล่าของชุมชนห้วยหม้าย การทำบายศรี อาหารท้องถิ่น เช่น น้ำปู เต้าทอก การแพทย์พื้นบ้านจากพืชสมุนไพร การทำเครื่องจักสาน การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่นบูชาข้าวทั้งสี่ การสะเดาะเคราะห์พิธีข้าวเบ็ก เป็นต้น ขาดการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ

ซึ่งข้อมูลสภาพปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายดังกล่าวถือเป็นการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสในการสะท้อนให้เห็นปัญหาสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนห้วยหม้ายให้คนในชุมชนหันกลับมาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนห้วยหม้ายให้กลับมามีชีวิตชีวา รองรับในการวางแผนพัฒนาสู่การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนให้เกิดความยั่งยืนพึ่งตนเองได้ และเพื่อให้คนชุมชนสามารถเป็นผู้จัดการการท่องเที่ยวในชุมชนด้วยตัวของชุมชนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้และเสริมสร้างรายได้ให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : พัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนช่วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

หลังจากชุมชนช่วยหม้ายร่วมกันค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนช่วยหม้าย โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านเวทีชาวบ้านในหลายเวที ทำให้ชาวบ้านช่วยหม้ายมองเห็นตัวตนของชุมชนรู้ถึงปัญหา และศักยภาพของชุมชนตนเอง ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมสู่กระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนช่วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เพื่อเตรียมความพร้อมด้านบุคลากรในการให้ข้อมูลชุมชนที่ถูกต้อง ชัดเจน และมีจิตสำนึกในการบริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างดีเยี่ยม ซึ่งจากการสำรวจความต้องการแก่อาสาสมัครมัคคุเทศก์ พบว่าอาสาสมัครมัคคุเทศก์ มีความต้องการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ ประกอบด้วย

(1) การพัฒนาความรู้เรื่องการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งได้พัฒนาศักยภาพด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยการศึกษาดูงาน ณ โฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเวทีแลกเปลี่ยนรู้กับชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวด้วยตัวชุมชนเอง ส่งผลก่อให้เกิดการจุดประกายความคิดในการหาแนวทางพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนช่วยหม้ายให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยชุมชนเป็นผู้จัดการด้วยตนเอง เกิดการเรียนรู้ทางลัดด้วยการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวจาก best practice ของชุมชนแม่กำปอง เพื่อปรับทำให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนช่วยหม้ายสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ

(2) การพัฒนาความรู้เรื่องข้อมูลชุมชน ทูทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลช่วยหม้าย โดยมีการให้ความรู้ภาคบรรยายเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตของชุมชนช่วยหม้าย เพื่อให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นรู้ เข้าใจและสามารถถ่ายทอดถึงข้อมูลชุมชนที่ถูกต้องในการนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่เป็นวิทยากรในการให้ข้อมูลชุมชน และในช่วงบ่ายเป็นภาคปฏิบัติโดยการทดลองแสดงบทบาทสมมติมีการแบ่งกลุ่มออกเป็น 5 กลุ่มๆละ 6 คน จำลองสถานการณ์เป็นมัคคุเทศก์บรรยายข้อมูลชุมชน ทูทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลช่วยหม้ายให้อาสาสมัครมัคคุเทศก์คนอื่นฯ ฟังโดยมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหลังจากสิ้นสุดการแสดงบทบาทสมมติเพื่อนำข้อเสนอแนะมาพัฒนาปรับปรุงตนเองให้สามารถถ่ายทอดข้อมูลชุมชนที่ถูกต้องในการนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวต่อไป ซึ่งผลจากการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครมัคคุเทศก์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนช่วยหม้ายมีความรู้และมีความเข้าใจข้อมูลของชุมชน ทูทางสังคม

และประวัติความเป็นมาของตำบลห้วยหม้ายมากขึ้น นอกจากนั้น จากการเปรียบเทียบข้อมูลที่
 อาสาสมัครมัคคุเทศก์แสดงบทบาทสมมุติถ่ายทอดข้อมูลชุมชนแก่อาสาสมัครมัคคุเทศก์ด้วยกัน
 นั้น มีความตรงกับข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่และปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ได้ให้ข้อมูลมาอย่างถูกต้องด้วย

(3)การพัฒนาความรู้เรื่องทักษะการเป็นมัคคุเทศก์เพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยมีการให้
 ความรู้ภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ ซึ่งในช่วงเช้าเป็นการให้ความรู้ภาคบรรยายเรื่องการพูดในที่
 ชุมชน การให้บริการนักท่องเที่ยว เพื่อให้แกนนำมัคคุเทศก์ตำบลห้วยหม้ายมีความรู้ในเรื่องการพูด
 ชักจูงใจ การให้บริการและการปฏิบัติตัวในฐานะมัคคุเทศก์ที่ถูกต้องและในช่วงบ่ายเป็น
 ภาคปฏิบัติโดยให้อาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายทุกคนออกมาพูดหน้าห้องในหัวข้อ "เชิญ
 ชวนนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้านห้วยหม้าย" โดยจำลองสถานการณ์เสมือนจริง ซึ่งผลการ
 ประเมินทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติรวมถึงจากการสรุปทเรียนโดยให้ผู้เข้าร่วมอบรมสะท้อน
 กลับ พบว่า อาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายมีความรู้ความเข้าใจเทคนิคการพูดในที่ชุมชน
 และสามารถพูดชักจูงใจ มีการวางตัว กล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้น โดยมีการร่วมแสดงความคิดเห็น
 ข้อเสนอแนะจากทุกคนหลังจากอาสาสมัครมัคคุเทศก์ฯ แต่ละคนพูดหน้าห้องจบ เพื่อพัฒนาการ
 พูดตนเองให้ดียิ่งขึ้น

ซึ่งจากการพัฒนาศักยภาพดังกล่าว ส่งผลให้อาสาสมัครมัคคุเทศก์มีความมั่นใจและกล้า
 พูดได้อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น รวมถึงสามารถให้บริการนักท่องเที่ยว และปฏิบัติหน้าที่ของการเป็น
 มัคคุเทศก์ที่ดีได้อย่างถูกต้อง

**วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : แนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการ
 ท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนในชุมชนห้วยหม้ายและเพื่อชุมชนอย่างมีส่วนร่วม**

หลังจากได้มีการฝึกอบรมอาสาสมัครมัคคุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายเพื่อเตรียมความพร้อม
 ในด้านการบริการแล้ว แกนนำชุมชน อาสาสมัครมัคคุเทศก์ และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ได้
 ประชุมถึงแนวทางและรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย โดยม
 ความเห็นร่วมกันจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายขึ้น เพื่อทำหน้าที่บริหาร
 จัดการและควบคุมดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน โดยมี นายประยุทธ ตะนะวิไชย ได้รับคะแนน
 สูงสุดเป็นประธานชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย และได้มีการกำหนดโครงสร้าง
 การบริหารงานของชมรมและผู้รับผิดชอบภาระงานของชมรมที่ได้มาจากการเลือกตั้ง แบ่งเป็น 9
 ฝ่าย 9 ฝ่าย ดังนี้ (1) รองประธาน (2) เลขานุการฯ (3) รองเลขานุการ (4) ฝ่ายอาหาร-เครื่องดื่ม
 ที่พัก และจัดจำหน่ายของที่ระลึก (5) ฝ่ายการเงิน-บัญชี (6) ฝ่ายมัคคุเทศก์ (7) ฝ่ายพัฒนา

แหล่งท่องเที่ยว (8) ฝ่ายต้อนรับ การแสดง ประชาสัมพันธ์และการตลาด (9) ฝ่ายพาหนะและรักษาความปลอดภัย

อีกทั้ง ยังได้รูปแบบรายการนำเที่ยวที่ทางชมรมและชุมชนช่วยกันคิดขึ้นตามศักยภาพและความเหมาะสมของพื้นที่ ออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้ (1) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเข้ามาเย็นกลับ โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ (2) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเข้ามาเย็นกลับ โปรแกรมศึกษาวิถีชุมชนและ (3) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบพักค้างแรม โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ 2 วัน 1 คืน อีกทั้งยังมีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของชมรมในการปฏิบัติสำหรับสมาชิกและนักท่องเที่ยว ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวแก่สมาชิกดังนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น จะได้รับผลตอบแทน คนละ 100 บาท ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม หากมีนักท่องเที่ยวมากกว่า 20 คน จัดให้มีมัคคุเทศก์นำเที่ยว 2 คน ด้านการพักโฮมสเตย์ เจ้าของบ้านนั้นจะได้รับผลตอบแทน 150 ต่อนักท่องเที่ยว 1 คน โดยเจ้าของบ้านจะต้องจัดเตรียม อาหารเช้าและอาหารตักบาตรพระแก่นักท่องเที่ยว สำหรับการจัดเตรียมอาหารกลางวันและอาหารเย็นสำหรับนักท่องเที่ยว มอบหมายให้กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้จัดเตรียมอาหาร ในอัตราเหมาจ่ายคนละ 150 บาท/กลุ่มแม่บ้าน ไม่เกิน 4 คน ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม ด้านการแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจะได้ค่าตอบแทนคนละ 50 บาท/นักแสดงไม่เกิน 6 คน ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม สำหรับค่าบริการที่เหลือจากรายจ่ายแต่ละครั้งของการให้บริการ ชมรมจะนำเข้าเป็นผลกำไรของชมรมโดยฝ่ายบัญชีและการเงินจะนำเข้าฝากกับธนาคารเพื่อนำมาปันผลแก่สมาชิกตามจำนวนหุ้นในการประชุมใหญ่ประจำปี

จากนั้น จึงได้จัดทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยว 2 โปรแกรม ได้แก่ โปรแกรมที่ 1 คือ โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ (ทัวร์เพื่อสุขภาพ) 1 วัน และ โปรแกรมที่ 2 คือ โปรแกรมศึกษาวิถีชีวิตชุมชน 1 วัน โดยมีผู้เข้าร่วมทดลองโปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ (ทัวร์เพื่อสุขภาพ) และ โปรแกรมศึกษาวิถีชีวิตชุมชน จำนวน 24 คน โดยผู้ร่วมเป็นนักท่องเที่ยวเป็นอาสาสมัครจากเยาวชนในตำบลห้วยหม้ายจาก 17 หมู่บ้าน สมาชิกกลุ่มรักศอยหลวง เยาวชนบ้านทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง คณาจารย์โรงเรียนบ้านห้วยหม้าย และนักศึกษาและคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้แพร่ เฉลิมพระเกียรติ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เจาะลึก พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการให้บริการของมัคคุเทศก์ โปรแกรมท่องเที่ยว สถานที่พัก อาหาร การแสดง และ สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆอยู่ในระดับมาก

การอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีประเด็นการอภิปราย ดังนี้

1) สภาพปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย พบว่า ชุมชนห้วยหม้ายมีปัญหาในเรื่องของเส้นทางคมนาคมลำบาก ไม่สะดวก การประชาสัมพันธ์ข่าวสารไม่ค่อยทั่วถึง ประชาชนในพื้นที่ยังคงมีการตัดไม้ทำลายป่าจากการผลิตสุรากลั่นพื้นบ้านยังไม่ได้มาตรฐานและไม่ผ่านการรับรองจากภาครัฐ (บางโรงงาน) ยังมีคนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ เยาวชนคลั่งไคล้วัตถุนิยมเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตก โดยลืมหากเหง้าวัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อแบบดั้งเดิมไม่ได้รับการสืบทอดต่อเยาวชน รวมถึงชุมชนขาดกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ให้อุณรรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง เช่น อักษรล้านนา ประวัติเรื่องเล่าของชุมชนห้วยหม้าย การทำบายศรี อาหารท้องถิ่น เช่น น้ำปู เต้าทวด การแพทย์พื้นบ้านจากพืชสมุนไพร การทำเครื่องจักสาน การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่นบูชาข้าวทั้งสี่ การสะเดาะเคราะห์ พิธีข้าวเบ็ก เป็นต้น ขาดการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ซึ่งข้อมูลสภาพปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายดังกล่าวถือเป็นการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสในการสะท้อนให้เห็นปัญหาสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนห้วยหม้ายให้คนในชุมชนหันกลับมาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนห้วยหม้ายให้กลับมามีชีวิตชีวา เพื่อรองรับในการวางแผนพัฒนาสู่การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนให้เกิดความยั่งยืนพึ่งตนเองได้ และเพื่อให้คนชุมชนสามารถเป็นผู้จัดการการท่องเที่ยวในชุมชนด้วยตัวของชุมชนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้และเสริมสร้างรายได้ให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น

2) การพัฒนาศักยภาพแกนนำในชุมชนห้วยหม้ายในการเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น มี 3 กิจกรรม ประกอบด้วย (2.1) การพัฒนาความรู้เรื่องการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม โดยการศึกษาดูงาน ณ โฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้วยตัวชุมชนเองซึ่งจัดเป็นการเรียนรู้ทางลัดด้วยการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวจาก best practice ของชุมชนแม่กำปอง มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนห้วยหม้ายสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการโดยเฉพาะด้านการกำหนดผลประโยชน์ร่วมกันในการเป็นสมาชิกชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายเพื่อเป็นการ

กระจายรายได้ให้กับชุมชน (2.2) การพัฒนาความรู้เรื่องข้อมูลชุมชน ทูทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลห้วยหม้าย โดยให้ความรู้ภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ เพื่อให้มีคหุเทศก์ท้องถิ่นรู้ เข้าใจและสามารถถ่ายทอดถึงข้อมูลชุมชนที่ถูกต้องในการนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวให้ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ผลที่ได้พบว่า อาสาสมัครคหุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายมีความรู้และมีความเข้าใจข้อมูลของชุมชน ทูทางสังคมและประวัติความเป็นมาของตำบลห้วยหม้ายมาก (2.3) การพัฒนาความรู้เรื่องทักษะการเป็นคหุเทศก์เพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยให้ความรู้ภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ เกี่ยวกับการพูดในที่ชุมชน การให้บริการนักท่องเที่ยว เพื่อให้แกนนำคหุเทศก์ตำบลห้วยหม้ายมีความรู้ในเรื่องการพูดชักจูงใจ การให้บริการและการปฏิบัติตัวใน ฐานะคหุเทศก์ที่ถูกต้อง ผลที่ได้พบว่า อาสาสมัครคหุเทศก์ชุมชนห้วยหม้ายมีความรู้ความ เข้าใจเทคนิคการพูดในที่ชุมชนและสามารถพูดชักจูงใจ มีการวางตัว กล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้น ซึ่ง จากการพัฒนาศักยภาพทั้ง 3 กิจกรรม ส่งผลให้อาสาสมัครคหุเทศก์มีความมั่นใจและกล้าพูดได้ อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น รวมถึงสามารถให้บริการนักท่องเที่ยว และปฏิบัติหน้าที่ของการเป็น คหุเทศก์ที่ดีได้อย่างถูกต้อง

3) แนวทางและรูปแบบการดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยคนใน ชุมชนห้วยหม้ายมีส่วนร่วม คือ (3.1)การจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายขึ้น เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการและควบคุมดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน โดยมี นายประยุทธ์ ตะ นะวิไชย ได้รับคะแนนสูงสุดเป็นประธานชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย และได้มี การกำหนดโครงสร้างการบริหารงานของชมรมและผู้ที่ได้รับผิดชอบภาระงานของชมรมที่ได้มาจาก การเลือกตั้ง แบ่งเป็น 9 ฝ่าย 9 ฝ่าย ดังนี้ (1) รองประธาน (2) เลขานุการฯ (3) รองเลขานุการ (4) ฝ่ายอาหาร-เครื่องดื่ม ที่พัก และจัดจำหน่ายของที่ระลึก (5) ฝ่ายการเงิน-บัญชี (6) ฝ่ายคหุเทศก์ (7) ฝ่ายพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (8) ฝ่ายต้อนรับ การแสดง ประชาสัมพันธ์และการตลาด (9) ฝ่าย พานหระและรักษาความปลอดภัย (3.2) กำหนดรูปแบบรายการนำเที่ยวตามศักยภาพและ ความ เหมาะสมของพื้นที่ ออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้ (1) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเข้ามาเย็นกลับ โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ (2) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเข้ามาเย็นกลับ โปรแกรมศึกษา วิถีชุมชนและ (3) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบพักค้างแรม โปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ 2 วัน 1 คืน (3.3)กำหนดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของชมรมในการปฏิบัติสำหรับสมาชิกและนักท่องเที่ยว ตลอดจน (3.4)กำหนดการแบ่งปันผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวแก่สมาชิก ดังนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคหุเทศก์ท้องถิ่น จะได้รับผลตอบแทน คนละ 100 บาท ต่อการนำเที่ยว กลุ่ม หากมีนักท่องเที่ยวมากกว่า 20 คน จัดให้มีคหุเทศก์นำเที่ยว 2 คน ด้านการพาไปเยี่ยม เจ้าของบ้านนั้นจะได้รับผลตอบแทน 150 ต่อนักท่องเที่ยว 1 คน โดยเจ้าของบ้านจะต้องจัดเตรียม

อาหารเช้าและอาหารตักบาตรพระแก่นักท่องเที่ยว สำหรับการจัดเตรียมอาหารกลางวันและอาหารเย็นสำหรับนักท่องเที่ยว มอบหมายให้กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้จัดเตรียมอาหาร ในอัตราเหมาจ่ายคนละ 150 บาท/กลุ่มแม่บ้าน ไม่เกิน 4 คน ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม ด้านการแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจะได้ค่าตอบแทนคนละ 50 บาท/นักแสดงไม่เกิน 6 คน ต่อการนำเที่ยว 1 กลุ่ม สำหรับค่าบริการที่เหลือจากรายจ่ายแต่ละครั้งของการให้บริการ ชมรมจะนำเข้าเป็นผลกำไรของชมรม โดยฝ่ายบัญชีและการเงินจะนำเข้าฝากกับธนาคารเพื่อนำมาปันผลแก่สมาชิกตามจำนวนหุ้นในการประชุมใหญ่ประจำปี จากนั้น ได้จัดทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยว 2 โปรแกรม จากการสรุปผลพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการให้บริการของมัคคุเทศก์ โปรแกรมท่องเที่ยว สถานที่พัก อาหาร การแสดง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปวีรวรรต สมนึกและคณะ (2552) ในงานวิจัยรูปแบบและแนวทางการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนเกาะภูเก็ตของชุมชนบ้านโดมประดิษฐ์ ชุมชนบ้านหนองมะเกลือและชุมชนบ้านโนนกลาง ตำบลโนนกลาง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งได้พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกาะภูเก็ต โดยการจัดตั้งเป็นชมรมเที่ยวเลาะเกาะภูเก็ตขึ้น และได้มีการคัดเลือกคณะกรรมการในการบริหารจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกาะภูเก็ตโดยมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกในชุมชนเป็น 5 ฝ่าย และมีการระดมทุนจากสมาชิกเป็นทุนเรือนหุ้น มีการจ่ายเงินปันผลตอบแทนแก่สมาชิกจากผลกำไรประจำปี ซึ่งผลจากการดำเนินการด้วยตัวชุมชนเอง ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกภูมิใจและเกิดพลังที่เข้มแข็งในการสร้างอาชีพใหม่ที่หลอมรวมทุกคนเข้าไว้ด้วยกันเป็นการแสดงศักยภาพของชุมชนผ่านการจัดตั้งเป็นองค์กรที่สามารถจัดการธุรกิจชุมชนในรูปแบบการท่องเที่ยวขึ้นมาได้เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

ปัญหาและข้อเสนอแนะจากการดำเนินการวิจัย

1. ปัญหา

จากการดำเนินการวิจัยการพัฒนาแผนแม่บทชุมชนโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนห้วยหม้าย มีปัญหาในการปฏิบัติและการวิจัย ดังนี้

1.1 ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยตรงกับช่วงการทำการเกษตรของชาวบ้านห้วยหม้าย เช่น ช่วงเกี่ยวข้าว ทำไร่ข้าวโพด ส่งผลให้ชาวบ้านเข้าร่วมเวทีเรียนรู้ในการค้นหาข้อมูลชุมชนมีจำนวนน้อยจึงทำให้ต้องเลื่อนการจัดเวทีชาวบ้านออกไป

1.2 ขนาดของประชากร สถานที่ตั้ง และชุมชนห้วยหม้ายมีลักษณะเป็นชุมชนใหญ่มีจำนวนหมู่บ้านถึง 17 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 175 ตารางกิโลเมตร หรือ 19,268 ไร่ และ

บางหมู่บ้านระยะทางไกลจากกันมาก ทำให้บางหมู่บ้านไม่สามารถมาร่วมระดมความคิดเห็นได้
ทุกครั้งที่การจัดเวทีชาวบ้าน

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ควรทำการวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดแพร่บน
เส้นทางที่สามารถเชื่อมโยงกันได้ เช่น วัดพระธาตุหนองจันทร์ อ่างเก็บน้ำแม่สอง เพื่อสร้างจุด
ขายที่น่าสนใจเพิ่ม

2.2 ควรจัดทำการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างตลาดนักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ในจังหวัดแพร่ เนื่องจากว่าชุมชนยังขาดศักยภาพในการทำการตลาด

2.3 ควรมีการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ “พัฒนายุวมัคคุเทศก์” ขึ้นในพื้นที่เพื่อสืบทอด
ทอดความรู้ในการให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพและสืบสานต่อจากมัคคุเทศก์ที่เป็น
ผู้ใหญ่ได้

2.4 ควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ในสถานศึกษาในพื้นที่
เพื่ออนุรักษ์และหวงแหนสิ่งดีๆ ในชุมชนห้วยหม้าย อาทิเช่น ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น ให้คงอยู่สืบไป

2.5 ควรสร้างนักวิจัยท้องถิ่นเพื่อเป็นฟันเฟืองหนึ่งในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ใน
ชุมชนและพัฒนาองค์ความรู้ในชุมชนเพื่อพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2.6 ควรนำแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้ายบรรจุ
เป็นนโยบายในแผนสามปี(2553-2555) และกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในหน่วยงานต่างๆ ที่
เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมเกิดการอนุรักษ์หวงแหนถิ่นแผ่นดินเกิดให้สิ่งที่คุณค่าดำรงอยู่
สืบไป

เอกสารอ้างอิง

(REFERENCES OF LITERATURE CITED)

- ณัฐณี ทีวีผล. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนป่าเมี่ยง: กรณีศึกษา บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : http://www.soc.cmu.ac.th/~socant/thesis_all/Nuttanee_Thaveephon.htm [7 กันยายน 2550]
- ดารุณี บุญธรรม. 2546. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนชาวม้ง บ้านน้ำเคะ จังหวัดพะเยา : http://www.vijai.org/research/project_content.asp?projID=RDG44N0023 [6 กันยายน 2550]
- บรรยงค์ โตจินดา. 2545. องค์การและการจัดการ. กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมศาสตร์ จำกัด บุญยสฤกษ์ อเนกสุข. การท่องเที่ยวชุมชน : หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ฉบับวันที่ 31 มกราคม. 2547 : http://www.homestayfanclub.com/home%20stay%20article/community_tourism.html [30 ธันวาคม 2552]
- ประทีป มูลภา. 2546. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านดอยเลี่ยม ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
- ปวิวรรต สมนึกและคณะ. 2552. รูปแบบและแนวทางการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนเกาะภูกระแตของชุมชนบ้านโคมประดิษฐ์ ชุมชนบ้านหนองมะเกลือและชุมชนบ้านโนนกลาง ตำบลโนนกลาง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี. รายงานการวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ. ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : <http://www.seub.ksc.net/News/dec-42/kt-131242-1.htm> [10 พฤษภาคม 2549]
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. 2543. สังคมวิทยาการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์
- ศิริพร พันธุลี. 2552. การศึกษาศักยภาพของชุมชนห้วยหม้ายเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 มีนาคม-เมษายน
- สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืน : <http://www.stou.ac.th/Tourism> [10 พฤษภาคม 2549]
- สนธยา พลศรี. 2545. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ร่วมให้ข้อมูล

รายชื่อผู้ร่วมให้ข้อมูล

ลำดับ	ชื่อ-สกุล		ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นางสาวปิยะพิศ	ขอนแก่น	ที่ปรึกษากลุ่มรักษดอยหลวง	
2	นายไพโรจน์	สุจินดา	หัวหน้ากลุ่มรักษดอยหลวง	
3	เด็กหญิงทิพวรรณ	ศรีบุญญา	หัวหน้ากิจกรรมและ นันทนาการ	
4	นางสาวอภิญา	กิตติวงศ์	ผู้ช่วยกิจกรรมและ นันทนาการ	
5	เด็กหญิงวิไลรัตน์	เตชาหลวง	ผู้ช่วยกิจกรรมและ นันทนาการ	
6	นางสาวสุพัตรา	ศรีบุญญา	หัวหน้าเลขานุการ	
7	นางสาวชาลินี	สุขทัญญาติ	ผู้ช่วยฝ่ายเลขานุการ	
8	นางสาวโสธญา	จิตใส	ผู้ช่วยฝ่ายเลขานุการ	
9	นางสาวสุชาดา	นันทา	ประชาสัมพันธ์ประจำม.2	
10	เด็กหญิงชุตีรัตน์	ขอนแก่น	ประชาสัมพันธ์ประจำม.3	
11	นางสาวจิราภรณ์	ขอนแก่น	ประชาสัมพันธ์ประจำม.4	
12	นายภาสกร	ขอนแก่น	ประชาสัมพันธ์ประจำม.6	
13	นางสาวอำภาพร	ผิวหม้าย	ประชาสัมพันธ์ประจำม.7	
14	เด็กหญิงสุจินต์	วงศ์ยึด	ประชาสัมพันธ์ประจำม.8	
15	เด็กหญิงอังคณา	เขียวอ่อน	ประชาสัมพันธ์ประจำม.10	
16	เด็กชายสันต์	สุดา	ประชาสัมพันธ์ประจำม.11	
17	นางสาวศิริพร	ไชยมงคล	ประชาสัมพันธ์ประจำม.12	
18	นายรัฐติชน	ไก่อแก้ว	ประชาสัมพันธ์ประจำม.13	
19	เด็กหญิงโสภิตา	เมืองวงศ์	ประชาสัมพันธ์ประจำม.16	
20	เด็กชายอิสรพงษ์	ใจคนอง	ประชาสัมพันธ์ประจำม.17	
21	นางสาวรุ่งทิภา	อินทรีย์	คณะกรรมการกลุ่ม	
22	นางสาวสายฝน	ตาคำ	คณะกรรมการกลุ่ม	
23	นางสาวมาลัย	ยอดสิงห์	คณะกรรมการกลุ่ม	

24	นางสาววารินทร์	ดงพยางค์	คณะกรรมการกลุ่ม	
25	นางอมรรัตน์	ดวงแก้ว	คณะกรรมการกลุ่ม	
26	พระมหาบุญหมั่น	สุนทรธมโม	ที่ปรึกษาอาวุโส	เจ้าคณะตำบลห้วย หม้าย
27	นายสุวิทย์	เนาสวัสดิ์	ที่ปรึกษาอาวุโส	หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าดอยหลวง
28	นายสุริยะ	อัครเศรษฐ พงศ์	ที่ปรึกษาอาวุโส	ผู้ช่วยเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าดอยหลวง
29	นายสุคนธ์	สุจะวะนะ	ที่ปรึกษาอาวุโส	รองนายก อบต.ห้วย หม้าย
30	นายสว่าง	ธรรมโม	ที่ปรึกษาอาวุโส	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 12
31	นางอัมรา	ศรีปัญญา	ที่ปรึกษาอาวุโส	เหรียญกษาปณ์ ลส.ชบ.รุ่น เฉลิมพระเกียรติ
32	นายวิษณุศักดิ์	ศรีสุข	ที่ปรึกษาอาวุโส	อ.ร.ร.เวียงเทพวิทยา
33	นางพวงเพชร	ศรีสุข	ที่ปรึกษาอาวุโส	
34	นางสาวกรรณิการ์	ขอนแก่น	ที่ปรึกษา	
35	นางสาวพัชรีย์ภรณ์	เป็นมูล	ที่ปรึกษา	
36	นายสงกรานต์	ปันทิ	ที่ปรึกษา	
37	นายสมยศ	ขอนแก่น	ที่ปรึกษา	
38	นายประยุทธ์	ตะนะวิไชย	ประธานสภาอบต.ห้วย หม้าย	322/1ม.6
39	นายเฉลิมศักดิ์	คำน้อย	ส.อบต.ห้วยหม้าย	2 หมู่ 15
40	นางวรางคณา	พลาญกลาง	ประธานกลุ่มแม่บ้าน	239 หมู่ 16
41	นายจีรศักดิ์	ทิพยวงศ์	หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่าดอยหลวง	เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ดอยหลวง
42	นายดุสิต	พันธุรัตน์	ผู้ช่วยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ดอยหลวง	เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ดอยหลวง

43	นายโสภณ	สุธรรม	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้าน ดอนแก้ว	โรงเรียนบ้านดอนแก้ว
44	นายประสงค์	ปราบสงบ	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้าน ห้วยกาน	โรงเรียนบ้านห้วยกาน
45	นายถนอม	นาระเดช	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4	
46	นายจันทร์	อินแก้ว		
47	นางทิพานัน	ปัญญาเวช		
8	นางละเอียด	มาลา		
49	นายพงษ์ศิริ	มะลิลา		
50	จ.ส.ต.เกลี้ยง	เดชสิริยาภรณ์		
51	นายคาร	ปัญญาเวช		
52	นายนพเดช	รุ่งแก้ว		
53	นายวินิต	ธงหนึ่ง		

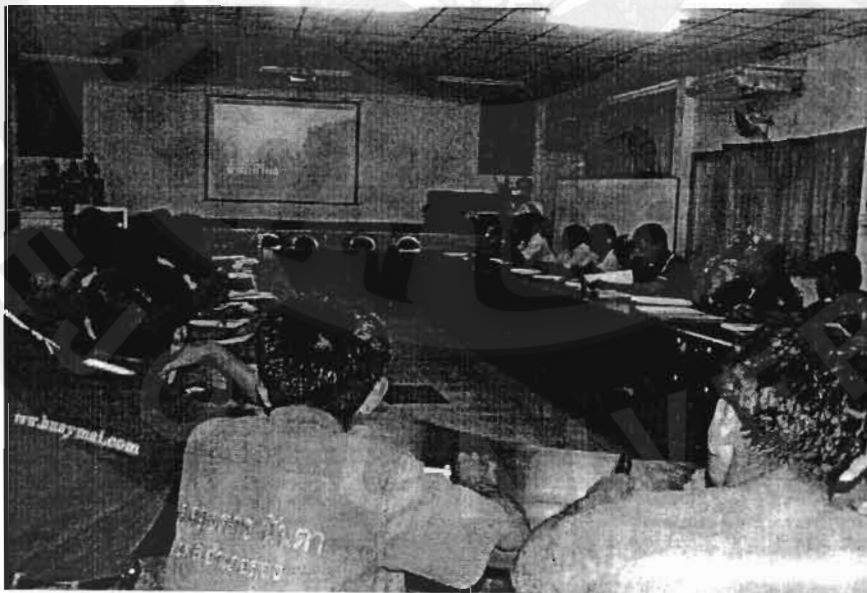

ภาคผนวก ข
ประมวลภาพลงพื้นที่วิจัย

รูปกิจกรรมทำวิจัย

จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนห้วยหม้าย

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนร่วมพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ชุมชนห้วยหม้าย

**ผู้นำชุมชน ร่วมจัดทำเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทั้งโปรแกรมวิถีชีวิตชุมชน
และโปรแกรมการศึกษาเส้นทางธรรมชาติ**

จัดอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครมัคคุเทศก์และร่วมทดลองโปรแกรมทัวร์

เส้นทางแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติโปรแกรมศึกษาเส้นทางธรรมชาติ ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลาง

แกนนำชุมชนและชาวบ้านร่วมตรวจสอบงานวิจัย

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล นางสาวศิริพร พันธุ์ หัวหน้าโครงการวิจัย
ประวัติการศึกษา

ปีที่จบ	ระดับปริญญา	วิชาเอก	สถาบันการศึกษา
2543	ปริญญาตรี (ศศ.บ)	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ฝรั่งเศส)	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2546	ปริญญาโท (วท.ม.)	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (จิตวิทยาอุตสาหกรรมและ องค์การ)	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตำแหน่งและสถานที่ทำงานปัจจุบัน

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง : อาจารย์ สาขาวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

ที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่เฉลิมพระเกียรติ 17 หมู่ 3 ต.แม่ทราย อ. ร้องกวาง จ.แพร่
54140 โทรศัพท์ 054-648593-5 #6065 หรือ 086-6546504 โทรสาร 054-648596
e-mail:pukan5@hotmail.com

สาขาวิชาที่ชำนาญเป็นพิเศษ

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาสังคม การจัดการความรู้เพื่อ
การพัฒนาองค์กรและชุมชน การสื่อสารสุขภาพท้องถิ่น

ประสบการณ์ด้านการสอน

สอนวิชาด้านจิตวิทยากับพฤติกรรมมนุษย์ วิชาองค์การและการจัดการ วิชาจิตวิทยาและ
สังคมวิทยาการท่องเที่ยว วิชามนุษย์สัมพันธ์และการบริหารงานบุคคล วิชาการจัดการทรัพยากร
มนุษย์ วิชาศาสตร์และศิลป์แห่งปัญญาชน แก่นักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่
เฉลิมพระเกียรติ

ประสบการณ์การทำวิจัย

- โครงการวิจัย เรื่อง "การจัดการความรู้ของกลุ่มรักษ์ดอยหลวงเพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนห้วยหม้าย" ปี 2549 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กระทรวงวัฒนธรรม หัวหน้าโครงการวิจัย สัดส่วนวิจัย 35 %

- โครงการวิจัย เรื่อง "การศึกษาเรื่องราวของชุมชนห้วยหม้ายเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" ปี 2549 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา หัวหน้าโครงการวิจัย สัดส่วนวิจัย 70 %

- โครงการวิจัย เรื่อง "การศึกษาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของธุรกิจการทำมีดบ้านหนองห้า อำเภอหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่" ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ผู้ร่วมโครงการวิจัย สัดส่วนวิจัย 20 %

- โครงการวิจัย เรื่อง "การวิจัยและพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนห้วยหม้ายอำเภอสองจังหวัดแพร่" ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ หัวหน้าโครงการวิจัย สัดส่วนวิจัย 60 %

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล นายวัฒนา วณิชชานนท์ ผู้ร่วมวิจัย

ประวัติการศึกษา

ปีที่จบ	ระดับปริญญา	วิชาเอก	สถาบันการศึกษา
2540	ปริญญาตรี (วท.บ)	สันตนาการ	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2544	ปริญญาโท (กศ.ม.)	พลศึกษา	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ตำแหน่งและสถานที่ทำงานปัจจุบัน

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง : อาจารย์ สาขาวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

ที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่เฉลิมพระเกียรติ 17 หมู่ 3 ต.แม่ทราย อ. ร้องกวาง จ.แพร่
54140 โทรศัพท์ 054-648593-5 #6090 หรือ 081-6979331 โทรสาร 054-6485906
e-mail:wattana_rc13@hotmail.com

สาขาวิชาที่ชำนาญเป็นพิเศษ

การดูแลด้านสุขภาพ นันทนาการ และกีฬา

ประสบการณ์ด้านการสอน

สอนวิชาด้านสุขภาพเพื่อการดำรงชีวิต การจัดการนันทนาการ พลศึกษา แก่นักศึกษา
ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล นางสาววิลาสินี บุญธรรม **ผู้ร่วมวิจัย**
ประวัติการศึกษา

ปีที่จบ	ระดับปริญญา	วิชาเอก	สถาบันการศึกษา
2538	ปริญญาตรี (วศ.บ)	วิศวกรรมอุตสาหกรรม	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
1998	ปริญญาโท (MBA)	Finance	Loyola ,Chicago,USA

ตำแหน่งและสถานที่ทำงานปัจจุบัน

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง : อาจารย์ สาขาวิชาการตลาด มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

ที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่เฉลิมพระเกียรติ 17 หมู่ 3 ต.แม่ทราย อ. ร้องกวาง จ.แพร่
 54140 โทรศัพท์ 054-648593-5 #6002 หรือ 085-3363616 โทรสาร 054-648596
 e-mail:wboontham@hotmail.com

สาขาวิชาที่ชำนาญเป็นพิเศษ

การเงิน การตลาด

ประสบการณ์ด้านการสอน

สอนวิชาด้านการเงิน การจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการลูกค้าสัมพันธ์ แก่นักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ